

Nr 44.

*Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om
ändring i 1, 2 och 9 kap. vattenlagen; given Stock-
holms slott den 26 januari 1945.*

Under återopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed jämlikt § 87 regeringsformen föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till lag om ändring i 1, 2 och 9 kap. vattenlagen.

GUSTAF.

Thorwald Bergquist.

F ö r s l a g
till
L a g
om ändring i 1, 2 och 9 kap. vattenlagen.

Härigenom förordnas, att 1 kap. 14 § vattenlagen den 28 juni 1918 (nr 523) skall jämte rubrik erhålla nedan angiven lydelse, att nuvarande 14 § i nämnda kap. skall med bibehållen rubrik betecknas 15 § ävensom att 2 kap. 16 och 19 §§ samt 9 kap. 13, 20, 34 och 48 §§ samma lag¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

1 KAP.

Om skyldighet att låta strömfall tagas i anspråk av annan.

14 §.

Finnes från allmän synpunkt för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft erforderligt, att visst strömfall tillgodogöres, och kan det ej antagas, att den, som råder över vattenkraften i fallet, själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utnyttja det på ändamålsenligt sätt, äger Konungen på ansökan förordna, att, om hinder enligt 2 kap. eljest ej möter, fallet må mot ersättning, som i 9 kap. skils, i stället tillgodogöras av kronan, kommun eller annan, som är beredd att utan uppskov bebygga fallet; dock må ej på grund av vad nu sagts rätt att tillgodogöra vattenkraft, som tillkommer kronan, utan riksdagens medgivande upplåtas åt annan. Vid meddelande av förordnande äger Konungen föreskriva de villkor med avseende å strömfallens utnyttjande, som från allmän synpunkt finnas erforderliga.

Då Konungens förordnande enligt första stycket blivit sökt, skall tillfälle lämnas envar, som har del i strömfall, att avgiva yttrande i anledning av ansökningen inom ett år från det denna jämte erforderlig utredning i ärendet delgivits honom. Om synnerliga skäl därtill äro, må Konungen bestämma kortare tid, dock minst tre månader. Delgivning skall genom sökandens försorg verkställas på sätt om stämning är stadgat, dock att, om ej utan avsevärd omgång kan utrönas, vilka som hava del i fallet, delgivning må ske genom kungörelse i allmänna tidningarna och tidning inom orten. Äro vid ansökningen fogade ritningar eller andra handlingar av vidlyftig beskaffenhet, äger Konungen förordna, att de må undantagas från delgivning.

¹ Nuvarande lydelse av 1 kap. 14 § se SFS 1939: 146 och av 9 kap. 48 § se SFS 1926: 194.

Meddelas förordnande enligt första stycket, skall vattendomstolen genast underrättas.

Rätt att på grund av förordnande enligt första stycket taga strömfall i anspråk må ej från innehavaren övergå på annan, utan att Konungen medgiver det. Har ej den, som innehar sådan rätt, inom ett år från det Konungens förordnande meddelades hos vattendomstolen sökt medgivande enligt 2 kap. till strömfallets bebyggande, eller lämnas ej sådant medgivande, vare förordnandet ej längre gällande; och må nytt förordnande med avseende å fallet ej utan synnerliga skäl meddelas inom tio år därefter. Samma lag vare, om i penningar bestämd ersättning för vattenkraften ej guldits inom tre månader från det ersättningen blivit fastställd genom utslag, som vunnit laga kraft, såvida icke fallet enligt medgivande av ersättningstagaren tagits i besittning utan att ersättningen guldits, eller om fallet ej bebygges inom tid, som vattendomstolen bestämmer.

2 KAP.

16 §.

Där utmål — — — oundgängligen tarvas.

Tages strömfall i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, må utmål, som i första stycket sägs, lösas, om så erfordras.

19 §.

Den, som — — — ändringen bestämmes.

Vad i första stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning, där strömfall tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §.

9 KAP.

13 §.

Där någon — — — av kraft.

Tages strömfall i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, skall ock under villkor, som i första stycket sägs, ersättning utgå medelst kraftöverföring, i den mån fastighet, till vilken vattenkraften hört, kan anses hava behov av kraft. Samma lag vare, om vattenkraften varit avsedd för viss anläggning eller ort, till vilken ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbelopp, som tillerkännes honom, och den anläggning eller ort kan anses hava behov av kraften.

Kraft, som lämnas i ersättning efter vad i första och andra styckena sägs, skall, med det undantag allenast, vartill stadgandet i 33 § sista stycket föranleder, tillhandahållas från den för vattenkraftens utnyttjande avsedda anläggning.

20 §.

Är fråga — — — sistnämnda kostnad.

Där fråga — — — är berättigad.

Vad ovan i denna § sägs gälla i tillämpliga delar, första stycket beträffande ersättning för vattenkraft, som tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, och såväl första som andra stycket beträffande ersättning för vattenkraft på grund av stadgandet i 2 kap. 23 §.

34 §.

Avstås på grund av stadgandena i 1 kap. 14 § eller 2 kap. 5, 6 eller 7 § tillgodogjord vattenkraft, vare ersättningsgivaren pliktig att till säkerhet för den kostnad och skada, som må tillskyndas ersättningstagaren därigenom, att kraftanläggningen och anordningarna för kraftöverföringen till äventyrs icke varda inom föreskriven tid fullbordade, hos Konungens befallningshavande ställa pant eller borgen till det belopp, som för varje fall i laga ordning bestämts.

Avser kraftöverföringen — — — nu sagts.

48 §.

Ersättning i penningar skall beräknas till fulla värdet och hälften därutöver, då fråga är om ersättning för:

5. intrång, som avses i 2 kap. 16 § första stycket, så ock intrång genom ledning för elektrisk kraftöverföring;

6. besittningsrätt för — — — sådana byggnader.

Om undantag — — — — i 50 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1945.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 15 december 1944.

N ä r v a r a n d e:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WIGFORSS, SKÖLD, QUENSEL, BERGQUIST, BAGGE, DOMÖ, GJÖRES, EWERLÖF, RUBBESTAD, OHLIN, ERLANDER, DANIELSON.

Efter gemensam beredning med cheferna för kommunikations-, finans-, jordbruks- och handelsdepartementen anmäler chefen för justitiedepartementet, statsrådet Bergquist, fråga om *åtgärder mot spekulation i vattenkraft*.

Föredraganden anför följande.

I skrivelse den 12 maj 1942, nr 199, har riksdagen under åberopande av statsutskottets utlåtande, nr 86, hemställt om utredning rörande möjligheterna att genom statens medverkan mera planmässigt än hittills trygga landets och särskilt den svenska landsbygdens försörjning med elektrisk kraft. Utskottet framhöll i utlåtandet bl. a., att ett missförhållande som krävde uppmärksamhet vore den alltjämt ohämmat pågående spekulationen i outbyggda vattenfall.

Rörande sistnämnda spörsmål ha särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga den 27 februari 1943 avgivit betänkande med förslag till åtgärder mot spekulation i vattenkraft (SOU 1943: 14).¹ Sedan yttranden inhämtats över betänkandet jämte därvid fogade lagförslag, anhåller jag att få upptaga detta ärende till behandling.

Gällande rätt m. m.

Liksom äldre lag bygger *vattenlagen den 28 juni 1918* på principen, att rätten till vattnet följer äganderätten till grunden. I 1 kap. 1 § uttalas sålunda, att envar äger att — med de i vattenlagen stadgade eller eljest lagligen gällande inskränkningar — råda över det vatten som finnes å hans grund. Enligt 2 § njuter i rinnande vatten vardera sidans ägare lika lott i vattnet, ändå att större del därav framrinner å den enes grund än å den andres. Genom sistnämnda bestämmelse göres dock ej rubbning i den rätt till större lott i vattnet, som kan grundas på dom, urminnes hävd eller annan särskild rättsgrund. Där utan sådan rättsgrund ena sidans ägare, då vattenlagen trädde i kraft, vid lågvatten tillgodogjorde sig mer än hälften av den

¹ De sakkunniga voro numera statssekreteraren Gösta Walin, ordf., advokaten Nils Berggren, revisionssekreteraren Nils Rignell, driftdirektören Åke Ruseck och civilingenjören Erik Upmark,

framrinnande vattenmängden, äger han till bevarande av sin rätt till vattnet åberopa förut gällande lag.

Ett strömfalls ägare har frihet att själv bestämma, om och när han önskar utbygga fallet. Han kan också avgöra, i vilken omfattning han anser lämpligt att tillgodogöra sig vattenkraften. Obligatorisk förprovning är emellertid i vidsträckt omfattning föreskriven, när det gäller frågan om en vattenbyggnads tillåtlighet och sättet för dess utförande. Enligt 2 kap. 20 § vattenlagen må ej i älv, ström, å eller större bäck arbete för uppförande eller förändrande av damm påbörjas, förrän vattendomstolen meddelat besked. Huru och under vilka villkor arbetet må göras. Om genom annat byggande i dylikt vattendrag märkbar inverkan kan ske på vattenståndet eller vattnets lopp, skall vad nu sagts om förprovning likaledes gälla, om det ej är uppenbart att varken allmän eller enskild rätt förnärmas genom byggnaden. Äro i andra fall sannolika skäl, att genom byggande i vatten allmän eller enskild rätt förnärmas, erfordras jämväl domstolens prövning. Från dessa regler finnas emellertid vissa närmare angivna undantag.

För den händelse att rätten till ett strömfall är fördelad på olika händer innehåller vattenlagen bestämmelser som innebära att den som har rätt till större delen eller ena sidan av strömfallet kan framtvunga att utbyggnad får komma till stånd. I 2 kap. 5 § stadgas sålunda, att om ett strömfall till skilda delar tillhör olika ägare och en av dem vill tillgodogöra sig förutom egen jämväl annans del i fallet, han är berättigad därtill, såframt falldelarnas gemensamma tillgodogörande innebär väsentlig ekonomisk eller teknisk fördel och han såsom ägare eller på grund av servitutsrätt, som är gällande för all framtid, råder över mer än hälften av den efter vattenmängd och naturlig fallhöjd beräknade vattenkraften i fallet eller den del därav, om vars bebyggande är fråga. För den förmån som härigenom beredes honom skall utgå ersättning enligt bestämmelserna i 9 kap. Nämnade bestämmelser skola äga motsvarande tillämpning i fråga om två eller flera olika ägare tillhöriga strömfall. Enligt 6 § gäller, att där å ömse sidor av ett strömfall äro olika ägare, ena sidans ägare må bjuda ägaren av motsatta sidan att gemensamt utnyttja fallet. Vill denne det ej, äger den som bjudit att mot ersättning enligt 9 kap. tillgodogöra sig jämväl andra sidans lott i vattnet, såframt det prövas kunna ske utan synnerlig skada för dess ägare. Vilja båda var för sig utnyttja hela strömfallet, prövar vattendomstolen, åt vilkendera företräde bör givas. Beträffande strömfall, som tillhör oskift by eller annan samfällad mark eller som vid skifte av samfällighet ej ingått i skiftet, stadgas i 7 §, att om strömfallet icke kan utan delägares förfång skiftas och en delägare vill tillgodogöra sig fallet, han är berättigad att lösa fallet, såframt det prövas kunna ske utan synnerlig skada för övriga delägare samt han antingen ensam eller tillsammans med delägare, som lämnat honom medgivande till företaget, äger mer än hälften i strömfallet. Ersättning bestämmes enligt 9 kap. Dessutom finnes en möjlighet att utan inlösen av fallet få bygga mindre anläggning däri, om det kan ske utan synnerlig skada för andra intressenter.

Enligt 9 kap. 13 § skall ersättning för vattenkraft i regel utgå i form av ersättningskraft. För ersättningskraften skall erläggas viss uttagningskostnad antingen i penningar eller ock genom minskning av det kraftbelopp som eljest skolat utgå. Vattendomstolens beslut kan senare ändras under vissa förutsättningar.

Ersättning som skall utgå i penningar skall enligt 48 § beräknas till fulla värdet och hälften därutöver, då fråga är om ersättning för tillgodogjord vattenkraft eller icke tillgodogjord som uppenbarligen är avsedd för befintlig eller under byggnad varande anläggning.

Av det anförda framgår, att i vattenlagen finnes tvångsrätt för olika situationer mot delägare i ett strömfall. Förutom denna tvångsrätt mellan delägarna inbördes finnas vittgående tvångsrätter mot utomstående. Det grundläggande stadgandet i detta hänseende återfinnes i 2 kap. 3 §. Enligt första stycket i detta lagrum är det tillåtet att genom byggande i vatten mot ersättning enligt 9 kap. göra skada eller intrång på annan tillhörig egendom, om nyttan av byggnaden eller den del därav, som föranleder skadan eller intrånget, prövas efter avdrag av byggnadskostnaden uppgå till ett värde, motsvarande tre gånger den skada och det intrång som göres å åker och äng samt två gånger skadan och intrånget å annan egendom. I andra stycket meddelas vissa bestämmelser som ur allmän synpunkt stadga förbud mot byggnad i vatten, även om den nu nämnda proportionen mellan nytta och skada skulle vara uppnådd. Vidare må erinras om stadgandet i 14 §, enligt vilket bl. a. dammfäste må läggas å annans mark, samt 16 §, enligt vilken mark må tagas i anspråk för utmål, i båda fallen mot ersättning enligt 9 kap.

Såsom påpekades under förarbetena till vattenlagen har strömfallsägaren tillerkänts nu nämnda tvångsrättigheter med hänsyn till det allmännas intresse av att vattenkraften blir rationellt tillgodogjord. Å andra sidan ålägger vattenlagen från allmän synpunkt strömfallsägaren vissa förpliktelser eller inskränkningar i hans rätt.

Bland dessa inskränkningar märkes först vad som i 1 kap. 5—13 §§ stadgas om kungsådra, som skall anses finnas i vissa på särskild förteckning upptagna vattendrag, i vilka vid lågvatten framrinner en vattenmängd av fem kubikmeter eller mer i sekunden. Bestämmelserna om kungsådra innebära skyldighet för bl. a. strömfallsägare att för allmän farled eller allmän flottled eller för fiskets tillgodoseende eller för torrläggning eller bevattning av mark utan gottgörelse underkasta sig därigenom uppkommen förlust i vattenmängd eller fallhöjd intill en tredjedel av vattenkraften.

Beträffande större vattenkraftanläggningar och vattenregleringar föreskrivas särskilda villkor i 4 kap. Sålunda stadgas i 1—4 §§ för vissa kraftanläggningar skyldighet att tillhandahålla kraft åt kringliggande bygd, s. k. bygdskraft. Sådan skyldighet åvilar enligt 1 § under vissa förutsättningar ägare av byggnad, som tillkommit efter den 1 januari 1919 och vid vilken minst 500 turbinhästkrafter kunna uttagas vid oreglerat lågvatten. I 2 och 3 §§ meddelas bestämmelser som för vissa närmare angivna fall ålägga ägaren av äldre byggnad i vatten att tillhandahålla bygdkraft.

Skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft innefattar förpliktelse att för tillgodoseende av kringliggande bygds behov av kraft till användning i hantverk, småindustri eller lantbruk eller till belysning eller uppvärmning tillhandahålla intill en tiondel av den årliga kraftmängd som kan bliva uttagen med det installerade maskineriet. Storleken av den andel, som skall utgöra bygdekraft, bestämmes av vattendomstolen för tjugu år i sänder. För kraften skall utgivas ersättning med det belopp som motsvarar ägarens självkostnad med tillägg av två procent å anläggningskapitalet.

Under 5—8 §§ i 4 kap. meddelas härefter beträffande kraftanläggningar bestämmelser om nyprövning. Enligt dessa föreskrifter kan Konungen eller myndighet, åt vilken Konungen uppdragit att i förevarande hänseende bevaka det allmännas rätt, påkalla ny prövning angående de villkor, varunder med hänsyn till allmänna intressen vissa större kraftanläggningar må bibehållas och nyttjas. Jämväl byggnadens ägare kan påkalla ny prövning. Stadgandena om nyprövning gälla samma grupper av kraftanläggningar som bestämmelserna om bygdekraft, ehuru de utformats olika för de olika grupperna. Enligt huvudstadgandet i 5 §, som avser strömfall bebyggda enligt vattenlagen, skall yrkande om sådan prövning framställas under femtiofemte året efter det kalenderår, under vilket byggnaden enligt därom meddelad bestämmelse skall hava fullbordats, och därefter vart fyrtionde år. Påkallas ej nyprövning, är ägaren berättigad att under förut fastställda villkor bibehålla och nyttja byggnaden intill dess i anledning av nyprövning, som sedermera vederbörligen påkallas, annan bestämmelse skall lända till efterrättelse.

I 4 kap. meddelas ytterligare under 9—12 §§ bestämmelser om lösningssrätt för kronan. Även dessa stadganden gälla allenast anläggningar av den storleksordning som åsyftas med bestämmelserna om bygdekraft. Kronan äger för tillgodoseende av allmänt behov under närmare angivna förutsättningar tillösa sig strömfallet med anläggningar och utmål vid utgången av fyrtionde året efter det kalenderår, under vilket byggnaden enligt därom meddelad bestämmelse skall ha fullbordats. Lösningssrätt som ej vid nämnda tidpunkt begagnas står kronan öppen vid vart fyrtionde år därefter.

I samma kapitel meddelas slutligen bestämmelser enligt vilka för vattenreglering i vissa fall erfordras Konungens tillstånd samt vattenregleringsavgifter under vissa villkor kunna föreskrivas.

Här torde böra nämnas, att under förarbetena till vattenlagen ifrågasattes, att initiativrätt i fråga om vattenkrafts tillgodogörande borde under vissa förutsättningar medgivas ej allenast åt den, som själv äger eller har del i ett strömfall, utan oberoende härav jämväl åt staten eller kommun.

Angående denna fråga anförde chefen för justitiedepartementet, *statsrådet Löfgren*, i yttrande till statsrådsprotokollet den 15 februari 1918, att den rätt, som medgaves innehavaren av den större delen av ett strömfall att tillgodogöra sig jämväl återstoden av fallet, otvivelaktigt, liksom de vattenrättsliga tvångsrätterna överhuvudtaget, hade sin grund i det allmänna intresse, som

krävde vattenkraftens utnyttjande. Samma skäl kunde helt visst åberopas till stöd för ett än mera vittgående frigivande av initiativrätten, och det hade till och med ifrågasatts, huruvida ej den, som ägde ett obebyggt strömfallet men icke ville eller förmådde inom viss skäligen tid vidtaga åtgärder för dess tillgodogörande, borde — även i annan ordning än enligt expropriationslagen — kunna tvingas mot ersättning avstå detsamma till staten eller möjligen jämväl till kommun eller enskild företagare, som åtog sig att omedelbart utnyttja fallet. Ett frigörande av initiativrätten i den utsträckning, som sist antytts, skulle dock enligt departementschefens mening innebära en högst väsentlig avvikelse från de grundsatser, varå den nu gällande svenska vattenlagstiftningen vilade. En dylik avvikelse, som skulle innebära, om ej ett upphävande, så dock en högst betydande begränsning av den enskildes rätt till vattnet, syntes icke låta sig försvara, med mindre än att den visat sig nödvändig för tillgodoseende av de allmänna intressen, som vore beroende av vattenkraftens tillgodogörande. Något praktiskt behov av en så långt gående utvidgning av initiativrätten syntes emellertid för det dåvarande icke föreligga och ej heller vara att motse under den närmaste framtiden.

Det särskilda utskott som i *riksdagen* behandlade förslaget uttalade i denna del att en utvidgning av initiativrätten i nämnda riktning, såsom också kommit till erkännande uti departementschefens ovan återgivna uttalande, icke borde möta något hinder av mera principiell natur. Med den ökade betydelse, som vattenkraften numera erhållit för tillgodoseende av olika samhällsbehov, syntes det fastmera stå i god överensstämmelse, om den enskildes intresse jämväl i detta fall underordnades vad det allmänna bästa krävde. Det syntes också utskottet, som om en dylik initiativrätt, därest den gäves ett lämpligt och väl avvägt innehåll samt anordnades på ett praktiskt sätt, hade ett verkligt behov att fylla. Med hänsyn till det outhärliga skicket, vari denna fråga ännu befunno sig, ansågo sig dock utskottet icke i stånd att härom göra något bestämt uttalande.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa utredning, huruvida och under vilka förutsättningar rätt kunde medgivas kronan att, i annat fall än expropriationslagen medgäve, för tillgodoseende av allmänt behov tillösa sig obebyggt eller ej till fullo utnyttjat strömfallet i ändamål att tillgodogöra vattenkraften, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen föranledde. Utskottets ifrågavarande hemställan avslogs emellertid av båda kamrarna.

Beträffande förarbetena i övrigt till de bestämmelser i vattenlagen, för vilka förut redogjorts, må hänvisas till en redogörelse som lämnats i betänkandet (s. 15—24).

I detta sammanhang må erinras om bestämmelserna i *lagen den 12 maj 1917 om expropriation*. Enligt denna lag må fastighet, som tillhör annan än kronan, tagas i anspråk genom expropriation, om Konungen finner det nödigt för rikets försvar; för anläggning för den allmänna samfärdselns främ-

jande; för allmän byggnad; för ändamål som det enligt lag eller författning tillkommer kommun eller annan dylik samfällighet att tillgodose; för att förse en ort med vatten eller förhindra förorenande av vattenledning; för annat ändamål, som är jämförligt med något av de nu angivna och äger väsentlig betydelse för det allmänna; ävensom för vissa andra särskilt angivna mera speciella ändamål.

Särskild rätt, som i avseende å fastighet tillkommer annan än kronan, må ock exproprieras, om Konungen finner det nödigt för ändamål som nu sagts.

Expropriationslagen nämner icke särskilt expropriation av vattenfall. Den kommitté, som år 1910 avgav förslag till lag om expropriation, yttrade, att det vore ovisst om ett vattenfall, som ej utbrutits såsom särskild lägenhet, enligt dåvarande lagstiftning finge göras till föremål för expropriation, i händelse förfoganderätten till vattnet vore skild från äganderätten till stranden. All tvekan om möjligheten att exproprieras vattenfall undanröjdes genom kommitténs förslag, att ej blott fast egendom utan även särskild rätt därtill kunde exproprieras. Vore nämligen äganderätten till vattenfallet förenad med jordäganderätten, utgjorde vattenfallet fast egendom; vore de skilda, bestode fallägarens rätt i själva verket i förfoganderätt över vattnet och syntes sålunda innebära en nyttjanderätt till annans fasta egendom. Beträffande det ändamål för vilket expropriation skulle få ske fordrades enligt kommitténs förslag endast att egendomen skulle tagas i anspråk för allmänt gagn.

Vid omarbetning av kommitténs förslag inom justitiedepartementet infördes i det förslag som förelades 1913 års riksdag en uppräkningslista av de viktigaste expropriationsändamålen, med förklaring tillika att expropriation finge äga rum för syften jämförliga med de uppräknade. I det omarbetade förslaget upptogs bland annat en punkt, enligt vilken expropriation finge äga rum för »något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål». Chefen för justitiedepartementet, *statsrådet Sandström*, anförde härom.

Enligt förslaget skall expropriation kunna förekomma, så snart det är fråga om något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål. Under det att allmän expropriationsrätt för statsändamål icke upptages, föreslås alltså en sådan för kommunala ändamål. Anledningen härtill är att å ena sidan kommunernas uppgifter hava en naturlig begränsning, som utesluter faran för mera vittutseende ingrepp i jordförhållandena, men att dock å andra sidan ganska många och växlande syften anses falla eller kunna med fördel dragas inom ramen för de större eller mindre, borgerliga eller kyrkliga kommunernas verksamhet. Att rena förvärvsändamål äro uteslutna följer av uttrycket »allmänna ändamål». Under denna beteckning synas i huvudsak vara att hänföra dels fullgörande av uppgifter, som enligt gällande författningar åligga kommunerna, dels utförande av anläggningar, avsedda att upplåtas till allmänt begagnande. Till företag av det senare slaget hör bl. a. anläggning för en Orts förseende med belysning eller drivkraft. Om en kommun för dylikt ändamål har behov av att exproprieras ett vattenfall, skall enligt förslagets mening sådan expropriation kunna medgivas.

Genom sistberörda stadgande i förslaget uppfylles alltså delvis den av andra kammaren flera gånger uttryckta önskan, att vattenfall skola kunna

exproprieras för det allmännas räkning. Vattenfall likställes enligt förslaget med annan fast egendom. Erfordras ett vattenfall för något av de i förslaget angivna ändamål — t. ex., utom det nyssnämnda, för att bereda en järnväg drivkraft — kan expropriation äga rum. Däremot giver ej förslaget staten eller kommun någon allmän rätt att exproprieras vattenfall, oberoende av dylika särskilda ändamål. Meningarna torde alltmer gå i den riktningen, att de intressen det allmänna, utöver sådana ändamål, har att bevaka med hänsyn till vattenfallen lämpligare tillgodoses på andra vägar än genom expropriation.

En *motionär* i andra kammaren föreslog ändrad lydelse av bestämmelsen om expropriationsrätt för kommunala ändamål och anförde i denna del:

Expropriationsrätt föreligger enligt förslaget »för något en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål». Enligt departementschefens yttrande till statsrådsprotokollet är under omförmälda expropriationsbegrepp att hänföra jämväl expropriation av ett vattenfall i och för en anläggning för en orts förseende med belysning eller drivkraft. En kommun skulle alltså vara berättigad att för något sitt ändamål exproprieras ett vare sig monterat eller ommonterat vattenfall, beläget hur långt från samhället som helst. Denna utsträckning av expropriationsrätten synes mig innebära ett oberättigat intrång i en ägares av ett vattenfall fria förfogande över sin egendom och skulle även kunna lända till förfång för kommun eller samfällighet, som med hänsyn till belägenheten kunde hava mera befogat anspråk att få tillgodogöra sig detsamma. Departementschefen anför gentemot expropriationskommitténs förslag: »att expropriation skulle äga rum, så snart Konungen prövar nödigt, att fast egendom tages i anspråk för allmänt gagn», att en sådan uppgift skulle kunna bliva alltför svår och ansvarsfull. Man kan i detta sammanhang framhålla, att samma svårighet må anses föreligga, då det gäller en kommuns »allmänna ändamål». En uppräknig av de viktigaste eller mera säregna expropriationsanledningarna för kommunala allmänna ändamål synes därför vara jämväl i berörda hänseende den lämpligaste vägen.

Lagutskottet anförde i detta avseende:

Utskottet har ej kunnat biträda motionärens förslag. De skäl, som nödvändiggjort en uppräknig av expropriationsändamålen i fråga om expropriation för statens benöv, föreligga icke med avseende å en kommuns eller annan dylik samfällighets allmänna ändamål. Såsom departementschefen framhållit, torde å ena sidan kommunernas uppgifter hava en naturlig begränsning, som utesluter faran för mera vittutseende ingrepp i jordförhållandena, under det å andra sidan ganska många och växlande syften anses falla eller kunna med fördel dragas inom ramen för de större eller mindre, borgerliga eller kyrkliga kommunernas verksamhet.

Vad särskilt angår motionärens förslag att från föremålen för den kommunala expropriationsrätten utesluta vattenfall som enligt vad departementschefen erinrat äro att hänföra till fastigheter, som kunna exproprieras för här ifrågavarande ändamål, synes det utskottet icke råda tvivel om att såväl för kommun som för staten ofta kan vara av synnerlig vikt att äga tillgång till erforderlig vattenkraft, vilken ej kan på annat sätt än medelst expropriation förvärfvas. Även här synes den förut framhållna begränsningen, som ligger i de kommunen tillkommande uppgifternas i kommunallagarna angivna omfattning, vara tillfyllestgörande garanti mot missbruk. Vad angår den av motionären befarade konkurrensen mellan olika kommuner, läser densamma i allmänhet ej komma att medföra större svårigheter, än vartill varje annat expropriationsändamål kan föranleda, och vilka i allmän-

het torde komma att lösas i samband med prövningen av expropriationsanspråket.

Stadgandet om kommuners expropriationsrätt erhöll sin nuvarande lydelse, enligt vilken expropriation får äga rum för ändamål som det enligt lag eller författning tillkommer kommun eller annan dylik samfällighet att tillgodose, efter sammanjämkning av skiljaktiga beslut i kamrarna. Någon motivering till den nya lydelsen gavs ej. I ett rättsfall, N. J. A. 1937 s. 156 (II), har ansetts, att framdragande av högspänningsledning till kommunalt kraftverk avsåge sådant kommunalt ändamål, som omfattas av bestämmelsen. oaktat den av kommunen distribuerade kraften även skulle komma inom kommunen förlagda industrier till godo och till någon mindre del jämväl användas utanför kommunens område.

Begäran om utredning.

Inom *riksdagen* väcktes år 1942 av herr V. Andersson m. fl. i första kammaren och av herr A. Pettersson i Dahl m. fl. i andra kammaren likalydande motioner (I: 5 och II: 13), i vilka hemställdes att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning och förslag rörande möjligheten av en enhetlig ledning av landets kraftförsörjning eventuellt ett förstatligande av produktionen och tillhandahållande av elektrisk energi; frågan om enhetligare taxor för elektrisk energi samt lägre pris härå för landsbygdens folk; åtgärder för ett effektivare tillgodoseende av landsbygdens behov av elektrisk energi samt frågan om större planmässighet och enhetlighet vid utförandet av de elektriska ledningsnäten för att därigenom bl. a. åstadkomma standardisering vid tillverkningen av elektriska apparater och utrustning.

Statsutskottet, som behandlade motionerna, anförde i sitt inledningsvis omnämnda utlåtande, nr 86, bl. a.:

Om utvecklingen på kraftförsörjningens område i rätt stor utsträckning fått ske fritt och utan starkare ingrepp från statens sida, kan detta anses ha varit betingat av den tekniska och ekonomiska nödvändigheten. Städerna med sina gynnsamma distributionsförhållanden och bruken med sina stora kontinuerliga kraftbehov, som lämpligast borde tillgodoses från det vattenfall, som ofta var bestämmande för vederbörande industriföretags belägenhet, voro föregångarna. Utvecklingen har sedermera fortgått raskt och under lång tid på det hela taget tillfredsställande. Denna genom enskilda företag och kommuner bedrivna elektrifiering har kompletterats av statlig företagverksamhet på området, vilken numera fått en sådan omfattning, att Sveriges kraftförsörjning handhaves till omkring en tredjedel av statens vattenfallsverk.

Vid utnyttjande av vattenkraften har det varit naturligt inom varje särskilt företag att anlägga rent affärsmässiga principer vid såväl produktion som distribution. Ett vattenfalls krafttillgång har i enlighet härmed fått tillgodose behovet av elektrisk energi hos de högstbjudande och hos de stora konsumenterna, även om dessa befunnit sig på långt avstånd från kraftkällan, medan den närliggande bygdens kraftbehov icke alltid blivit nöjaktigt tillgodosett, särskilt i sådana fall då förbrukningen varit ringa och ledningskostnaderna höga. På grund härav har elektrifieringen i vissa landsdelar fått i stor omfattning ombesörjas genom utbyggnad till opropotionerligt stora

kostnader av vattenfall med alltför ringa kraftmängd. En del bygder ha icke kunnat erhålla någon elektrisk energi. Trots att kraftföretagen redovisat stora nettovinster finnas därför alltför i vårt land bygder med otillräcklig kraftförsörjning eller sådan till alltför höga priser.

Den starka uppdelningen på olika företagare av den elektriska kraftproduktionen utesluter för närvarande en mera rättvis prissättning av den elektriska energien och verkar hinderlig för en rationell utveckling av det elektriska distributionsnätet.

Motionärerna ha ifrågasatt, att ett förstattligande av produktionen och distributionen av elektrisk energi bör äga rum i den mån så visar sig nödvändigt för uppnående av större planmässighet. Utan att underskatta de erinringar, som av vattenfallsstyrelsen och kommerskollegium riktats mot motionärernas framställning, vill utskottet uttala sin anslutning till det med motionerna angivna syftet, nämligen att uppnå en mera enhetlig ledning av landets kraftförsörjning samt därvid också i den mån så visar sig nödvändigt ett förstattligande av hithörande produktion och distribution.

Utskottet framhöll härefter, att oberoende av denna mera principbetonade utredningsuppgift och ståndpunktstagandet till densamma syntes skäl föreliggande att beakta en del viktiga detaljspörsmål berörande elektrifieringen. Ett missförhållande som krävde uppmärksamhet vore den alltför ohämmat pågående spekulativen i utbyggda vattenfall, varigenom råkraften dreves upp i ett prisläge som vid ett framtida utbyggande av dylika vattenfall komme att medföra avsevärt högre kraftpriser än som varit nödvändigt om spekulation icke förekommit. I Norrland hade på allra senaste tid dylika spekulationsköp ägt rum. Utskottet uttalade sig vidare om en samhällelig kontroll över krafttaxorna, om ökad elektrifiering, standardisering och behovet av riktlinjer för landets framtida kraftförsörjning.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte anhålla om utredning rörande möjligheterna att genom statens medverkan mera planmässigt än hittills trygga landets och särskilt den svenska landsbygdens försörjning med elektrisk kraft, och riksdagen biföll vad utskottet sålunda hemställt.

Vid anmälan av frågan om åtgärder mot spekulation i vattenkraft i statsrådet den 30 oktober 1942 anförde dåvarande chefen för justitiedepartementet, *statsrådet Westman*, att enligt hans mening borde denna fråga upptagas till utredning fristående från de mera omfattande spörsmål som åsyftades av riksdagen. Departementschefen anförde vidare:

Enligt den svenska vattenrätten gäller, att rätten till strömfall följer strandäganderätten. I princip står det envar fallägare fritt att, om vattenlagens förutsättningar äro uppfyllda, utbygga sitt fall efter vad han finner lämpligt och vid den tidpunkt han själv väljer. Rätt till strömfall må köpas och säljas såsom annan fast egendom. En dylik överlåtelse kan innebära antingen att hela strömfallet byter ägare eller också att endast viss andel därav övergår till ny innehavare. Ofta är nämligen rätten till ett strömfall uppdelad på flera händer. För att utbyggnad skall komma till stånd kräves då att tillräckligt många andelar samlas på en hand så att majoritet erhålles eller att två eller flera som tillsammans ha majoritet förena sig om utbyggnaden. Gentemot minoritetens föreligger redan nu tvångsrätt med skyldighet för det blivande kraftverkets ägare att lämna ersättning i kraft, där ej vattendomsstolen be-

stämt att ersättningen undantagsvis skall utgå i penningar. Härjämte finnes bl. a. tvångsrätt, om den ena sidan av ett strömfall tillhör annan ägare än den andra sidan.

Så länge tillgången på outbyggd högvärdig vattenkraft är god, innebär den nu beskrivna ordningen näppeligen något hinder för en sund utveckling av kraftindustrien. Det är emellertid tydligt, att när utbyggnaden av landets vattenkraft nått ett visst stadium, svårigheter kunna uppstå att förvärva lämplig vattenkraft till skäligt pris. För att uppnå ett gott ekonomiskt resultat kan det vara påkallat att först utbygga strömfällen i ett och samma vattendrag, innan man övergår till strömfällen i ett annat. Den som i spekulations syfte förvärvat strömfall i ett visst vattendrag, som är avsett att utbyggas inom en nära framtid, kan emellertid hindra genomförandet av denna plan eller tilltvinga sig en oskälig ersättning för att han skall överlåta det eller de fall han innehar.

Det ligger nära till hands att använda expropriation för att undanröja ett sådant hinder som nu sagts. Expropriationsinstitutet avser ju att bereda tillfälle till tvångsförvärv just i sådana situationer, då det gäller att tillgodose ett mera allmänt intresse och egendom icke kan förvärvas till rimligt pris. Att tillämpa expropriationslagens bestämmelser för ändamål som avses i detta sammanhang torde dock av flera skäl vara mindre lämpligt. De ekonomiskt betydelsefulla frågor som härvid skulle uppkomma fordra en speciell sakkunskap, som expropriationsnämnd svårigen kan förutsättas äga. Det synes därför önskvärt, att ärenden av denna beskaffenhet komma att handläggas av vattendomstol åtminstone såvitt angår ersättningsfrågan. Vattendomstolarna, som bestå av lagfarna domare, ingenjörer och lekmän, äro väl förtrogna med frågor om lösen av vattenkraft och vad därmed äger samband. Dessutom är att märka, att part i vattenmål äger utföra sin talan i flera instanser. Härigenom torde skapas betydande garantier för att ersättningsfrågan blir föremål för en objektiv och sakkunnig bedömning.

Mot de tendenser till osund spekulering, som numera framträtt och som åsyftas av statsutskottet, böra enligt min mening åtgärder vidtagas så snabbt som möjligt. Med hänsyn härtill bör, såsom jag redan antytt, denna fråga upptagas utan samband med den mera omfattande utredning varom riksdagen hemställt. Härvid bör eftersträvas en lösning, som anpassar sig till nu gällande grundprinciper i den svenska vattenrätten. Ett planmässigt utbyggande av vattenkraften torde nämligen kunna säkerställas utan att något avsteg därifrån göres. Huruvida rätt att tillösa sig strömfall bör medgivas även annan än staten, får särskilt prövas. Det torde icke vara uteslutet att jämväl kommun bör kunna erhålla möjlighet att i sådan ordning förvärva strömfall som erfordras för kommunens kraftförsörjning.

I enlighet med Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade departementschefen sakkunniga för att inom departementet verkställa utredning av frågan om lagstiftning rörande åtgärder i syfte att hindra spekulering i vattenkraft. Såsom förut nämnts ha de sakkunniga den 27 februari 1943 avgivit betänkande med förslag i ämnet.

Vad angår övriga av riksdagen åsyftade frågor äro dessa för närvarande föremål för utredning av särskilda utav chefen för handelsdepartementet tillkallade sakkunniga (Elkraftutredningen av år 1943).

Av de sakkunniga verkställd utredning angående tillgång och förvärv av vattenkraft m. m.

Efter en redogörelse för gällande bestämmelser m. m. samt norsk och finsk rätt ha de sakkunniga till en början lämnat vissa uppgifter angående tillgången på vattenkraft i vårt land. Denna beräknades enligt elektrifieringskommitténs år 1923 avgivna utredning till 32 500 miljoner kilowatt-timmar (kWh) per år vid fullt utnyttjande av den utbyggnadsvärda vattenkraften. Enligt senare verkställda approximativa undersökningar syntes denna siffra kunna ökas med ca 10 procent. Man skulle sålunda för närvarande ha anledning att räkna med en krafttillgång av omkring 36 000 miljoner kWh. Krafttillgången fördelade sig på sätt framginge av följande sammanställning.

Vattenkrafttillgången i Sverige.

	Total utbyggnadsvärd vattenkrafttillgång approx. beräknad	Utbyggd vattenkraft approx. beräknad	
	MkWh/år	år 1942	år 1944
		MkWh/år (%)	MkWh/år (%)
Götaland och Svealand			
Lagan—Dalälven	7 600	6 000 (79)	6 200 (82)
Nedre Norrland			
Ljusnan—Ljungan	2 700	500 (19)	750 (28)
Mellersta Norrland			
Indal-älven	6 500	2 500 (38)	4 000 (62)
Faxälven—Ume älv.....	6 300	500 (8)	500 (8)
Övre Norrland			
Skellefte älv—Torne älv.....	12 900	1 000 (8)	1 100 (9)
	Summa 36 000	10 500 (29)	12 550 (35)

De sakkunniga framhålla, att enligt sammanställningen ca en tredjedel av den totala utbyggnadsvärda krafttillgången redan vore utbyggd eller under utbyggnad. Av resterande två tredjedelar kunde den ena anses högvärdig, d. v. s. medföra en specifik utbyggnadskostnad som icke väsentligt överstege utbyggnadskostnaden vid de redan utbyggda fallen. Den sista tredjedelen medförde så stora kostnader att den icke kunde betraktas som högvärdig. Denna indelning baserades emellertid icke på någon grundligare utredning. Dessutom borde uppmärksammas, att synpunkterna på ett strömfalls kvalitet kunde förändras.

Angående produktionen av elektrisk energi i landet anförde de sakkunniga — i anslutning till ett i betänkandet (s. 42) intaget diagram över produktionen från år 1912 t. o. m. år 1942 — följande.

Under denna tid har produktionen ökat från 1 100 till 9 800 miljoner kWh — ångkraft inbegripen — vilket motsvarar en genomsnittlig ökning av 290 miljoner kWh per år. Ökningen har emellertid varit olika under olika tider. Under åren 1912—18 var den genomsnittliga ökningen 220 miljoner kWh per år. Därefter stagnerade kraftproduktionen åren 1919—20 och gick år 1921 avsevärt tillbaka. År 1922 började en ny uppgång som fortsatte t. o. m. år 1930. Under perioden 1919—30 var ökningen i genomsnitt 225 miljoner kWh per år. Under lågkonjunkturen åren 1931—32 minskade kraftproduktionen

åter något men började ånyo att stiga fr. o. m. år 1933. Ökningen har från sistnämnda år fortgått tämligen jämnt, om man bortser från den tillfälliga nedgång som år 1940 förorsakades av produktionsminskning inom skogsindustrien. Under perioden 1931—42 har den genomsnittliga ökningen utgjort 390 miljoner kWh per år, vilket värde är 75 procent större än den genomsnittliga ökningen under tiden 1912—30.

Sistnämnda förhållande skulle kunna tydas som ett tecken på att kraftproduktionen komme att öka i ett accelererat tempo. Det finns emellertid faktorer som tala för att den successiva ökningen av kraftförbrukningen kommer att avmattas. Den prognos för kraftproduktionen t. o. m. år 1940, som år 1923 framlades av elektrifieringskommittén, resulterade i en genomsnittlig ökning av 325 miljoner kWh per år. Denna prognos kom att överensstämma tämligen väl med den faktiska utvecklingen. Vid senare uppgjorda prognoser på längre sikt har i allmänhet räknats med en genomsnittlig årlig ökning av kraftproduktionen varierande mellan 200 och 300 miljoner kWh. Hittills har icke från något håll allvarligt ifrågasatts en snabbare ökning av kraftproduktionen än med 400 miljoner kWh per år.

Det är naturligtvis icke möjligt att med säkerhet bedöma den framtida utvecklingen. För den aktuella anpassningen av utbyggnadstakten till kraftbehovet är icke av någon avgörande betydelse, om utvecklingen på lång sikt felbedömes något. För nu ifrågavarande utredning vore det emellertid av intresse att kunna beräkna, huru lång tid det kan dröja innan vattenkraften blir fullt utbyggd.

Med utgångspunkt från förenämnda uppskattning av krafttillgången finner man, att hälften av den högvärdiga vattenkraften kommer att vara utbyggd redan år 1944. Räknar man med den högsta hittills ifrågasatta belastningsökningen, 400 miljoner kWh per år, skulle den högvärdiga vattenkraften vara helt tagen i anspråk omkring år 1980, medan återstoden skulle bli fullt utbyggd först ett antal år in på 2000-talet. Antages belastningsökningen stanna vid en lägre siffra, förskjutas naturligtvis tidpunkterna framåt i motsvarande mån.

De sakkunniga erinra vidare, att den svenska kraftindustrien utvecklats under inbördes tävlan mellan statliga, kommunala och enskilda företag. Proportionen mellan dessa intressenter hade länge varit i runt tal 30 procent för statliga och 70 procent för kommunala och enskilda företag men hade på sistone förskjutits så att den statliga andelen ökats. När de pågående stora utbyggnaderna fullbordats, kunde jämförelsetalen förväntas bli ca 40 och 60 procent. Utvecklingen syntes leda därhän, att ökningen i det totala kraftbehovet i landet framdeles komme att tillgodoses ungefär till hälften av statliga och till hälften av kommunala och enskilda kraftföretag.

Vad angår frågan om förvärv av rätt till vattenkraft framhålla de sakkunniga, att sådant förvärv i gällande lag icke vore underkastat några särskilda inskränkningar utöver dem som gällde förvärv av fast egendom i allmänhet. De föreskrifter om tillstånd till förvärv av fast egendom, som enligt lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag samt lagen den 18 juni 1925 angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom gällde för utländska medborgare och vissa juridiska

personer, vore tvärtom mindre stränga i fråga om vattenfall än beträffande annan fast egendom.

Vidkommande det praktiska förfarandet vid förvärv av rätt till vattenkraft framhålla de sakkunniga, att vattenrätten kunde medfölja vid vanligt köp av fastigheten. Denna form för förvärv av vattenrätt vore emellertid av mindre betydelse i detta sammanhang. Ett ofta anlitat tillvägagångssätt vore däremot att överlåta en strandremsa utefter fallsträckan och att vid sådan överlåtelse lägga vattenrätten till det sålda området. Sistnämnda område skildes därefter jämte vattenrätten från stamfastigheten genom avstyckning. Vore rätten till ett strömfall fördelad på ett flertal händer, samlades ofta majoritet i fallet genom successiva förvärv av olika delägares andelar. I stället för överlåtelse av strömfall — eller del i strömfall — med äganderätt användes ofta upplåtelse med servitutsrätt. Den rätt till vattenkraft som tillkomme viss fastighet överflyttades genom servitutsavtalet till en annan fastighet. Servitutsformen hade den fördelen, att onödiga fastighetsdelningar därigenom undvekes. Vad slutligen anginge upplåtelse med nyttjanderätt hade endast vattenfallsrätt i detta sammanhang någon större praktisk betydelse. Vattenfallsrätt kunde endast upplåtas av kronan.

Beträffande det nuvarande innehavet av vattenkraft anföra de sakkunniga:

I själva verket torde huvudparten av den högvärdiga vattenkraften och en stor del av den återstående utbyggnadsvärda vattenkraften numera vara skild från de fastigheter till vilka den ursprungligen hört. En del av vattenkraften finnes dock alltjämt kvar hos den jordbruksidkande befolkningen. Bland dem som förvärvat vattenkraft och alltjämt äro intresserade av sådana förvärv märkas främst staten samt kommuner och enskilda företag som i likhet med staten producera elektrisk kraft för distribution. En annan grupp utgöres av enskilda företag som huvudsakligen för egen industri eller närstående företag själva äro i behov av kraft. Vissa stora kraftproducenter framställa elektrisk kraft dels för avyttring i större skala dels ock för konsumtion vid egen industri. Vattenkraft har förvärvats ej blott för att täcka ett omedelbart förestående behov utan i avsevärd utsträckning lång tid i förväg. Detta är ej minst förhållandet med statens förvärv. Utom av nu nämnda producenter har vattenkraft förvärvats av personer och företag som tydligen ej haft för avsikt att själva utbygga strömfällen och som allenast spekulerat i en prisstegring på vattenkraften. Huruvida ett förvärv skett i ena eller andra syftet, är icke alltid lätt för en utomstående att bedöma. Företag som själva ha behov av kraft ha t. ex. understundom ömsevis köpt och sålt utbyggd vattenkraft, varför deras syfte med förvärven icke varit klart. Slutligen är tänkbart, att minoritetsandelar i strömfall kunna ha förvärvats för att köparen skulle mot erläggande av uttagningskostnad komma i åtnjutande av ersättningskraft, när fallet utbygges.

En överslagsberäkning som av de sakkunniga verkstälts på grundval av kända förhållanden visade, att den kvantitet utbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft som innehades av kronan eller eljest funnes på fasta händer motsvarade åtminstone 18 000 miljoner kWh eller ca 75 procent av all utbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft. Den vattenkraft, som omfattades av det aktuella byggnadsprogrammet och som beräknades att vara tagen i anspråk

senast år 1944, hade hänförts till utbyggd vattenkraft och inginge icke i nämnda siffra. Avdrag hade icke gjorts för minoritetsandelar i strömfall, där majoriteten funnes på fasta händer.

Nyssnämnda överslagsberäkning visade även, att av den outbyggda men utbyggnadsvärda vattenkraften — efter det genom försäljningar på senare tid betydande kvantiteter högvärdig vattenkraft övergått till fasta händer — ca 5 procent eller något mera kunde antagas finnas på spekulativa händer, till största delen sådan vattenkraft som stode på gränsen mellan högvärdig och lågvärdig.

Vad angår den hittillsvarande prissättningen å naturkraften uttala de sakkunniga, att vid förvärfv av vattenkraft denna i allmänhet hade värderats med tämligen grova mått. Priserna hade väsentligen bestämts av utbud och efterfrågan. De hade därför också fluktuerat alltefter det intresse som under olika perioder ägnats kraftindustrien. En prisstegring inträdde strax efter sekelskiftet liksom under förra världskriget. Det vore en likartad tendens som under nu rådande förhållanden vålat viss oro för den framtida utvecklingen.

De sakkunniga påpeka vidare, att det vore mycket svårt att med hjälp av objektiva normer beräkna naturkraftens värde på ett mera tillfredsställande sätt. Bland de faktorer som vore av betydelse för värdet av ett strömfall märktes till en början vattenföring och fallhöjd, vilka tillsammans bildade den effekt som kunde uttagas i fallet. Beträffande vattenföringen vore av största betydelse, hur denna växlade under olika delar av året. Med hänsyn till de möjligheter vattenlagen erbjöde att reglera avrinningen ur tillgängliga vattenmagasin vore det emellertid icke den naturliga vattenföringen som därvid vore avgörande utan den vattenföring som man kunde beräkna att erhålla genom en dylik reglering. En bedömning av regleringsmöjligheterna inrymde alltid vissa osäkerhetsmoment. — Storleken av utbyggnadskostnaden, som räknat i förhållande till den av vattenföring och fallhöjd bestämda effekten vore olika för olika strömfall, inverka naturligtvis även på naturkraftens värde. Beräkningen av utbyggnadskostnaden erbjöde vissa svårigheter och kunde fördenskull röra sig inom en relativt vid latitud. Detsamma gällde regleringskostnaden, som ju vore att anse som en del av utbyggnadskostnaden. — Även kostnaderna för underhåll och drift kunde variera vid olika kraftstationer och därför inverka på naturkraftens värde. — Av betydelse för naturkraftens värdering vore också strömfallets belägenhet, enär denna vore bestämmande i någon mån för utbyggnadskostnaden men framför allt för överföringskostnaden. Numera kunde elektrisk kraft överföras från nordligaste till sydligaste Sverige, men för ändamålet erfordrades ledningar som droge avsevärd kostnad för materiel, markanskaffning, underhåll och drift. Dessutom medförde överföringen kraftförlust av väsentlig betydelse för ekonomien. Även beräkningen av överföringskostnaden erbjöde svårigheter.

De sakkunniga anföra vidare, att med kostnaderna för vattenkraftens tillgodogörande skulle jämföras vattenkraftens värde i tillgodogjort skick

Lämpligast skedde detta genom att den beräknade årskostnaden jämfördes med den avkastning som brutto kunde antagas komma att erhållas per år. Bruttoavkastningen vore naturligtvis beroende på priset för den elektriska kraften, och detta i sin tur bestämdes av möjligheten att finna avsättning därför. Det pris som kunde erhållas för elektrisk ström vore i fråga om de förnämsta konsumenterna, nämligen industriföretagen, i väsentlig grad beroende av tillgången och priset på stenkol, som vore att betrakta som en regulator på priset för elektrisk kraft. Den storindustriella konsumtionen av elektrisk kraft utgjorde år 1941 5 250 miljoner kWh eller 70 procent av den totala konsumtionen. Järnvägars och spårvägars förbrukning samma år utgjorde 870 miljoner kWh eller 11 procent, den allmänna distributionen 1 410 miljoner kWh eller 19 procent. Till jämförelse kunde nämnas att den storindustriella förbrukningen åren 1929 och 1939 utgjorde respektive 3 600 och 5 940 miljoner kWh, motsvarande 83 och 76 procent. Tendensen visade en långsam minskning av storindustriens procentuella andel i konsumtionen. Den betydande nedgången av storindustriens procentuella andel år 1941 vore en tillfällig företeelse.

Beträffande värdet å naturkraften ha de sakkunniga slutligen framhållit, att då utbyggandet av strömfällen som nämnt vore väsentligen beroende på den beräknade avsättningen för den elektriska kraften, strömfall, som ej behövde tagas i anspråk förrän efter visst antal år, hade ett mer eller mindre starkt reducerat nuvärde. Vilka strömfall som närmast komme att tagas i anspråk bestämdes av kraftproduktionens kvalitet samt utbyggnadskostnaderna — därvid särskilt regleringsmöjligheterna spelade en betydande roll — och överföringskostnaderna. Det vore ekonomiskt fördelaktigt att söka nyttiggöra dyrbara regleringsmagasin för så stor fallhöjd som möjligt, t. ex. genom att utbygga flertalet strömfall i visst vattendrag innan ett annat vattendrag bleve föremål för ett mera intensivt utnyttjande. Vad anginge överföringskostnaderna vore det, så länge en större del av den norrländska kraften överfördes söderut, ekonomiskt fördelaktigt att bygga ut strömfällen i en sydligare älv innan en mera nordligt belägen älv tillgodogjordes, om ej andra omständigheter, såsom gynnsammare regleringsmöjligheter, övervägde. För att uppskatta ett strömfalls nuvärde vore alltid nödvändigt att bilda sig en uppfattning om den tidpunkt, då strömfallet sannolikt komme att tagas i anspråk. En sådan uppskattning komme att vila på lösa antaganden, när det ej vore fråga om strömfall som stode tämligen nära i tur att utbyggas. En felbedömning på denna punkt kunde medföra, att ett fall, som synts billigt i inköp, visade sig med upplupna räntor och skatter stå innehavaren dyrt, när det slutligen utbyggdes.

Beträffande den framtida prisbildningen å naturkraft anförde de sakkunniga, att kraftindustrin till följd av den för närvarande stegrade kraftförbrukningen befunne sig i en period av forcerad utbyggnad. När behovet av vattenkraft såsom för närvarande ökades, riktades blickarna mot möjligheten att förvärva nya strömfall för framtida behov. Den trygghet som tillgången på vattenkraft i längden erbjöde, jämförd med bränslekraften,

framträdde då med större klarhet än eljest. Intresset för förvärv av strömfall, i första hand sådana med gynnsamma utbyggnadsbetingelser, stegrades fördenskull hos de företag som hade möjligheter att utbygga vattenkraft, och härav följde en prisstegring för de strömfall som icke redan låge på fasta händer. Det vore emellertid troligt att, när den nuvarande krisen vore överstånden, intresset för vattenkraften ånyo komme att gå något tillbaka. Vad anginge priset på naturkraften vore dock sannolikheten för att detta liksom efter föregående topperioder ånyo skulle sjunka såtillvida mindre nu som tillgången på outbyggd vattenkraft vore väsentligt reducerad. Efter hand som strömfallen utbyggdes minskades ju tillgången på outbyggd kraft, och denna minskning ginge först ut över den högvärdiga kraften. Återstående högvärdig kraft kunde antagas redan nästan helt vara placerad hos sådana intressenter som avsåge att själva utbygga kraften. Även en del av den mindre värda men likväl utnyttjningsbara vattenkraften funnes på fasta händer.

Efter att ha erinrat om att enligt den av de sakkunniga verkställda överslagsberäkningen ca 75 procent av all outbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft funnes på fasta händer och ca 5 procent eller något mera på spekulativa händer anföra de sakkunniga vidare, att nu angivna förhållanden medförde, att de som spekulerade i vattenkraft kunde tänkas ha vissa möjligheter att framdeles uttaga relativt höga priser, eftersom åtminstone 75 procent av den outbyggda vattenkraften redan vore placerad på fasta händer och sålunda ur marknaden. Samtidigt som det stora samlade innehavet av outbyggd vattenkraft på fasta händer gäve vissa ökade möjligheter i denna riktning, innebure emellertid detta innehav också, att faran ur allmän synpunkt icke finge tillmätas alltför stor betydelse. Den outbyggda högvärdiga vattenkraft som innehades av kronan eller eljest funnes på fasta händer säkerställde erforderlig utbyggnad ungefär till år 1980. Härvid räknade de sakkunniga med den högsta ditills ifrågasatta belastningsökningen eller 400 miljoner kWh per år. Räknade man med all den utbyggnadsvärda vattenkraft, som nu funnes på fasta händer, vore landets behov av fortsatt utbyggnad vid samma årliga belastningsökning säkerställt till tiden inemot år 2000. Härav framginge, att om de spekulationstendenser som framträtt skulle fortvara, möjligheterna att driva upp priserna på naturkraften dock för avsevärd tid framåt vore begränsade. Den stora mängd vattenkraft som redan vore placerad på fasta händer vore helt undandragen verkningarna av spekulation. Vid bedömande av spekulationsmöjligheterna borde också uppmärksammas, att den vattenkraft, som alltjämt kunde tänkas bli förvärvad i spekulativt syfte, icke hörde till den högvärdiga. Den vore alltså dyr i utbyggnad. Större vinst på spekulation i vattenkraft kunde knappast erhållas på annat sätt än att en erfaren köpare lyckades förvärva vattenkraft till billigt pris och därefter sålde den till någon som vore villig att betala ett högt pris, därför att kraften visade sig billig i utbyggnad. Något utrymme för en sådan mera betydande vinstmarginal kunde tills vidare svårigen finnas i fråga om den i utbyggnad dyra kraften.

För att belysa, vilken inverkan priset på naturkraften har på priset för den producerade elektriska kraften, ha de sakkunniga gjort dels en tabell, grundad å uppgifter som återfinnas i kommerskollegiets publikation »Sveriges utbyggda vattenkraft år 1930» dels ock själva från vattenfallsstyrelsen och ett antal andra innehavare av vattenkraft inhämtat vissa uppgifter som lagts till grund för en särskild sammanställning. Nämnda tabell, som återfinnes i betänkandet (s. 51), omfattar 651 kraftstationer med en totaleffekt år 1929/30 av 775 000 kilowatt (kW).

Tabellen visar, att den del av *anläggningskostnaden i kronor per kilowatt*, som hänför sig till naturkraften, för samtliga stationer respektive de större stationerna före år 1916 representerade 26 respektive 28 procent av totala anläggningskostnaden, åren 1916—21 18 respektive 15 procent och efter år 1921 20 respektive 16 procent. Naturkraftens relativa andel av totala anläggningskostnaden blev således lägre efter världskriget än före. Enär naturkraften endast belastas med ränta men byggnadsarbeten och maskinell utrustning dessutom med avskrivningar samt drift- och underhållskostnader, blir naturkraftens procentuella andel av årskostnaden d. v. s. av *kostnaden i öre per kilowattimme* väsentligt lägre än dess andel av anläggningskostnaden och uppgår för förutnämnda tidsperioder till 11 respektive 12 procent, 10 respektive 9 procent samt 10 respektive 8 procent av totala kostnaden per kWh. Dessa siffror äro av skäl som de sakkunniga närmare angivit att betrakta som minimivärden.

Av svaren på förfrågningar, som de sakkunniga utsänt till ägarna av sammanlagt ett sjuttioal utbyggda och outbyggda strömfall i skilda delar av landet, framgår bl. a., att — framför allt för Norrlands del — förvärven av vattenkraft varit koncentrerade till vissa perioder, nämligen åren 1908—09, 1917—21 samt 1937—42, under vilka perioder i medeltal per år strömfall med 700—1 000 miljoner kWh övergingo till de nuvarande ägarna. Under tidigare och mellanliggande perioder ha inköpen varit väsentligt mindre omfattande. Sålunda förvärvades knappast något strömfall i Norrland under åren 1910—16, då kungsådreprocesserna pågingo. Under perioden 1922—36 var omsättningen i runt tal endast 100 miljoner kWh i medeltal per år.

De sakkunniga ha vidare beträffande strömfall som avsåges med deras förfrågningar uppgjort en tabell angående kostnaden för den elektriska energien vid kraftstationsväggen för olika grupper av utbyggda eller under utbyggnad varande stationer. Till grund för beräkningen ha lagts de uppgifter om anläggningskostnader för kraftstationer och sjöregleringar, skadeersättningar, avgifter av olika slag, frikraftleveranser samt kostnader för inköp av naturkraft m. m. som lämnats av fallägarna. I tabellen ha icke medtagits strömfall som enligt hävd tillhöra ägaren. Dock ha medtagits Trollhättan, Älvkarleby och Porjus, som visserligen kunna räknas till hävdfallen men som på sin tid av riksdagen åsattes särskilt värde. Tabellen omfattar 31 kraftstationer. I kostnaden för naturkraften ingår, förutom ränta på köpeskilling respektive åsatt värde, kostnaden för fullgörande av eventuellt utgående fri-

kraftleveranser och arrendeavgifter samt dessutom ränta på samlade ränte- och skatteutgifter.

Kostnad för elektrisk kraft vid vissa större vattenkraftstationer.

Enligt av de sakkunniga inhämtade uppgifter och verkställda schematiska beräkningar.

A. Vid en uppdelning av stationerna efter tiden för förvärvet av strömfallet.

Strömfallet förvärvat:	Öre per kilowattimme:	
	totalt	därav naturkraft
1916 eller tidigare.....	0·56	0·063 (11 %)
1917—36	0·51	0·036 (7 %)
1937 eller senare	1·03	0·075 (7 %)
Samtliga	0·58	0·055 (9 %)

B. Vid en uppdelning av stationerna efter belägenheten.

Strömfallet beläget i:	Öre per kilowattimme:	
	totalt	därav naturkraft
Götaland och Svealand	0·75	0·113 (15 %)
Nedre och mellersta Norrland	0·49	0·028 (6 %)
Övre Norrland	0·48	0·007 (1 %)
Samtliga	0·58	0·055 (9 %)

De sakkunniga anföra slutligen, att den verkställda undersökningen visade, att en prishöjning med t. ex. 20 procent för naturkraften icke i och för sig vore kännbar för den borgerliga förbrukningen, där priset hos konsumenten i regel låge över 10 öre per kWh, men däremot för storindustriens förbrukning, där priset oftast rörde sig om 1—3 öre per kWh. När framdeles utbyggnaden av vattenkraften komme att avse den icke högvärdiga kraften, bleve kostnaden för naturkraften — även med antagande av *samma* naturkraftpris per effekt-enhet — procentuellt mindre, allteftersom utbyggnadskostnaden stegrades. Därest priset för den mindervärdiga naturkraften framdeles liksom hittills bleve *lägre* per effekt-enhet än för den högvärdiga, minskades den procentuella andel, som kostnaden för naturkraften representerade, ytterligare. Detta innebure dock icke, att man kunde bortse från mindre prisstegringar för naturkraften. Kostnaden för elektrisk kraft bestode ju av ett stort antal var för sig relativt små delkostnader. För att hålla priset på elektrisk kraft nere vore det därför angeläget att söka begränsa varje kostnadspost, således även kostnaden för naturkraften. De sakkunniga hade med det anförda velat angiva proportionerna för det problem som föreläge till bedömande. Även om priset på naturkraften utgjorde endast en jämförelsevis liten del av priset på den elektriska kraften, vore det angeläget att söka motverka de spekulationstendenser som kommit till synes.

De sakkunnigas förslag.

Beträffande principerna för en lagstiftning till förhindrande av spekulation i vattenkraft framhålla de sakkunniga till en början, att därvid borde eftersträvas en lösning som kunde sägas stå i samklang med

grunderna för den svenska vattenrätten. De sakkunniga ha därvid funnit, att införandet av en ny form av expropriationsrätt kunde vara ett lämpligt medel, samt anföra härom:

Som förut nämnts ger vattenlagen den som har majoriteten i ett strömfall, eller äger ena sidan därav, rätt att under vissa villkor tillgodogöra sig återstående andel mot ersättning. Denna tvångsrätt har givits honom för att främja ett ur allmän synpunkt rationellt utnyttjande av vattenkraften. Lagstiftaren har därvid utgått från att — där ej denna rätt tillkommer stat eller kommun såsom vattenrättsägare — den enskilda företagsamheten skulle söria för att strömfällen utbyggdes, när detta borde ske. Den som innehar ett strömfall har själv frihet att välja tiden för utbyggnad. Tydligt är, att de enskilda liksom även stat och kommun härvid lägga ekonomiska synpunkter på frågan.

Denna rådighet över strömfallet möjliggör emellertid ej blott att välja en ekonomiskt gynnsam tidpunkt för utbyggnad av fallet utan även att dröja därmed längre än som ur allmän synpunkt är önskvärt. Även om hittills utbyggnad icke härigenom blivit förhindrad, kan till följd av vad nu sagts den som ej själv ämnar utbygga sitt fall hålla på detta i syfte att utvinna ett särskilt fördelaktigt pris av den som önskar förvärva och nyttiggöra fallet. Redan i samband med vattenlagens tillkomst väcktes frågan, huruvida icke det allmännas intresse av att strömfallet utbyggdes vid lämplig tid borde tryggas genom bestämmelser i lagen. Med hänsyn till numera framkomna spekulationstendenser torde det vara påkallat att framtagna strömfallsägaren det medel som lagstiftningen nu indirekt ger honom att fullfölja spekulation i vattenkraft. Detta torde utan avsteg från vattenlagens grundprinciper kunna ske genom att införa möjlighet till tvångsingripande mot strömfallsägaren, om det ur allmän synpunkt är önskvärt att strömfallet utbygges. Såsom framhållits i direktiven för denna utredning är införandet av en expropriationsrätt ett lämpligt medel, när det gäller att hindra dem som innehava vissa nyttigheter att betinga sig för högt pris för dem, när de behöva tagas i anspråk. Ett strömfall kan redan nu med tillämpning av expropriationslagen för där angivna allmänna ändamål framtas ägaren, vare sig det är utbyggt eller ej. Expropriationslagens bestämmelser om expropriationsändamålen torde dock höra tolkas tämligen restriktivt och t. ex. en utvidgning av statens kraftproduktion synes icke i och för sig vara en åtgärd för sådant allmänt ändamål som avses i expropriationslagen. Beträffande utbyggda strömfall må även erinras om vattenlagens bestämmelser angående kronans lösningsrätt.

De sakkunniga påpeka, att man vid införande av nya bestämmelser i syfte att trygga utbyggnad av strömfall vid lämplig tidpunkt kunde välja mellan att intaga bestämmelserna i vattenlagen eller att utvidga ramen för expropriationsändamålen i expropriationslagen. Enligt de sakkunniga vore det förra alternativet att föredraga. Till stöd härför anföres följande.

Ur systematisk synpunkt är det mest tilltalande, att en så betydelsefull befoget som att tvångsvis taga i anspråk annans strömfall regleras i vattenlagen. Däremot vore det mindre lämpligt att genom en ändring i expropriationslagen i visst hänseende giva expropriationsändamålen i denna lag en annan karaktär än nu. I vattenlagen äro för närvarande staten, kommuner och enskilda jämställda med avseende å villkoren för utbyggande av strömfall. Det torde, såsom i det följande närmare utvecklas, vara önskvärt att ej göra något avsteg från denna princip i nu förevarande sammanhang. Alt i expropriationslagen införa bestämmelser om rätt för enskilda att taga i anspråk an-

nans strömfall kan emellertid näppeligen komma i fråga. Att expropriationsmöjlighet beträffande strömfall kommer att i viss utsträckning finnas enligt allmänna expropriationslagen, även om bestämmelser därom införas i vattenlagen, torde vara av mindre betydelse, helst som den förra möjligheten veterligen aldrig använts. Motsvarighet härtill finns på andra områden.

Ur praktisk synpunkt torde det vara förenat med stora fördelar att anknyta den ifrågasatta expropriationsrätten till vattenlagens bestämmelser. Detta gäller främst ersättningsfrågan. Vattendomstolarna besitta obestriddligen erfarenhet i bedömning av vattenkraftens värde. Ur den enskildes synpunkt är det också betryggande, att värderingen, som ofta är vanskelig, kan prövas i flera instanser på samma sätt som andra ersättningsfrågor i vattenmål. En vanlig expropriationsnämnd kan komma att sakna förutsättningar för en sådan bedömning och dess beslut får icke överklagas. Även om expropriationsnämnden i ärenden av nu ifrågavarande slag skulle kunna erhålla en särskild sammansättning, synes domstolsprövning vara att föredraga. I den mån ersättning bör utgå medelst kraftöverföring kan det ej gärna komma i fråga annat än att villkoren därför bestämmas av vattendomstolen. Det måste också anses som en vinst, att ersättningsfrågan kan prövas i samband med ansökan om vattendomstolens tillstånd att utbygga fallet. Härigenom undvikas kostnader och besvär.

De sakkunniga framhålla vidare, att en expropriationsrätt i syfte att trygga utbyggnad av strömfall vid lämplig tidpunkt riktade sin udd mot såväl spekulationsköp, vilka ägt rum före lagstiftningens ikraftträdande, som mot köp, vilka företoges i samma syfte efter nya lagens ikraftträdande. Enligt de sakkunnigas uppfattning skulle införandet av en expropriationsrätt, som säkerställde en rätttidig och ändamålsenlig utbyggnad av tillgänglig vattenkraft, medföra att möjligheten att med framgång spekulera i vattenkraft bleve beskuren. En sådan inskränkning i strömfallsägarens rätt kunde visserligen sägas vara mera omfattande än som direkt förestavades av önskemålet att motverka spekulation. Att begränsa expropriationsrätten till sådana fall, då spekulativt syfte förefunnes, låte sig dock svårigen göra.

De sakkunniga ha även upptagit till undersökning, huruvida ytterligare åtgärder borde vidtagas för att hindra spekulation i vattenkraft. Därvid ha de sakkunniga övervägt särskilda villkor, utöver nu gällande, för strömfallsägares rätt att utbygga sitt fall; förbud att utan särskilt tillstånd förvärva vattenkraft; införande av rätt att övertaga förvärv av vattenkraft; begränsning av möjligheterna att överföra elektrisk kraft; eller skärpt kontroll av krafttaxorna. De sakkunniga funno emellertid bestämmelser i sådan riktning icke lämpligen böra införas eller ock icke vara motiverade av syftet att motverka spekulation. Beträffande de av de sakkunniga till stöd för denna ståndpunkt anförda skälen må hänvisas till betänkandet (s. 58—62). Som en ytterligare åtgärd ha de sakkunniga undersökt möjligheten att genomföra en skärpning av reglerna om beskattning av realisationsvinst med avseende å vattenkraft. De sakkunniga anse, att på denna väg utan vidlyftiga åtgärder kan uppnås en icke obetydlig verkan samt ha fördenskull föreslagit vissa ändringar i kommunalskattelagen. Även i denna del må hänvisas till betänkandet (s. 73—78).

De av de sakkunniga föreslagna bestämmelserna om rätt att under vissa förhållanden taga i anspråk annans strömfall ha upptagits i ett av de sakkunniga upprättat förslag till *lag om ändring i vissa delar av vattenlagen*.

I lagförslaget anges såsom första förutsättning för expropriationsrätt, att det skall för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft vara erforderligt, att visst strömfall utbygges. De sakkunniga framhålla, att det icke torde vara lämpligt att i lagen närmare angiva vad med planmässigt utnyttjande skall förstås. Vid bedömande av detta spörsmål borde enligt de sakkunniga följande huvudsynpunkter beaktas.

Utbyggnaden av vattenkraften måste anpassas efter den beräknade ökningen av konsumtionen. Produktionen bör därvid hålla ett visst försprång för att kunna möta överraskningsmoment. När föreliggande behov nödvändiggör att vattenkraft utbygges, bör med tekniskt-ekonomiska beräkningar bestämmas, vilket strömfall som i första hand bör tagas i anspråk. Vid denna bedömning skall hänsyn tagas till möjligheterna att verkställa årsreglering och korttidsreglering och till det rationella utnyttjandet av befintliga eller planerade kraftledningar. Dessa överväganden kunna leda till att ett visst vattendrag till större delen utbygges i ett sammanhang, men det kan även visa sig vara tekniskt-ekonomiskt mest lämpligt att två eller flera vattendrag utbyggas växelvis.

En annan sida av planmässigheten är, att behovet av kraft inom de delar av landet, där vattenkraften finnes, icke åsidosättes. Att hänsyn till det lokala behovet skall tagas är uppenbart.

Även militärpolitiska synpunkter kunna kräva beaktande vid planläggningen av vattenkraftens utbyggnad.

Enligt förslaget gäller vidare, att expropriationsrätt skall kunna medgivas allenast om det ej kan anses framgå, att strömfallet även utan ingripande kommer att utan avsevärt dröjsmål utbyggas på ändamålsenligt sätt. Om denna bestämmelse anföras de sakkunniga följande.

Bestämmelsen innebär, att något ingripande icke får äga rum, om rättidig och tekniskt-ekonomiskt riktig utbyggnad av strömfallet ändock kan förväntas komma till stånd. För att ansökningen skall beviljas är alltså icke tillfyllest att den som gör ansökan om expropriation själv är i behov av kraft för sin rörelse — — —. Det angelägna synes vara, att vattenkraften verkligen kommer till användning utan att den behöver förvärvas till alltför dyrt pris.

För att ägaren skall kunna fråntagas rätten att själv utnyttja sitt fall förutsättes som nämnt, att det dröjsmål som eljest skulle uppstå är *avsevärt*. Under normala förhållanden torde ett uppskov av ett eller annat år ej kunna anses innebära avsevärt dröjsmål. Om däremot en forcerad utbyggnad är nödvändig under tider som de nuvarande, kan även en sådan tidrymd betecknas såsom avsevärd. Huruvida dröjsmålet är avsevärt, måste alltså bedömas med hänsyn till angelägenheten ur landets synpunkt av att utbyggnad mer eller mindre snabbt kommer till stånd.

Om den som äger ett strömfall förklarar sig vilja där utföra en byggnad som icke möjliggör att vattenkraften tillgodogöres på ett tekniskt-ekonomiskt rationellt sätt, bör något hinder för expropriation icke fördensskull föreligga. För att rätten att tillgodogöra sig vattenkraften icke skall kunna berövas honom måste alltså förutsättas, att han kommer att utbygga strömfallet på *ändamålsenligt sätt*. Helt naturligt kan förekomma, att ett strömfall kan ut-

byggas enligt flera alternativ. Det bör vara tillfyllest, att ägaren vill utbygga strömfallet på ett sätt som i och för sig innebär ett förnuftigt tillgodogörande av vattenkraften.

Man kan tänka sig, att strömfallets ägare väl har för avsikt att så småningom utbygga fallet men att hans behov av vattenkraft är tämligen avlägset. Han kan då ställas i valet mellan att utbygga fallet ur hans synpunkt i förtid eller att avstå från detsamma till förmån för annan. Om han förklarar sig villig att utan dröjsmål utbygga fallet, bör det naturliga vara, att den, som påkallat expropriation och som tvingat honom till utbyggnad, för binder sig att köpa elektrisk kraft från kraftstationen i fråga intill dess strömfallets ägare själv blir i behov av kraften. Skulle den som begärt expropriation ej vara villig att ingå en sådan överenskommelse på skäligen villkor, bör ej heller expropriation medgivas.

En förutsättning för expropriation är vidare, att sökanden ej förut innehar så stor andel i strömfallet att han redan enligt bestämmelserna i 2 kap. har vitsord att utbygga det.

Enligt förslaget skall befogenheten att medgiva expropriationsrätt tillkomma Kungl. Maj:t. De sakkunniga uttala, att det icke syntes lämpligt att låta vattendomstolarna omhändertaga denna prövning. Grundförutsättningen för expropriationsrätten eller att det för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft vore erforderligt att strömfallet utbyggdes krävde ett bedömande av kraftpolitisk art som skilde sig väsentligt från de uppgifter som nu omhänderhades av vattendomstolarna, och det skulle icke för vattendomstolens ställning vara gagneligt, om den nödgades taga ståndpunkt i tvisten om själva expropriationsrätten. Härtill komme, att den som önskade taga i anspråk annans strömfall lämpligen borde veta, om detta ginge för sig, innan han till vattendomstolen ingåve ansökan med utförlig utredning om sättet för fallets tillgodogörande. Frågan om expropriations-tillstånd och frågan om de närmare villkoren för rätt att utbygga fallet måste alltså hållas i sär.

Enligt förslaget skall expropriationsrätt tillkomma kronan, kommun eller annan som är beredd att utan uppskov utbygga fallet. Om denna bestämmelse anföras de sakkunniga:

Förslaget utgår beträffande kretsen av dem, som komma i fråga för erhållande av expropriationsrätt, från den nuvarande fördelningen av kraftproduktionen, enligt vilken kommuner och enskilda i konkurrens med staten omhänderhava ca 60 procent av kraftproduktionen. Kommunala och enskilda kraftproducenter ha, liksom staten, att svara för sina distributionsområden. Då konsumtionen successivt stiger, måste de säkerställa sitt ökade kraftbehov. Det torde därför vara konsekvent att jämställa dem med staten i fråga om möjligheten att erhålla expropriationsrätt. Detta överensstämmer också med vattenlagen i övrigt som i fråga om rätt att taga i anspråk minoritetens andel i ett strömfall eller att eljest göra intrång i enskild rätt likställer statliga, kommunala och enskilda företag. Härtill kommer, att kommuner och enskilda, liksom staten och enskilda, redan under bolagsformen etablerat samgående i viktiga kraftföretag. Man torde kunna förutsätta, att dylika intressentgrupper kunna framdeles behöva gemensamt utöka sina innehav av vattenkraft och att då alltjämt bolagsformen bör användas.

Man kan tänka sig, att flera intressenter anmäla önskan att få tillgodogöra vattenkraften i visst strömfall. Det kan i sådan händelse vara lämpligt, att de erhålla gemensamt tillstånd med visst kvotalt för delaktigheten i kraften, t. ex. därest det är fråga om flera stora kraftproducenter som alla behöva säkerställa erforderlig ökning av produktionen. Härvid torde förut sättas att avtal träffas om erforderligt samgående, innan expropriationstillstånd meddelas. Sannolikt blir härvid bolagsformen den praktiska utvägen. Konkurrens kan även föreligga mellan företag som vilja överföra kraften till annat håll och representanter för mera närliggande kraftbehov. I anslutning till de synpunkter som förut anförts finna de sakkunniga självskrivet, att det lokala behovet icke får åsidosättas. När det gäller stora strömfall, torde emellertid ofta en fördelning av kraften kunna ske även i en sådan situation som den nu nämnda.

Med avseende å objektet för den föreslagna expropriationsrätten upptager förslaget den inskränkningen, att expropriationsrätt ej utan riksdagens samtycke må medgivas i fråga om vattenkraft som tillkommer kronan. De sakkunniga finna det uppenbart, att expropriation överhuvud ej skall förekomma, när kronan innehar majoriteten av vattenkraften i ett strömfall. Däremot kunde med riksdagens medgivande expropriation böra medgivas av en mindre kronans minoritetsandel i samband med expropriation av majoriteten i strömfallet.

Beträffande innebörden av expropriationsmedgivandet gäller enligt förslaget, att exproprianten må »tillgodogöra» vattenkraften i strömfallet. I detta avseende överensstämmer förslaget med den metod som använts i 2 kap. 5 och 6 §§ vattenlagen. Expropriationsmedgivandet innebär enligt förslaget ej någon eftergift från vattenlagens villkor för utbyggnad av strömfall i annat hänseende än att exproprianten ej behöver inneha eljest erforderlig rätt till fallet. Exproprianten må således tillgodogöra sig vattenkraften i strömfallet allenast om hinder i övrigt ej möter enligt 2 kap. vattenlagen.

När expropriationsrätt medgives, äger Kungl. Maj:t enligt förslaget föreskriva de särskilda villkor som ur allmän synpunkt finnas erforderliga med avseende å vattenkraftens utnyttjande. Med bestämmelsen åsyftas sådana villkor som kunna böra uppställas för att ett vattendrag med därtill hörande regleringsmagasin skall kunna utnyttjas på ett rationellt sätt eller för att strömfallet skall rätt fylla sin uppgift för kraftförsörjningen i landet vid samkörning.

Beträffande förfarandet i expropriationsärendet framhålla de sakkunniga till en början, att när expropriation ifrågasättes, de som äga rådigheten över vattenkraften i strömfallet borde erhålla tillfälle att yttra sig över ansökningen, samt anföra vidare följande.

Ägaren av ett större strömfall lärer icke gärna kunna vara okunnig om att den tid nalkas då strömfallet bör utbyggas. Han kan därför i tid vidtaga åtgärder för att möta ett expropriationsanspråk, om han verkligen har för avsikt att själv utbygga fallet. För att skydda honom mot att bli överrumplad synes likväl lämpligt att i regel giva honom en jämförelsevis lång tid för att inkomma med yttrande, förslagsvis ett år efter det ansökningen delgivits

honom. Även om ansökningen skulle innebära en överraskning för honom, kan han under denna tid hinna upprätta projekt för strömfallets utbyggnad. Emellertid torde böra finnas en möjlighet att under extraordinära förhållanden bestämma en kortare tid, enligt förslaget minst tre månader. Därest strömfallets ägare ådagalägger sin avsikt att utan uppskov utbygga fallet på ett ändamålsenligt sätt, skall expropriationsmedgivande ej lämnas, med mindre det kan anses uteslutet att ägaren har de ekonomiska resurser som erfordras. Å andra sidan bör ansökningen icke avvisas förrän det visar sig att nämnda avsikt verkligen genomföres av strömfallets ägare. Ansökningen bör alltså, om sökanden så önskar, få vila för att det skall kunna konstateras, att ägaren med all skyndsamhet fullföljer sin tillkännagivna avsikt. Klart är emellertid, att om ägarens uppgifter icke förtjäna tilltro, något hinder att giva expropriationstillstånd icke bör föreligga endast därför att ägaren framvisar ett utbyggnadsprojekt. Om det är bekant, att ägaren innehar en betydande mängd outbyggd vattenkraft, som han icke kan behöva för egen räkning, torde man kunna utgå från att han endast syftar till att vid gynnsamt tillfälle avyttra sådan för honom obehövlig kraft.

De sakkunniga ha härefter uttalat, att den som erhållit expropriationsrätt naturligtvis borde genomföra sin avsikt att snarast utbygga fallet. Han skall därför enligt förslaget inom ett år från det expropriationsmedgivande meddelades söka tillstånd hos vattendomstolen till utbyggandet. Expropriationsrätten skall upphöra, därest ansökningen avslås eller ersättningen för vattenkraften icke gäldas i behörig ordning. Detsamma skall gälla även för den händelse exproprianten ej utbygger fallet inom tid som vattendomstolen bestämt enligt 11 kap. 63 §. Denna tid får i regel ej bestämmas till mer än tio år. Enligt vad de sakkunniga framhålla vore tio år en alldeles för lång tid i ett sådant mål som här avsåges, men de sakkunniga ha utgått från att vattendomstolen skulle utan särskilt stadgande begränsa tiden till vad som vore nödvändigt.

Rörande frågan om ersättning för den vattenkraft som må tillgodogöras av exproprianten nämna de sakkunniga, att här mötte först spörsmål, i vilken omfattning ersättning borde bestämmas att utgå medelst kraftöverföring. Efter att ha erinrat om gällande bestämmelser i 9 kap. 13 § vattenlagen — enligt vilka ersättning för annans vattenkraft som finge tillgodogöras jämlikt 2 kap. 5, 6 eller 7 § skulle utgå medelst överföring av motsvarande kraftbelopp, såframt och i den mån detta ej medförde olägenheter av betydenhet för ena eller andra parten — påpeka de sakkunniga, att då annans vattenkraft finge tillgodogöras enligt de föreslagna expropriationsbestämmelserna såsom huvudregel ej kunde gälla att ersättning skulle utgå medelst kraftöverföring. Därigenom skulle syftet med bestämmelserna kunna förfelas, enär den som innehade strömfallet skulle få det utbyggt på annans risk och själv komma att disponera över kraften på sätt han önskade. Å andra sidan vore det icke lämpligt att göra större avsteg från nu gällande principer än som vore nödvändigt. Härom anföra de sakkunniga vidare:

Stadgandet i 9 kap. 13 § utgår från den situationen att sökanden innehar större delen av vattenkraften och att återstoden är förenad med ett antal fastigheter eller förut befintliga anläggningar (såsom kvarnar o. d.). Befint-

liga anläggningar, som tillgodogöra vattenkraften i strömfallet, böra naturligtvis få sitt kraftbehov tillgodosett; om dem kan någon tvekan ej råda. Beträffande fastigheterna har lagstiftaren syftat till att de ej böra försämrans genom att vattenkraften går förlorad och att de därför i dennas ställe böra få ett realvärde, nämligen ersättningskraft. Det kan givetvis inträffa, att ersättningskraften överstiger fastighetens behov, och att fastighetens ägare följaktligen kan sälja kraften till annan konsument eller ock mot ersättning låta anläggningens innehavare disponera däröver. För att vinna en begränsning av skyldigheten att leverera ersättningskraft, när expropriationsmedgivande lämnats, synes man lämpligen kunna inskränka skyldigheten att tillhandahålla kraft till vad som motsvarar vederbörande fastighets behov. Härigenom tillvaratages synpunkten, att fastigheten bör erhålla ersättning i form av ett realvärde. Givetvis åsyftas ej med bestämmelsen, att vattendomstolen skall behöva i detalj undersöka hur stor kvantitet ersättningskraft som tarvas. Det är tillfyllest att göra en tämligen summarisk uppskattning av behovet, därvid även viss hänsyn skall tagas till framtida ökning av behovet, och någon uppdelning av ersättningen i kraft och pengar, när fastighetens andel i strömfallet totalt är ringa, torde icke erfordras. Här må även erinras att den som förvärvar vattenkraft ej sällan utfäster sig att leverera frikraft som vederlag. Vid bestämmande av viss fastighets behov av ersättningskraft bör hänsyn tagas även till en dylik utfästelse.

Ersättningskraft torde böra utgå även under vissa andra omständigheter. Det kan förekomma, att ägaren av det strömfall, som är föremål för expropriation, innehar det i syfte att trygga kraftbehovet för viss anläggning, ehuru behovet ej är av den omfattning att det ansetts böra utgöra hinder för expropriation. Ligger anläggningen på den fastighet, till vilken vattenkraften hört, skall redan enligt den förut föreslagna bestämmelsen ersättning utgå medelst kraftöverföring. Denna regel täcker emellertid icke den situationen, att anläggningen är belägen på annat håll och att ersättningstagaren sålunda behöver överföra ersättningskraften från nyssnämnda fastighet till anläggningen. En sådan överföring kan ske på två sätt. Antingen kan ersättningstagaren tänkas använda egen ledning för kraftöverföringen eller också kan han träffa avtal med någon som har användbar ledning om rätt att överföra kraften på denna.

För att ersättning skall utdömas att utgå genom kraftöverföring i sådana fall som sist nämnts bör enligt de sakkunnigas mening visas, att ersättningstagaren äger att överföra vattenkraften på något av angivna sätt. Om framdragande av ny ledning erfordras, bör han alltså styrka, att Kungl. Maj:t enligt 1902 års lag om elektriska anläggningar lämnat tillstånd därtill. Som förut nämnts kräves enligt denna lag koncession för framdragande av högspänningsledning. Vid meddelande av koncession bör enligt vad i lagen stadgas beaktas, om behov av ledningen finnes och om den är förenlig med planmässig elektrifiering. Det ankommer sålunda på Kungl. Maj:t att pröva, huruvida det är lämpligt att meddela tillstånd till framdragande av ledningen. I allmänhet är det naturligtvis icke lämpligt att särskilda ledningar byggas för långväga överföring av mindre kraftbelopp. Om fördenskull koncession vägras, återstår möjligheten att överföra kraftbeloppet på annans ledning. Någon skyldighet för en ledningsägare att överföra ett kraftbelopp, som tillkommer ersättningstagaren, föreligger icke. Överföringen kan ofta vara förenad med avsevärda olägenheter för ledningsägaren. Om ersättningstagaren emellertid skulle ha träffat avtal om rätt att få använda sig av viss ledning, vars ägare funnit detta utan olägenhet kunna ske, bör ett sådant avtal kunna åberopas, när det gäller att bestämma huruvida ersättning skall utgå medelst kraftöverföring eller ej.

I detta sammanhang må framhållas, att ersättningstagaren bör erhålla möjlighet att inhämta Kungl. Maj:ts tillstånd innan ersättningsfrågan definitivt avgöres.

Vad nu sagts om beaktande av kraftbehovet för viss anläggning har även tillämpning, när vattenkraften varit avsedd för viss ort. Visserligen torde ett sådant allmänt behov komma att så gott som undantagslöst beaktas redan i samband med prövning av frågan om expropriation, därvid oftast ett samgående lärer komma att anordnas i lämplig form. Det torde emellertid icke fördenskull vara skäl att avstå från den garanti som bestämmelserna om ersättningskraft kunna erbjuda även för tillgodoseendet av viss orts behov. Enligt förslaget skall därför ersättning utgå i form av ersättningskraft jämväl om vattenkraften varit avsedd för viss ort, till vilken ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbelopp som tillerkännes honom, och orten ifråga kan anses hava behov av kraften.

Man kan tänka sig, att behovet icke är aktuellt för dagen men att det kan med tämligen stor visshet förutses komma att föreligga efter viss tid. Det kunde möjligen komma i fråga att, när detta finnes vara förhållandet, fastställa ersättning dels i pengar för tiden intill dess ersättningstagarens behov av kraft blir aktuellt dels ock i kraft för tiden därefter. Detta synes dock icke stå i överensstämmelse med vattenlagens bestämmelser om ersättningskraft (jfr t. ex. 9 kap. 33 § andra stycket). De sakkunniga anse sig icke heller kunna förorda någon ändring i denna del. Man torde alltså böra bedöma, huruvida kraftbehovet verkligen kan anses styrkt, och i så fall utdöma ersättning i kraft att utgå från vanlig tidpunkt. Det blir sedan ersättningstagarens sak att nyttiggöra kraften.

Enligt förslaget skall i överensstämmelse med det anförda ersättning i form av kraft utgå dels i den mån fastighet, till vilken kraften hört, kan anses ha behov av kraft dels ock, om vattenkraften varit avsedd för viss anläggning eller ort, till vilken ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbelopp, som tillerkänts honom, och anläggningen eller orten kan anses ha behov av kraften. Regeln är dock icke ovillkorlig. Liksom enligt huvudstadgandet i 9 kap. 13 § stadgas nämligen undantag, såframt och i den mån ersättningens utgörande i kraft prövas medföra olägenheter av betydelse för ena eller andra parten.

Beträffande ersättning som skall utgå i penningar anför de sakkunniga följande.

Enligt de sakkunnigas mening måste vid bestämmande av ersättning skälig hänsyn tagas till möjligheten att verkställa icke blott korttidsreglering utan även årsreglering. Vattendomstolen kan emellertid icke vara skyldig att i detalj beräkna vilken reglering som i gynnsammaste fall kan tänkas äga rum i vattendraget. Detta torde för övrigt ofta vara ogörligt. Man kan icke heller på förhand veta, hur stora omkostnader regleringen kommer att draga och hur stor det aktuella strömfallets andel däri blir.

Även om en sådan expropriationsrätt införes som här föreslagits torde staten och andra större kraftproducenter alltjämt komma att söka förvärva vattenkraft på frivillighetens väg. De priser som därvid betalas kunna icke undgå att inverka på ersättningsfrågan. Emellertid får den omständigheten, att eventuellt en viss intressent en eller flera gånger köpt vattenkraft dyrt, naturligtvis icke föranleda, att den som anlitar expropriationsvägen för att ej behöva överbetala vattenkraften, får utgiva ersättning efter dyra normer.

Vad angår taxeringsvärdena på naturkraften vilja de sakkunniga framhålla, att dessa icke alltid utgöra någon tillförlitlig måttstock för bedömning av ett strömfalls värde.

Såsom de sakkunniga tidigare framhållit är ett strömfalls nuvärde i hög grad beroende av den tidpunkt, då det skall utbyggas. Den föreslagna expropriationsrätten utgår från att utbyggandet är aktuellt. Eljest kan expropriation enligt förslaget ej medgivas. Någon särskild reduktion av fallvärdet med hänsyn till tiden torde därför erfordras endast om strömfallets utbyggande kräver väsentligt längre tid än vanligt.

Den som utbygger strömfallet kommer att ikläda sig all risk för företaget. Det torde i princip vara tydligt, att ersättningen för strömfallet icke bör bestämmas högre än att erforderlig marginal finnes för normal vinst och företagarens risk. Detta överensstämmer ju också med den prissättning som äger rum vid frivilliga förvärv. Särskilt om strömfallet innehaves av någon, som över huvud ej har för avsikt att själv utbygga fallet, vore det uppenbart orimligt, om en sådan marginal ej skulle lämnas vid ersättningens bestämmande.

I det av de sakkunniga upprättade förslaget till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen ha de grundläggande bestämmelserna om rätt att under vissa förhållanden taga i anspråk annans strömfall upptagits i 1 kap. 14 §, i samband varmed nuvarande 14 § betecknats 15 §. I den nya paragrafens första stycke stadgas i enlighet med det anförda, att om det för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft finnes erforderligt, att visst strömfall utbygges, och det ej kan antagas, att den, som råder över vattenkraften i strömfallet, själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utbygga det på ändamålsenligt sätt, Konungen på ansökan äger förordna, att, om hinder enligt 2 kap. eljest ej möter, vattenkraften i strömfallet må mot ersättning, som i 9 kap. skils, i stället tillgodogöras av kronan, kommun eller annan, som är beredd att utan uppskov utbygga fallet; dock att ej på grund av vad nu sagts rätt att tillgodogöra sig vattenkraft, som tillkommer kronan, utan riksdagens medgivande må upplåtas åt annan. Vid meddelande av förordnande äger Konungen föreskriva de villkor med avseende å strömfallets utnyttjande, som ur allmän synpunkt finnas erforderliga.

Jämlikt andra stycket i paragrafen gäller vidare, att då Konungens förordnande enligt första stycket blivit sökt, tillfälle skall lämnas envar, som har del i strömfallet, att avgiva yttrande i anledning av ansökningen inom ett år från det ansökningen jämte erforderlig utredning i ärendet delgivits honom. Om synnerliga skäl därtill äro, må Konungen bestämma kortare tid, dock minst tre månader. Delgivning skall genom sökandens försorg verkställas på sätt om stämning är stadgat, dock att, om ej utan avsevärd omgång kan utrönas, vilka som ha del i strömfallet, delgivning må ske genom kungörelse i allmänna tidningarna och tidning inom orten. Äro vid ansökningen fogade ritningar eller andra handlingar av vidlyftig beskaffenhet, äger Konungen förordna, att de må undantagas från delgivning. Om förordnande enligt första stycket meddelas, skall vattendomstolen genast underrättas.

I tredje stycket stadgas, att rätt att på grund av förordnande enligt första stycket tillgodogöra sig annans vattenkraft ej må från innehavaren övergå på annan, utan att Konungen medgiver det.

Fjärde stycket slutligen upptager bestämmelser av innehåll, att om ej den, som innehar sådan rätt, inom ett år från det Konungens förordnande meddelades hos vattendomstolen sökt tillstånd enligt 2 kap. till strömfallets utbyggande eller om ansökan om sådant tillstånd avslås, förordnandet förfaller och att nytt förordnande med avseende å strömfallet ej utan synnerliga skäl må meddelas inom tio år därefter. Detsamma gäller, om ersättning för vattenkraften, som bestämts i penningar, ej guldits inom tre månader efter det ersättningen blivit fastställd genom utslag som vunnit laga kraft, såvida icke strömfallet enligt medgivande av ersättningstagaren tagits i besittning utan att ersättningen guldits, eller om strömfallet ej utbygges inom tid, som vattendomstolen bestämmer.

I syfte att skapa möjlighet för exproprianten att förvärva erforderligt utmål har i 2 kap. 16 § i förslaget upptagits bestämmelse, att utmål må lösas, om strömfall tages i anspråk enligt 1 kap. 14 §. I anledning härav har en följdändring av rent redaktionell innebörd vidtagits i 9 kap. 48 §.

De föreslagna reglerna om ersättning medelst kraftöverföring ha upptagits som ett andra stycke i 9 kap. 13 §. I samband härmed har sådan ändring vidtagits i 9 kap. 20 § att vad där stadgas om uttagningskostnad i tillämpliga delar skall gälla jämväl beträffande ersättning för vattenkraft på grund av stadgandet i 1 kap. 14 §. Härjämte har bestämmelsen i 9 kap. 34 § kompletterats så att vad där sägs om ställande av säkerhet, när tillgodogjord vattenkraft avstås, skall gälla även när 1 kap. 14 § tillämpas.

Yttranden över förslaget om ändring i vattenlagen.

Över betänkandet jämte därvid fogat förslag till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen ha efter remiss yttranden avgivits av vattenöverdomstolen och samtliga vattenrättsdomare, kammarkollegiet, vattenfallsstyrelsen, kammarrätten, kommerskollegium, länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Värmlands, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, Sveriges industriförbund, svenska vattenkraftföreningen, svenska elektricitetsverksföreningen, riksförbundet landsbygdens folk, svenska stadsförbundets styrelse samt styrelsen för svenska landskommunernas förbund. Kommerskollegium har jämväl överlämnat yttranden från Skånes handelskammare och handelskammaren i Gävle. Med länsstyrelsens i Västernorrlands län utlåtande har överlämnats ett yttrande från länets elektriska förening samt med länsstyrelsens i Västerbottens län utlåtande yttranden från sistnämnda läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott och länets elektriska förening. Vid svenska vattenkraftföreningens utlåtande ha fogats yttranden av Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag och Stockholms superfosfat fabriks aktiebolag.

De sakkunnigas förslag om ändring i vattenlagen har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av *vattenöverdomstolen, vattenrättsdomarna i Österbyg-*

dens och Söderbygdens vattendomstolar, vattenfallsstyrelsen, länsstyrelserna i Värmlands, Västmanlands, Västernorrlands och Västerbottens län samt styrelsen för svenska landskommunernas förbund och Västernorrlands läns elektriska förening.

Vattenfallsstyrelsen har i sitt utlåtande anfört:

Det torde icke vara att förvänta, att det nya expropriationsinstitutet ofta kommer att tagas i anspråk. Redan den ganska omständliga och tidsödande procedur, som erfordras för en expropriation, och ovissheten om vattendomstolens blivande värdesättning av vattenfallet torde verka återhållande därvidlag. Men expropriationsmöjligheten kommer sannolikt ändå att göra en vattenfallsägare mera benägen för en försäljning på rimliga villkor, när detta erfordras för vattenfallets utbyggnad.

Styrelsen delar de sakkunnigas uppfattning, att förslaget ej är tillfyllest för att under alla omständigheter förhindra en olämplig spekulation i vattenkraft. Spekulationen i vattenkraft har under de senaste åren tillfört sina utöfre högst betydande vinster med fördyring av råkraften i framtiden som följd och kan få ännu större omfattning än som antydes i utredningen, där det angives, att endast ca 5 procent av landets vattenkraft är i spekulativa händer; det är nämligen mycket svårt att avgöra, när innehavet är fast eller spekulativt. Trots detta torde det även enligt styrelsens uppfattning vara bättre med omedelbara, begränsade åtgärder än längre gående sådana, som förutsätta långvariga utredningar eller omständliga åtgärder vid tillämpningen. Staten har under de senaste decennierna betydligt ökat sina vattenfallsinnehav och sin kraftproduktion. Därigenom har skapats det mest verk samma skyddet mot kraftfördyring. Vattenfallsstyrelsen förutsätter, att staten kommer att fortsätta på samma väg framdeles, vilket må anföras som ett ytterligare skäl för att för närvarande nöja sig med de nu föreslagna, begränsade åtgärderna mot spekulation i vattenkraft.

Vattenöverdomstolen har uttalat, att vattenöverdomstolen genom den i betänkandet framlagda utredningen icke blivit övertygad om att spekulation i vattenkraft förekommit eller kunde väntas förekomma i sådan omfattning att särskilda åtgärder vore påkallade. I synnerhet under nu rådande förhållanden vore det emellertid av stor vikt att tillgänglig vattenkraft utbyggdes i rätt tid och på ett ändamålsenligt sätt. Då de föreslagna bestämmelserna om expropriation syntes vara ägnade att trygga ett dylikt utbyggande och då denna inskränkning i strömfallsägarens rätt icke syntes gå utöver de i vattenlagen gällande grundprinciperna för strömfallsägares skyldighet att i det allmännas intresse tåla inskränkningar i äganderätten, lämnade vattenöverdomstolen förslaget utan erinran.

Länsstyrelsen i Västmanlands län har yttrat, att de föreslagna lagbestämmelserna knappast kunde få någon större betydelse för länets vidkommande, men att, oavsett de lokala förhållandena, med tanke på den spekulation i outbyggda vattenfall som syntes ha förekommit med därav följande oskäligt förhöjda kraftpriser för den enskilde förbrukaren, åtgärder borde vidtagas till slävjande av sålunda framkomna osunda tendenser. Enär det framlagda förslaget till ändring i vattenlagen syntes väl avvägt med hänsyn till syftet med detsamma samt villkoren för att expropriationsrätten skulle få tillgripas utformats så att den enskildes behöriga intresse syntes bliva i görligaste mån

tillvarataget, hade länsstyrelsen intet att erinra mot att förslaget lades till grund för lagstiftning i ämnet. *Länsstyrelsen i Stockholms län* har framhållit, att frågan om åtgärder mot spekulation i vattenkraft saknade praktisk betydelse för länets vidkommande. Därest emellertid förhållandena i andra län ansåges påkalla ett genomförande av de sakkunnigas förslag, hade länsstyrelsen intet att erinra däremot.

I vissa yttranden ha uttalats betänkligheter mot förslaget utan att detta avvisats.

Västerbottens läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott har sålunda uttalat, att mycket stor tvekan måste råda angående behovet av den ifrågasatta lagstiftningen men att utskottet dock icke ville motsätta sig densamma. Då icke mindre än 75 procent av den outbyggda men utbyggnadsvärda vattenkraften redan befunne sig i kronans eller eljest på fasta händer, kunde nämligen förvärv av vattenkraft i spekulationssyfte ej få sådan omfattning, att prisbildningen på elektrisk energi på den allmänna marknaden kunde störas. Inom den närmaste tiden beräknades dessutom staten vara ägare till ca 40 procent av den svenska kraftindustrin, varigenom staten utan lagstiftning hade tillräckliga maktmedel i sin hand för att hindra spekulation i vattenkraft.

Vattenrättsdomaren i Västerbygdens vattendomstol har yttrat, att den föreslagna lagstiftningen lätt syntes kunna få större verkningar än endast att förhindra spekulation i vattenkraft. Det hade ju ansetts att det varit för landet lyckligt att vattenkraftens utnyttjande skett under fri konkurrens. Med begagnande av den föreslagna möjligheten till expropriation syntes det emellertid som om även legitima intressen skulle kunna trädas för nära. För ett så kraftigt ingripande på rättslivets område borde därför fordras att ett verkligt behov därav föreläge. Att så vore fallet syntes emellertid icke alldeles givet.

Även *kammarkollegiet* har uttalat betänkligheter mot förslaget samt därvid anfört följande.

I den föreslagna lydelsen av 1 kap. 14 § vattenlagen angives såsom första förutsättning för expropriationsrätt, att det skall för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft vara erforderligt att visst strömfall utbygges. Härom anföres i motiven, att när föreliggande behov nödvändiggöra att vattenkraft utbygges, det med tekniskt-ekonomiska beräkningar bör bestämmas, vilket strömfall som i första hand bör tagas i anspråk. Man frågar sig av vem, när och hur ofta dylika beräkningar skola göras och fastställas samt hur vederbörande fallägare med flera därvid skola sättas i tillfälle att göra gällande sina synpunkter. Bestämmelser härom synas påkallade främst med hänsyn till ägarna av outbyggda vattenfall, vilka — vattenfallsstyrelsen, kommuner, industriföretag, elektriska distributionsföretag med eget eller egna kraftverk eller andra — kunna hava, då lämpligt tillfälle erbjudit sig, förvärvat och för sina framtida behov reserverat vattenfall, som alltjämt är helt eller delvis outbyggt. I sådana fall lär ägaren med fog kunna göra anspråk på att i viss stadgad ordning fastställas, att hans strömfall skall av honom utbyggas inom viss tid i och för det planmässiga utnyttjandet av tillgänglig

vattenkraft, så att han äger en skälig tidrymd för utbyggandet utan att behöva riskera expropriation. Den erforderliga planen för vattenkraftens utbyggande kan icke uppgöras av enskilda eller kommuner utan måste fastställas av Kungl. Maj:t, som också bör hava att meddela föreläggande om visst strömfalls utbyggande. Det torde också kunna antagas, att olika meningar och alternativ kunna med fullt skäl göras gällande i fråga om ett utbyggnads-schema för hela landet. Såsom förslaget nu föreligger torde det i angivna hänseenden få anses ofullständigt och icke innebära tillbörligt skydd för annan ägare av utbyggt vattenfall än vattenfallsstyrelsen. Bevisbördan för kommun eller annan, som vill expropriera visst fall, synes ock ofta bliva synnerligen vansklig, stundom hart när omöjlig att fullgöra.

En andra förutsättning för ett expropriationsmedgivande är enligt förslaget att det ej kan antagas, att den, som råder över vattenkraften i strömfallet, själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utbygga det på ändamålsenligt sätt. Hur bevisningen i nu angivna hänseenden skall ske, angives icke i de framlagda motiven. Bevisning av bindande karaktär synes mycket vansklig att åstadkomma. Därtill kommer hänsynen till de fall, där ägaren väl har för avsikt att så småningom utbygga strömfallet men hans behov av vattenkraft är tämligen avlägset och där utbyggnaden ofta nog av ägaren avses att bli beroende av den utökning av kraftbehov, som uppkommer vid vissa egna eller lierade företag, respektive inom distributionsområdet.

Med hänsyn till det anförda har kollegiet ställt sig betänksamt mot det nu föreliggande förslaget samt ifrågasatt, huruvida icke syftet med lagstiftningen bättre skulle kunna vinnas genom anknytning till allmänna expropriationslagen, varvid kollegiet erinrat om bestämmelserna i 1 § 7. sagda lag angående beredande av tryggade bostadsförhållanden samt de i 25 § stadsplanlagen för liknande fall meddelade bestämmelserna ävensom i viss mån stadgandet i 24 § sistnämnda lag. Det syntes enligt kollegiets åsikt kunna diskuteras lämpligheten av att införa expropriationsrätt beträffande strömfall eller rätt till strömfall för beredande av önskvärd tillgång eller ökad tillgång inom viss ort eller del av landet å vattenkraft för tillgodoseende av föreliggande eller väntat behov av kraft, respektive ytterligare kraft. Om bestämmelser härutinnan meddelades i den allmänna expropriationslagen, kunde genom införande däri av »särskilda bestämmelser angående expropriation av vattenfall eller rätt därtill» själva expropriationsförfarandet ske i den ordning, de sakkunniga föreslagit beträffande 1 kap. 14 § vattenlagen.

Länsstyrelsen i Jämtlands län har till en början framhållit, att det i avvaktan på den pågående utredningen angående landets kraftförsörjning överhuvud funnes skäl att framgå med viss försiktighet. Länsstyrelsen har därefter fortsatt:

Med denna uppfattning vill länsstyrelsen ifrågasätta huruvida icke de möjligheter att tvångsvis taga annans vattenkraft i anspråk, som öppnas enligt den föreslagna lydelsen av 1 kap. 14 § vattenlagen, äro allt för vittgående.

Den rätt till expropriation, som heredes enligt sistnämnda lagrum, innebär en icke oväsentlig utvidgning av expropriationsrätten enligt allmänna expropriationslagen. Sistnämnda lag avser, bortsett från vissa speciellt angivna fall, att tjäna ändamål, som äro av väsentlig betydelse för det allmänna och vilkas tillgodoseende i regel ankommer på stat, kommun eller annan dylik samfällighet.

Enligt förslaget angives såsom expropriationsgrund, att utbyggandet av visst strömfall skall befinnas erforderligt för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft. Vad som skall förstås med planmässigt utnyttjande har ej i lagtexten närmare angivits och torde därför kunna bliva föremål för ganska olika tolkningar. Skall det räcka om planmässigheten erfordras för fyllande av ett lokalt behov, exempelvis för en större industri, eller kräves att utnyttjandet av den ifrågavarande vattenkraften är erforderligt för landets allmänna kraftbehov? Med de stora möjligheter som numera förefinnas att transportera kraft och till samkörning mellan olika kraftföretag kan givetvis i många fall dessa ändamål i viss mån sammanfalla, då exempelvis tillgodoseendet av det lokala behovet kan komma även det allmänna kraftbehovet till godo. Mot bakgrunden av den allvarliga beskärning av vattenkraftägarens rätt som föreliggande förslag innebär måste man dock enligt länsstyrelsens mening i princip fastslå, att ett ianspråktagande tvångsvis av annans vattenkraft icke får ske under annan förutsättning än att därmed säkerställes ett ändamål, jämbördigt med ändamål, som enligt allmänna expropriationslagen kan berättiga till expropriation, d. v. s. ändamålet skall vara av väsentlig betydelse för det allmänna. Ett klart uttryck härför bör enligt länsstyrelsens mening komma till uttryck i lagtexten.

Kammarrätten — som förklarar sig ej ha haft anledning att upptaga förslaget om ändring i vattenlagen till närmare behandling — har uttalat, att de möjligheter till expropriation av vattenfall som med gällande lagstiftning föreläge syntes kunna i praktiken i högre grad utnyttjas än hittills varit fallet. Kammarrätten har vidare ifrågasatt, om icke med lagstiftningsåtgärder i ämnet borde anstå i avvaktan på resultatet av den pågående utredningen om landets kraftförsörjning.

I flera yttranden har förslaget avstyrkts under framhållande att något behov av åtgärder mot spekulation i vattenkraft icke förefunnes eller att införandet av en särskild expropriationsrätt i förslagets riktning knappast kunde anses stå i överensstämmelse med principerna i gällande vattenlag.

Kommerskollegium har sålunda — efter att till en början ha påpekat, att den av de sakkunniga verkställda utredningen gåve stöd närmast för den uppfattningen att för närvarande intet egentligt behov av lagstiftning till förhindrande av spekulation i vattenkraft föreläge — anfört följande.

Om kollegium redan av nu nämnd anledning måste ställa sig tveksamt till förslaget, så finner ämbetsverket ytterligare betänkligheter möta däri, att förslaget knappast kan anses stå i överensstämmelse med de rättsgrundsatsar, på vilka vår nuvarande vattenlagstiftning uppbyggts. För närvarande gäller att, om ett strömfall till skilda delar tillhör olika ägare och en av dem vill tillgodogöra sig förutom den egna jämväl annans del i fallet, han har rätt därtill, såvida han råder över mer än hälften av den efter vattenmängd och naturlig fallhöjd beräknade vattenkraften i fallet eller den del därav, om vars bebyggande fråga är. Det är givet, att den, som i spekulationssyfte förvärvat strömfall i ett visst vattendrag, som är avsett att utbyggas inom en nära framtid, kan hindra genomförandet av denna plan eller tilltvinga sig oskäligen ersättning för att han skall överlåta del i det fall han innehar. Därest fråga allenast hade varit om att jämka på de krav, som lagstiftningen uppställt såsom förutsättning för utbyggande av vattenkraften och där för närvarande kräves, att den eller de, som vilja utbygga vattenfallet, ha majo-

ritet, t. ex. därhän att man sänkt kravet från 50 % till förslagsvis 30 eller 25 %, så hade man i alla fall befunnit sig på samma principiella grundval som i den nuvarande lagstiftningen, nämligen en initiativrätt för delägare i vattenfallet att få hela fallet utbyggt. Men när förslaget avser att bereda möjlighet icke blott för stat och kommun utan även för enskilda, som alls icke äga någon del i strömfallet, att tilltvinga sig rätt att lösa ut vattenfallsägaren, så synes lagstiftningen komma att avvika från de hittillsvarande rättsgrundsatserna på området. Då därtill kommer, att den ifrågasatta lösensrätten för utomstående skall gälla icke endast i fråga om sådant vattenfall, som förvärvats efter den nya lagens ikraftträdande, utan även för vattenfall som förvärvats tidigare, så torde kunna ifrågasättas om icke rättssäkerhetens krav genom en sådan lagstiftning skulle trädas för när. Den som i förlitande på den hittillsvarande lagstiftningen har förvärvat ett vattenfall i syfte att sedermera vid utvidgning av industrien utbygga detsamma, skulle således utsättas för risken att frånhändas denna sin välfångna egendom genom en lagstiftning, som tillägges retroaktiv kraft. Kollegium får avråda från att en lagstiftning av denna innebörd kommer till genomförande.

Länsstyrelsen i Uppsala län har i sitt utlåtande yttrat:

Vattenrätten enligt vattenlagen vilar på sambandet med jordäganderätten, och de tvångsrätter, som till inskränkning av den med jordäganderätten förenade vattenrätten äro medgivna, torde vara förestavade av nödvändigheten att möjliggöra ett tekniskt riktigt utnyttjande av vattenkraften. Därvid har dock mycken omsorg lagts ned på att tillvarataga den enskilda minoritetsägarens rätt. Den föreslagna tvångsrätten däremot har övergivit sambandet med jordäganderätten. Den gör ej heller — i motsats till vad som ifrågasattes 1918 — skillnad på olika förvärvare, utan gäller till förmån för vilken enskild företagare som helst mot vilken ägare av vattenkraft som helst, dock med förbehåll, såvitt angår kronan tillkommande vattenkraft, av riksdagens godkännande. Om således ett industriföretag för utveckling av sin industri eller en större kommun för sitt växande kraftbehov förvärvat och reserverat vattenkraft, men på grund av stagnation inom vissa marknadsområden icke finner det vara klokt att omedelbart utbygga krafttillgången, må annan enskild företagare kunna tvångsvis förvärva densamma, om han är beredd att utan uppskov utbygga fallet.

Förutsättningen för tvångsförvärvet är dock, att det finnes för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft erforderligt att strömfallet i fråga utbygges. Prövningen huruvida denna förutsättning är för handen tillkommer Konungen. Utnyttjandet av rikets tillgängliga vattenkraft kan härigenom dragas in under statens administrativa ledning.

Såvitt länsstyrelsen kan finna, innebär förslaget i dessa avseenden viktiga principiella avvikelser från gällande rätt. Departementschefens uttalande 1918, att ett frigörande av initiativrätten skulle innebära, om ej ett upphävande, så dock en betydande begränsning av den enskildes rätt till vatten och att en sådan avvikelse icke syntes låta sig försvara med mindre än att den visat sig nödvändig för tillgodoseende av de allmänna intressen som vore beroende av vattenkraftens tillgodoseende, torde alltjämt äga giltighet. Han tillade, att något praktiskt behov av en så långt gående utvidgning av initiativrätten icke för det dåvarande syntes föreligga och ej heller vore att motse under den närmaste framtiden.

Länsstyrelsen har vidare uttalat, att det av den verkställda utredningen syntes berättigat att draga den slutsatsen, att något verkligt behov av lagstiftning i

ämnet icke heller för närvarande förefunnes. Även om i något eller några enstaka fall spekulation skulle ha förekommit, torde denna näppeligen äga sådan betydelse att en principiell ändring av vattenlagen därigenom motiverats. Huruvida under den nu pågående större utredningen rörande landets kraftförsörjning överhuvud taget andra skäl kunde förebringas, undandroge sig självfallet varje bedömande, men det nu föreliggande förslaget till ändring i vattenlagen syntes icke tillräckligt motiverat.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län har avstyrkt förslaget under framhållande att en lagstiftning som i så avsevärd grad som den föreslagna ingrepe i den enskilda äganderätten syntes betänklig, särskilt som bärande skäl icke anförts för behovet av en skärpt lagstiftning på området.

Även *Sveriges industriförbund* har avstyrkt förslaget samt därvid bl. a. uttalat, att förslaget icke stode i överensstämmelse med grunderna för den svenska vattenrätten. De nuvarande bestämmelserna i vattenlagen om rätt att tillgodogöra sig annans andel i strömfall innefattade visserligen en tvångsrätt, men denna tillkomme icke en utomstående utan innebure endast att en av flera delägare i strömfallet hade rätt att påkalla expropriationsförfarande under förutsättning att han själv ägde intresse i strömfallet av viss omfattning. Annorlunda vore förhållandet vid expropriation av vattenrätt enligt de sakkunnigas förslag. Här vore det icke fråga om att tillgodose ett redan befintligt intresse i ett strömfall eller att tillgodogöra vattenkraften på det ur teknisk synpunkt bästa sättet. Grunden till expropriationsrätten vore en helt annan, nämligen att motverka spekulation i vattenkraft. I sådant syfte medgäve förslaget rätt för helt utomstående intressen att taga annans strömfall i anspråk. Förslaget innefattade ett ingrepp i den enskilda äganderätten av helt annan karaktär än vad nu gällande bestämmelser i vattenlagen och expropriationslagen innebure. Förslaget vore därför ur principiell synpunkt ägnat att väcka de största betänkligheter. De motiv som de sakkunniga åberopade för sitt förslag kunde lika väl anföras till stöd för exempelvis en lag om rätt att tvångsvis taga i anspråk annan tillhörig gruva eller tomtmark.

Industriförbundet har vidare anfört, att för närvarande funnes ännu mindre än år 1918 något praktiskt behov av lagstiftningsåtgärder vare sig för att främja vattenkraftens utbyggnad eller för att förebygga spekulation i vattenkraft. Av de sakkunnigas beräkningar framginge att möjligheterna att genom spekulationsaffärer driva upp priset på naturkraften under avsevärd tid framåt vore mycket obetydliga. Att nu lagstifta rörande förhållanden, som knappast kunde bli på allvar aktuella förrän möjligen flera decennier härefter syntes böra vara uteslutet.

Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag och *Stockholms superfosfat fabriks aktiebolag* ha gjort uttalanden i samma riktning som industriförbundet.

Även *svenska vattenkraftföreningen* har uttalat, att den rätt som vattenlagen gäve en majoritetshavare i ett strömfall att utnyttja minoritetens falldelar vore av helt annan art än den föreslagna expropriationsrätten, i det att minoritetsägaren enligt vattenlagen tillförsäkrats rätt att i regel själv er-

hålla den kraft som kunde uttagas av hans falldel medan förslaget gäve exproprianten rätt att med vissa undantag tillgodogöra sig all kraften. Ett sådant ingrepp borde icke vidtagas utan synnerligen starka skäl eller givas större räckvidd än som vore uppenbart nödvändigt. Föreningen ansåge att något behov av en lagstiftning i förslagets riktning för närvarande icke förefunnes; och har föreningen till stöd därför anfört i huvudsak följande.

Frågan om åtgärder mot spekulation i strömfall har uppkommit på grund av några köp av strömfall i Norrland, som verkstälts under de senaste åren, och de jämförelsevis höga pris, som därvid betalats. De som önska, att dylika åtgärder skola vidtagas, lära i första rummet avse att förhindra, att strömfall framdeles inköpas av personer eller företag, som kunna väntas driva upp priserna i alltför hög grad och därigenom försvåra eller olämpligt fördröja utbyggandet. Därmed torde ock vara förknippad önskan att förhindra, att spekulanterna göra en vinst, som icke står i skäligen proportion till nyttan av deras verksamhet.

Det verksammaste korrektivet mot osund spekulation i vattenkraft utgöra de reserver av outbyggd vattenkraft, som kronan och vissa större enskilda företag inneha. Så länge dessa reserver räcka till — vilket ju kommer att vara förhållandet under många decennier framåt — och med tillgång till ett praktiskt taget hela landet omfattande ledningsnät kan från angivna reserver ny kraft dirigeras till vilken landsända som helst. Det torde således icke föreligga behov för någon att söka förvärva sådan naturkraft, som genom överdrivet pris skulle medföra förhöjning utöver det hittills normala kraftpriset, lika litet som en eller ett fåtal spekulanter i vattenkraft av angivna skäl äro i stånd att driva upp kraftprisnivån. Redan nu har Kungl. Maj:t dessutom genom 1902 års lag om elektriska anläggningar möjlighet att främja krafttillförseln till en landsända, om kraftpriset där skulle tendera att bli för högt, vartill kommer den direkta justering av kraftprisen, som kan ske genom de år 1938 i sagda lag införda bestämmelserna om prisreglering på elektrisk kraft.

Av utredningen framgår, att det spekulativa innehavet är tämligen ringa. Tidpunkten, då den icke på fasta händer placerade vattenkraften behöver tagas i anspråk för landets kraftförsörjning, ligger flera decennier framåt i tiden. Utredningen visar alltså, att lagen icke kan väntas få någon större tillämpning och att denna i allt fall icke väntas inträffa förrän flera tiotal år framåt i tiden. Det troliga är väl, att lagen aldrig kommer att tillämpas utan att den endast möjligen kommer att verka som ett hot mot tredskande strömfallsägare och därmed även avskräcka från fortsatta spekulationer i strömfall. För sådant ändamål behöver lagen dock icke införas nu utan därmed bör och kan anstå, till dess att behovet av densamma framträder, d. v. s. då någon strömfallsägare vägrar att till skäligt pris nyttiggöra strömfall, när densamma från det allmännas synpunkt sett bör utbyggas. Något sådant har ännu icke inträffat. Det bör genom de sakkunnigas förslag vara tillräckligt klart, att en lag mot spekulation är att vänta, om den visar sig behöfvig, och att företagare, som önska driva upp kraftprisen, således icke kunna påräkna möjlighet att göra vinst eller kanske ens att återfå sina kostnader.

Jämväl länsstyrelsen i Norrbottens län, svenska elektricitetsverksföreningen, svenska stadsförbundets styrelse och Skånes handelskammare ha avstyrkt förslaget under åberopande av att något behov av lagstiftningsåtgärder för närvarande icke föreläge.

Även *handelskammaren i Gävle* har avstyrkt förslaget samt därvid anfört bl. a. följande.

De sakkunniga synas ha förbiset, att spekulation måste ingå som ett nödvändigt moment i så gott som all affärsrörelse, så länge intet effektivt medel upfunnits för att stabilisera konjunkturerna. I fråga om vattenkraften är detta spekulativa moment av betydande omfattning, icke minst beroende på den jämförelsevis långa tid, som måste åtgå för själva utbyggnaden. De relativt stora kapitalinsatser som krävas fordra också ett aktgivande på utvecklingen av penningmarknaden och de framtida kraftpriser, som kunna väntas inträda. Många företag äro i behov av kraftreserver för att säkra kraftbehovet för sin industriella utveckling. Genom konkurrenser eller obehöriga kan ett sådant företag, om det nu framlagda lagförslaget genomföres, nödgas avhända sig dessa reserver eller tvingas att självt vid en för företaget olämplig tidpunkt utbygga desamma. Här kan alltså just sådan osund spekulation ingripa, som de sakkunniga enligt motiveringen velat förhindra.

Förslaget innebär ett nytt ingrepp i den redan förut starkt kringskurna äganderätten till fast egendom utan någon annan påvisbar grund än en strävan att utvidga området för statens dispositionsrätt över naturtillgångar och näringsliv. Den föreslagna lagstiftningen kommer att skapa stor osäkerhet i fråga om rättsförhållandena. Den innebär ej blott att stat och kommun skola få expropriationsrätt till enskildas produktionsmedel utan även, att den enskilde skall få rätt att tillgodogöra sig annans enskilda produktionsmedel i en omfattning, som tidigare ej förekommit. — — — Förslaget, som avses vara tillkommet i syfte att skapa åtgärder mot spekulation i vattenkraft, kan möjligtvis vara ägnat att motverka en i undantagsfall förekommande osund sådan, men lägger desto större hinder i vägen för en ekonomiskt betingad och för landets försörjning med vattenkraft nödvändig spekulation.

Riksförbundet landsbygdens folk har uttalat sig i avstyrkande riktning samt därvid anfört:

Även om vattenkraftens tillgodogörande numera måste anses vara av så stor betydelse ur såväl ekonomisk som social synpunkt att utökade lagstiftningsåtgärder kunna anses behövliga i det syfte, utredningen anger, måste man likväl ställa sig betänksam över den reglering av initiativrätten beträffande naturkraftens utnyttjande, som förslaget avser. Det innebär nämligen ett betydande avsteg från hävdvunna begrepp om äganderätt, och man måste fråga sig, om en sådan situation föreligger, att ett så djupgående ingripande verkligen är motiverat.

Av naturliga skäl har efterfrågan på elektrisk kraft i nuvarande kristid stigit oerhört och redan utbyggda vattenfall kunna icke tillgodose denna efterfrågan. Stora nybyggnader pågå emellertid, som till en viss grad komma att täcka den ökade efterfrågan. De sakkunniga förutsätta också, att efterfrågan i någon mån kommer att minska, sedan nuvarande avspärrning upphört, när den elektriska kraften inom en hel del områden, där den nu användes, med all sannolikhet kommer att ersättas av kol och olja. Den prisreglerande inverkan, som kol- och oljepriset tidigare haft på prissättningen av elektrisk kraft, kommer också med all sannolikhet att återuppstå, då vår nuvarande avspärrning upphäves. Dessa faktorer måste ovillkorligen verka dämpande på en eventuell spekulationslust i vad som hör till elektrisk energi. Spekulationslusten måste också anses dämpad därigenom, att det tar en relativt lång tid att bygga ut ett vattenfall, och att alltså de som äro intresserade av en sådan sak icke blott ha att räkna med den för ögonblicket gynn-

samma situationen utan även måste tänka på det nya läge, som framdeles kan uppstå, då kol- och oljeimporten blir fri. I ett sådant läge torde väl knappast annat än i undantagsfall spekulatio*n* i råkraft kunna tag*a* sådana proportioner, att ägaren till densamma kan tillföras oskäligen vinster. Det framgår också att cirka 75 % av den utbyggda vattenkraften redan är placerad på fasta händer och således borta ur marknaden samt att endast 5 % eller något mera finnes på spekulativa händer samt att största delen av denna vattenkraft står på gränsen mellan högvärdig och lågvärdig sådan. Detta senare faktum måste även i väsentlig grad minska en eventuell spekulationslust, så länge relativt tillfredsställande tillgång på prima elektrisk råkraft finnes. Det enda som kvarstår som spekulationsstimulerande torde vara, att i nuvarande krissituation med relativt god penningtillgång efterfrågan på objekt för penningplacering på grund av inflationsrisken blivit så stor, att även den outnyttjade vattenkraften blir föremål för sådan penningplacering. Andra placeringsobjekt såsom jord, skog och stadsfastigheter torde emellertid enligt vad erfarenheten visar ha större lockelse som placeringsobjekt för dem, som under nuvarande tidsläge vilja placera pengar.

I flera yttranden har framhållits, att den föreslagna expropriationsrätten borde begränsas till sådana fall, då spekulativt syfte förefunn*e*s. Beträffande denna fråga och därmed närstående spörsmål må här, utöver vad förut angivits, anmärkas följande.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län har härom anfört följande.

Att åtgärder vidtagas till förhindrande av osund spekulatio*n* i vattenkraft, som vid ett framtida utbyggande av vattenfallen skulle leda till förhöjda kraftpriser, synes vara ett allmänt intresse.

Såsom de sakkunniga själva anföra kan det emellertid i många fall vara svårt att avgöra, huruvida ett förvärv av strömfall gjorts i sådant spekulations*sy*fte eller ej. Ett planmässigt utnyttjande av vattenkraften måste understundom med nödvändighet ske på lång sikt, och vederbörande kunna därför ha anledning att i god tid tillförsäkra sig möjlighet till framtida utbyggnad. Även om vederbörande icke kunna vara beredda att utan uppskov utbygga vattenfallet, utgör dock under dylika omständigheter innehavet av strömfall ingen fara för sådan spekulatio*n*, som bör förhindras.

Annorlunda ställer sig givetvis saken då köparen av ett strömfall ej har för avsikt att själv tillgodogöra sig vattenkraften utan gjort förvärvet utslutande i avsikt att i en framtid kunna betinga sig ett förhöjt pris. Därest ett allmänt intresse kräver vattenfallets utnyttjande, synes i dylikt fall möjlighet böra beredas till tvångsförvärv av vattenfallet. En dylik begränsning i den enskildes rätt till vattnet torde vara motiverad av samhällets intresse att förebygga en spekulatio*n* i vattenkraft, som äventyrar strömfallets utbyggande å lämplig tid och verkar förhöjande å kraftpriset.

Enligt den ifrågasatta ändringen i vattenlagen skulle expropriationsrätt till vattenkraft under vissa förutsättningar medgivas, om det ej kunde antagas att den, som råder över vattenkraften, själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utbygga strömfallet på ändamålsenligt sätt. Med hänsyn till vad förut anförts angående innehav av strömfall såsom reserv för framtida behov synes en dylik bestämmelse icke vara lycklig. Där utbyggnaden av vattenfallet visas utgöra ett led i ett planmässigt tillgodogörande av vattenkraften, synes vederbörande icke böra utsättas för risken att tvångsvis berövas sin rätt till vattenfallet även om utbyggnaden icke kan antagas komma till stånd förrän efter avsevärd tid. Bestämmelsen i fråga torde därför böra givas en formulering, varav framgår, att den ifrågavarande expropriationsrätten

endast utgör ett ingrepp mot osund spekulation i vattenkraft. Därest detta icke skulle låta sig göra, synes den föreslagna lagändringen icke böra komma till stånd.

Sveriges industriförbund — som på sätt förut nämnts redan av andra skäl avstyrkt förslaget — har uttalat:

En expropriationslagstiftning av föreslagen typ möter även i andra avseenden än hittills berörts allvarliga betänkligheter. Dit hör främst räknas, att den föreslagna expropriationsrätten — vars enda syfte uppgives vara att förebygga spekulation — likvisst icke begränsats till sådana fall, då spekulativt syfte verkligen förefinnes, utan kan medgivas alldeles oberoende av att sådant syfte i det särskilda fallet påvisas. Härom ha de sakkunniga endast uttalat, att de icke funnit möjligt att genomföra en dylik begränsning av expropriationsrätten. Följden torde därför bliva att en strömfallsägare, för vilken fallets utnyttjande i spekulativt syfte är alldeles främmande — han har förvärvat fallet uteslutande såsom en reserv för egna kommande behov — ändock löper risken att efter expropriation nödgas avstå från fallet. Fallägaren kan härigenom berövas möjligheten att på det sätt han åsyftat verkställa en planerad utvidgning av den rörelse, för vilken strömfallet varit avsett. Industriföretag, som för sin egen rörelse inneha eller ämna förvärva utbyggda vattenfall, komma alltså genom den föreslagna lagstiftningen att bringas en besvärande ovisshet rörande möjligheterna att i en framtid utnyttja dessa vattenfall. För närvarande plägar den industri, som äger vattenfall, innan dessa utbyggas utföra de nyanläggningar, som kräva elektrisk kraft. Av den föreslagna lagstiftningen skulle industrien kunna tvingas att för mötande av expropriationsanspråk först utbygga vattenfallen och sedan utföra erforderliga nyanläggningar, en ordning som ur industriens synpunkt måste te sig oförnuftig.

Industriförbundet bar hemställt, att därest de sakkunnigas förslag skulle läggas till grund för lagstiftningen, i lagtexten måtte införas ett tillägg av innebörd, att expropriationsbeslut finge meddelas endast beträffande strömfall, som förvärvats i uppenbar avsikt att genom försäljning utan utbyggnad tillföra vederbörande oskälig vinst. Förbundet har vidare hemställt, att från lagstiftningen måtte undantagas vattenkraft, som förvärvats före lagens ikraftträdande.

I detta sammanhang må även nämnas, att förbundet föreslagit den inskränkningen i den förordade expropriationsrätten, att som villkor för densamma uppställdes att expropriationssökanden icke hade tillgång till eget vattenfall som lämpligen kunde utbyggas. Förbundet har påpekat, att sökanden kunde finna det med sin fördel förenligt att söka förvärva annans vattenfall och att reservera det egna fallet för framtida behov. Om sökanden förfogade över eget vattenfall, borde expropriationsrätt rimligtvis icke medgivas honom även om det egna fallet skulle ställa sig något dyrare att utbygga än det expropriationsansökningen avsåge.

Även *svenska vattenkraftföreningen*, vilken som nämnts avstyrkt förslaget, har hemställt, att därest en expropriationsrätt likväl skulle införas, denna måtte begränsas så att den gällde endast mot ägare, som mot ersättning förvärvat sitt strömfall efter lagens ikraftträdande och i uppenbart spekulativt

syfte. Härvid har föreningen framhållit, att enligt förslaget expropriationsrätten kunde riktas även mot fallägare, som bevarat sitt strömfall i fullt lojalt syfte för att försäkra sig om tillgång till kraft, när sådan erfordrades för en planmässig utökning av fallägarrens verksamhet. Så vore förhållandet med ett flertal industriföretag och distributionsföretag. För dem skulle det kunna bli till stor olägenhet, om de skulle berövas den påräknade säkerheten att själva få förfoga över och bestämma tidpunkten för utbyggande av ett reserverat strömfall. Dessa företag skulle måhända anse sig föranlåtna att i förtid och således på ekonomiskt olämplig tidpunkt utbygga vattenfallet. Icke heller i övrigt kunde det ur allmän synpunkt vara lämpligt att sålunda störande ingripa i en industris eller ett distributionsföretags planerade utveckling. Den av föreningen begärda begränsningen av lagens tillämpningsområde vore även önskvärd för att icke ändamålet med lagstiftningen att bekämpa den osunda spekulationen så småningom skulle trängas i bakgrunden och lagen tillämpas för vid dess tillkomst icke avsedda syften.

Uttalanden i samma riktning ha gjorts av *handelskammaren i Gävle, Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag* och *Stockholms superfosfat fabriks aktiebolag*, varvid förstnämnda bolag anfört bl. a. följande.

De sakkunniga framhålla å ena sidan, att förslaget är riktat mot spekulationsköp, men föreslå å andra sidan, att lagtexten får sådan avfattning, att lagen även riktar sig mot andra köp. Förklaringen härtill är uppenbarligen icke av lagteknisk natur; den uppenbara avsikten är, att även all på enskilda fasta händer liggande vattenkraft skall kunna bli föremål för expropriation. Det förefaller, som om de sakkunniga tänkt sig, att den del av den utbyggda kraften, som nu ligger på enskilda fasta händer och sålunda utom prisförhöjande spekulationer, efter expropriationsförfarande skulle bli utbyggd för att därigenom ryckas in i marknaden och verka prisreglerande på den del, enligt de sakkunnigas uppgift omkring fem procent, som ligger i spekulativa händer. Då sistnämnda vattenkraft angives stå på gränsen mellan högvärdig och lågvärdig kraft, hava väl de sakkunniga befarat, att denna kraft icke skulle locka till expropriation. Eljest låge det väl närmast till hands att rikta expropriationsrättens udd utslutande mot spekulationsköp. Säkerligen skulle det kunna läggas i vattendomstolarnas händer att efter utredning avgöra, om ett visst köp vore spekulationsköp eller icke.

Bolaget är ägare till såväl utbyggda som outbyggda vattenfall. De äro av bolaget inköpta utslutande med syfte, att bolaget självt skulle komma att utbygga desamma. Förvärven hava skett på ett tidigt stadium, i flertalet fall i slutet av 1800-talet, för att bolaget därigenom skulle vara försäkrat om tillgång till naturkraft i den mån dess industri utvecklades. Det har sålunda icke varit några köp på spekulation i den mening, som i lagförslaget avses. Tvärtom hava dylika spekulationsköp beträffande de av bolaget förvärvade vattenfallen förhindrats därigenom, att de kommit i bolagets ägo. Om förslaget upphöjdes till lag, skulle möjlighet beredas annan att expropriera bolagets ännu utbyggda strömfall, därest bolaget icke utan dröjsmål funne med sin verksamhet förenligt att självt utbygga desamma. Hittintills har utbyggnaden av bolagets vattenfall föregåtts av utförande av nyanläggningar inom den del av dess industri, som kräver elektrisk energi. Det vore ju bakvänt att handla i motsatt ordning, d. v. s. först utbygga strömfallen och därefter verkställa nyanläggningar inom industrien för att få avsättning för kraften. Skulle

bolaget bliva berövat sina kraftreserver i de outbyggda strömfällen, skulle detta komma att hindra eller helt omöjliggöra den vidare utvecklingen av dess storindustri. Förslagets genomförande skulle uppenbarligen komma att medföra sådana följder, direkta och indirekta, att det enskilda initiativet till nyskapelser inom storindustriens område därmed skulle bliva hårt beskuret.

Bakom bolagets förvärv av vattenrätter ligga omfattande arbeten och kostnader. Bolagets förvärv avse icke strömfäll, däri majoriteten innehafvs av en eller ett fåtal säljare. Som ett exempel kan nämnas, att ett av bolagets ännu outbyggda vattenfall av bolaget förvärvats genom 205 särskilda fångdet första tillkommet år 1894 och det senaste år 1939. Ännu återstår för bolaget att komplettera köpet med ytterligare andelar. I detta liksom i andra förekommande fall har genom bolagets åtgärder under loppet av flera tiotal år majoriteten i strömfällen blivit samlade på en hand och därmed möjlighet beretts att desamma kunna utbyggas.

Bolaget har vidare framhållit, att det skulle stå i strid mot gällande rättsprinciper att giva den nya lagen retroaktiv verkan. Den enskilde, som under hägn av gällande lag förvärvat en rätt, borde icke genom en nytillkommen lag kunna tvingas att till förmån för annan enskild avstå samma rätt.

Även *länsstyrelsen i Kopparbergs län* har påpekat, att några övergångsbestämmelser icke föreslagits, varför möjlighet skulle finnas — åtminstone teoretiskt — att ingripa mot förvärv av strömfäll som ett företag tidigare gjort för att under en följd av år försäkra sig om vattenkrafttillgång för successiv utbyggnad i mån av behov, en spekulation som måste anses berättigad och frötseende. *Handelskammaren i Gävle* har likaledes framhållit, att lagen ej borde äga tillämpning å vattenkraft, som förvärvats före lagens ikraftträdande.

I detta sammanhang må vidare nämnas, att *Skånes handelskammare* föreslagit, att expropriationsmedgivande ej borde kunna meddelas med mindre strömfallet i fråga av dess ägare förvärvats efter ingången av år 1937. Som stöd därför har handelskammaren framhållit, att vattenkraft som förvärvats därförinnan knappast numera innehades i spekulativt syfte. Handelskammaren har därjämte ifrågasatt, huruvida icke lagstiftningen borde begränsas till strömfäll i Norrland eller eventuellt norr om Dalälven, enär några spekulationstendenser i vattenkraft sedan lång tid tillbaka icke förekommit i södra och mellersta Sverige.

Angående förslagets bestämmelse, att expropriationsrätt är utesluten om det kan anses framgå att strömfallet även utan ingripande kommer att utan avsevärt dröjsmål utbyggas på ändamålsenligt sätt, har *Sveriges industriförbund* anfört följande.

Expropriationsrätt är enligt förslaget utesluten för den händelse strömfällsägaren själv kommer att utbygga strömfallet utan avsevärt dröjsmål. Enligt motiven bör detta under normala förhållanden tolkas så, att ägaren kan räkna med ett uppskov av ett eller annat år, innan han behöver påbörja fallets utbyggnad. Detta anstånd torde emellertid mången gång vara allt för kort för att bereda fallägaren skäligt rådrum. Det synes i hög grad obilligt mot en fallägare, som förvärvat sitt strömfäll med tanke på utbyggnad inom en jämförelsevis kort tid, exempelvis efter fem à tio år, att antingen behöva verk-

ställa utbyggnaden vida tidigare än som ur hans egen synpunkt erfordras eller också nödgas avstå från fallet. De sakkunniga framhålla visserligen, att om fallägaren i en sådan situation utbygger fallet, bör det naturliga vara att den som påkallat expropriation och därigenom tvingat fallägaren till utbyggnad förbinder sig att köpa elektrisk kraft från kraftstationen i fråga intill dess strömfallets ägare själv blir i behov av kraften. En sådan skyldighet för expropriationssökanden synes dock i fallägarens intresse böra komma till uttryck icke blott i lagens motivering utan i själva lagtexten. Även om fallägarens intresse tillvarogatas på detta sätt, kvarstår emellertid ur hans synpunkt den avsevärda olägenheten, att han för att möta ett expropriationsanspråk kan nödgas företaga en utbyggnad på en med hänsyn till utbyggnadskostnaden olämplig tidpunkt. På nu anförda skäl får förbundet hemställa, att då expropriationsansökan ingivits, ägaren av strömfallet, om skäl därtill föreligga, skall vara berättigad till ett betydligt längre anstånd med påbörjandet av fallets utbyggnad än vad förslaget medgiver.

Även *svenska vattenkraftföreningen* har gjort ett uttalande av samma innebörd.

Beträffande förslaget bestämmelse, att befogenheten att medgiva expropriationsrätt skall tillkomma Kungl. Maj:t, ha *handelskammaren i Gävle* samt *Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag* och *Stockholms superfosfat fabriks aktiebolag* ifrågasatt, huruvida icke sagda befogenhet i stället borde tillkomma vattendomstol. Vid ett så allvarligt ingripande i den enskildes ägande- och förfoganderätt som förslaget kunde medföra borde denne ha möjlighet att få saken prövad i mer än en instans.

Förslaget ståndpunkt att expropriationsrätt skall kunna medgivas kronan, kommun eller annan, som är beredd att utan uppskov utbygga strömfallet i fråga, har ävenledes föranlett vissa erinringar. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* har sålunda anfört följande.

Denna bestämmelse skulle bland annat innebära att en enskild storindustri i en del av landet skulle kunna för att tillgodose sitt planmässiga behov tvångsvis ta i anspråk och borttransportera vattenkraft från andra delar av landet. Särskilt betänkligt synes detta i betraktande av de bestämmelser om begränsning av nu gällande rätt för vattenkraftägare att erhålla ersättningskraft, som förslaget 9 kap. 13 § innefattar. En tillämpning av dessa bestämmelser kan medföra att från en kraftproducerande bygd tvångsvis för enskilt behov borttransporteras kraft som bygden själv för sin utveckling framdeles behöver. Därest det med hänsyn till landets allmänna kraftbehov befinner nödvändigt att införa en speciell expropriationsrätt beträffande vattenkraften, vilket kan synas tveksamt med hänsyn till den relativt ringa del av landets vattenfallsvärden, varå denna rätt enligt föreliggande utredning skulle få tillämpning, hör i varje fall enligt länsstyrelsens mening de expropriationsberättigades krets begränsas till kronan och kommun eller dylik samfällighet. På det sättet erhålles åtminstone en saklig garanti för att ändamålet med expropriationen är av den art att det kan betecknas såsom av väsentlig betydelse för det allmänna. Även med denna begränsning torde syftet med den föreslagna expropriationsrätten bliva fullt tillgodosett, då i varje fall kronan genom sitt organ, vattenfallsstyrelsen, har alla förutsättningar att genom kraftöverföring eller samkörning med andra intressentgrupper utnyttja exproprierad vattenkraft på ett sätt, som kan komma det allmänna på bästa sätt till nytta.

Enligt förslaget har vidare den som berättigats att expropriera vattenkraften i visst strömfall möjlighet att få uppskov med strömfalllets utbyggnad under avsevärd tid. I detta avseende är 11 kap. 63 § jämförd med 2 kap. 22 § vattenlagen tillämplig. Uppskovet kan alltså omfatta både tio år och mera. På sätt de sakkunniga själva framhållit är en sådan tid alldeles för lång i mål som här avses. Under en tioårsperiod kanske den ursprungliga fallägaren själv både velat och kunnat utbygga sitt vattenfall på ändamålsenligt sätt, därest icke expropriationen betagit honom möjligheten därtill. I varje fall bör nu berörda förhållande utgöra ytterligare ett skäl att ej tillerkänna enskild kraftproducent expropriationsrätt.

I samma riktning har *vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol* uttalat sig. Vattenrättsdomaren funne behovet av lagstiftning för att motverka spekulation i vattenkraft vara tämligen begränsat. Det vore möjligt att den föreslagna lagstiftningen, om den genomfördes, skulle få betydelse huvudsakligen därigenom att den öppnade en bekväm väg för vattenbyggnadsintressenter att förvärva strömfall, oavsett huruvida ett tvångsförvärf i det särskilda fallet rättfärdigades av det ändamål, vilket angåves såsom det huvudsakliga syftet med lagstiftningen. Med hänsyn härtill syntes det tvivelaktigt, huruvida expropriationsrätt borde tillkomma andra än kronan och kommun.

I motsats till grundtanken i dessa erinringar har *kammarkollegiet* framhållit, att likställandet av kommunala och enskilda företag med statliga icke blivit fullt genomfört i förslaget. Den som sökte expropriation måste ha verkställt utredningar och kunna föra bevisning om att förutsättningarna för expropriationsrätt föreläge. Det syntes emellertid vara ytterst ovisst om, med lagförslagets utformning, kommun eller enskild skulle vilja och kunna påkosta utarbetandet av de omfattande utredningar och prognoser, vilka skulle erfordras för medgivandet till expropriation. I realiteten komme därför ingalunda att råda den likställighet mellan å ena sidan kronan och å andra sidan kommun eller annan, som de sakkunniga ansett erforderlig med hänsyn till vattenlagens princip om likställighet mellan alla olika företagare, utan syntes kronan vid förslagets genomförande komma att intaga en helt dominerande ställning.

I detta sammanhang har *kammarkollegiet* även berört förslagets bestämmelse, att rätt till vattenkraft som tillkommer kronan ej må upplåtas utan riksdagens samtycke, samt har härom anført följande.

Vad sålunda föreslagits bör jämföras med dels vad de sakkunniga anført om kronans likställighet med kommun eller annan dels ock med vad de sakkunniga anföra angående giltigheten av vattenlagens bestämmelser om ägarens av majoriteten i vattenfallet, respektive ena strandägaresidan, rätt att taga i anspråk även övriga delar av vattenfallet. Vad de sakkunniga föreslå härutinnan synes innebära ett upphävande av gällande vattenlags nyssberörda bestämmelser i vad avser kronan. Detta strider mot den av de sakkunniga hävdade grundsatsen i vattenlagen om likställighet mellan kronan samt kommun och annan.

I fråga om de sakkunnigas förslag, att riksdagens medverkan skulle er-

fordras i varje särskilt fall, må vidare ur principiell synpunkt framhållas, att institutet därmed mister karaktären av »expropriation» gentemot kronan. Det blir i det enskilda fallet i stället fråga om ett statsmakternas medgivande till försäljning av kronans rätt till vattenfall, ehuru sättet för bestämmandet av ersättningen för kronans andel må ske i samma ordning som vid expropriation av enskild tillhörig vattenfallsandel.

Ytterligare är att erinra, att enligt gällande författningsbestämmelser i åtskilliga fall riksdagens medverkan icke behöves för avyttring av kronan tillhörigt vattenfall eller del i vattenfall. Kollegium hänvisar i detta hänseende till bestämmelserna i dels Sv. förf.-saml. 1942, nr:ris 612 och 615, angående respektive av riksdagen lämnat bemyndigande att försälja kronan tillhörig fast egendom m. m. och upplåtelse för expropriationsändamål av nyttjanderätt och servitutsrätt till kronan tillhörig fast egendom, dels den ecklesiastika försäljningslagen, dels ock Sv. förf.-saml. 1942, nr 48, angående ändring i bysamfällighetslagen.

Något skäl för att ändra sålunda gällande bestämmelser angående rätt för annan att enligt vattenlagens bestämmelser taga i anspråk kronan tillhörig vattenrätt eller att utan riksdagens medverkan enligt sistberörda författningar förvärva kronan eller ecklesiastisk egendom tillhörande vattenrätt föreligger ej och torde ej heller av de sakkunniga hava åsyftats.

Handelskammaren i Gävle, som enligt vad ovan nämnts förordat att befogetheten att medgiva expropriationsrätt borde tillkomma vattendomstol, har tillika framhållit, att medgivande av Kungl. Maj:t och riksdagen till expropriation av kronan tillhörig vattenkraft icke syntes böra krävas. Handelskammaren har i detta sammanhang erinrat om att vattendomstolen enligt 2 kap. 5 § vattenlagen kunde medgiva lösningsrätt även till kronans egendom.

Västerbottens läns elektriska förening har uttalat önskemål, att Kungl. Maj:t utan riksdagens hörande skulle äga upplåta kronan tillhörig vattenkraft inom lappmarken. Såsom gräns för storleken av vattenkraft som finge upplåtas utan riksdagens hörande kunde sättas 1 000 naturhästkrafter vid normalt oreglerat lågvatten. Inom lappmarken och särskilt ovan odlingsgränsen därstädes funnes knappast någon enskild vattenkraft, som vore användbar, samtidigt som endast enskilt initiativ kunde förväntas leda till vattenkraftutbyggnader för Ortsbehov inom dessa områden. Om varje sådant mindre ärende skulle gå till riksdagen, bleve tidsutdräkten alltför stor mellan planering och utbyggnad.

Svenska elektricitetsverksföreningen har hemställt, att vattenkraft, som ägdes av kommunala elektricitetsverk, måtte beredas en undantagsställning liknande den som enligt förslaget tillkomme staten tillhörig vattenkraft. Det måste anses mindre lämpligt att exempelvis en industri skulle kunna rikta expropriationsanspråk mot en kommun såsom strömfallsägare och kommunen på så sätt skulle kunna tvingas att finansiera anskaffningen av kraft åt det enskilda företaget.

Beträffande bestämmelserna om förfarandet i expropriationsärendet ha *riksförbundet landsbygdens folk* och *Stockholms superfosfat fabriks aktiebolag* uttalat, att den föreslagna tiden av ett år, inom vilken

delägare i strömfall i regel hade att avgiva yttrande över expropriationsansökning, vore alltför kort.

Rörande frågan, huruvida ersättning genom kraftöverföring bör lämnas den som genom expropriation berövats vattenkraft, har *länsstyrelsen i Jämtlands län* anfört följande.

Beträffande den föreslagna lydelsen av 9 kap. 13 § vattenlagen må framhållas, att en vattenkraftägare, vars vattenrätt lages i anspråk genom expropriation, kommer i väsentligt sämre läge i fråga om möjlighet att erhålla ersättningskraft än en minoritet, vars andel i ett strömfall exploateras med stöd av vattenlagens nuvarande bestämmelser. I senare fallet skall regelmässigt ersättning utgå genom tillhandahållande medelst överföring av motsvarande kraftbelopp. I förra fallet skall enligt förslaget ersättning utgå på dylikt sätt endast i den mån den fastighet, till vilken vattenkraften hört, kan påvisa behov av kraft eller, om vattenkraften varit avsedd för viss anläggning eller ort, endast därest ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbelopp, som tillerkännes honom, och berörda anläggning eller ort kan visas ha behov av kraften.

Enligt motiven får expropriationsrätt ej medgivas, då eljest expropriationsberättigad sökande förut innehar sådan andel i strömfallet att han enligt bestämmelserna i 2 kap. vattenlagen har vitsord att utbygga det. Å andra sidan skall den föreslagna expropriationsrätten gälla all vattenkraft i strömfallet, ej blott den majoritet som eventuellt är samlad på en hand. I förra fallet blir minoriteten bibehållen vid sina nuvarande rättigheter enligt vattenlagen; i senare fallet beskäras dessa rättigheter för samtliga förutvarande vattenrättsägare. Nu berörda konsekvenser av förslaget synas ej tillfredsställande, även om fog finnes för de sakkunnigas argumentering att, därest även vid tillämpning av expropriationsförfarandet ersättning såsom regel skulle utgå medelst kraftöverföring, syftet med det nya stadgandet i 1 kap. 14 § skulle kunna förfelas, enär den som innehar strömfallet skulle få detta utbyggt på annans risk och själv komma att disponera över kraften på sätt honom lyster.

Emellertid torde man ej kunna bortse från att åtskilliga utbyggda strömfall, vilkas vattenkraft enligt lagförslaget skulle kunna bli föremål för expropriation, utan tanke på spekulation förvärvats och innehas i syfte att säkerställa ett framtida kraftbehov, avsett för utvidgning eller nyskapande av industri, för bygdens elektrifiering eller dylikt. Visserligen säges i motiven, att hänsyn skall tagas till det lokala behovet vid prövning av en expropriationsfråga, men om expropriationsrätt med hänsyn till allmänna intressen beviljas i syfte att åstadkomma utbyggnad av visst strömfall måste ju reglerna i 9 kap. 13 § tillämpas i fråga om reservation av kraft för det lokala behovet. Särskilt då det gäller strömfall, vars vattenkraft helt eller delvis avsetts för överföring till viss anläggning eller ort, läser det med lagrummets föreslagna avfattning och de villkor, som där uppställts, i många fall bliva svårt även för ägaren av ett för fullt befogat ändamål förvärvat vattenfall att kunna få erforderlig ersättningskraft för nyssberörda ändamål. Om den expropriationsberättigade då ej frivilligt reserverar sådan kraft, kan bygdens utveckling bli lidande härav. Nu gällande bestämmelser rörande skyldighet att tillhandahålla bygdekraft, vilka väl skola gälla även vid utbyggnad av strömfall med stöd av expropriation, utgöra ej tillfyllestgörande garanti i förevarande avseende, då bygdekraften endast är avsedd för vissa speciella ändamål och sagda bestämmelser i praktiken knappast kunna förväntas bli tillämpade.

Ytterligare en synpunkt bör framhållas. För ett rationellt utnyttjande av vattenkraften är det ofta lämpligt att gemensamt utbygga två eller flera var för sig utbyggnadsvärdiga strömfäll i samma vattendrag. Om nu ägaren av majoriteten i ett strömfäll vill på nyss antytt sätt utbygga såväl detta som ett annat strömfäll, vars ianspråktagande förutsätter expropriationsrätt, och dylik rätt beviljas, komma delägarna i det senare fallet enligt föreliggande förslag i ett sämre läge än minoritetsägarna i det förra med avseende å rätten till ersättningskraft. Denna konsekvens synes ej önskvärd.

På grund av det nu anförda kan länsstyrelsen för sin del ej tillstyrka den föreslagna ändringen av 9 kap. 13 § vattenlagen. Frågan, huru i förevarande avseende bör förfaras för att samtliga berättigade intressen skola behörigen tillgodoses, torde behöva ytterligare utredas.

Även *svenska vattenkraftföreningen* har uttalat, att minoritetsägare i strömfäll icke borde försättas i sämre läge, om strömfallet exproprierades enligt förslaget än om det utbyggdes med tillämpning av 2 kap. 5—7 §§ vattenlagen. Sådana minoritetsandelar torde mycket ofta vara av betydelse för att tillgodose behovet av kraft för bygden eller för lokal industriell verksamhet. Ersättningsreglerna borde därför utformas i överensstämmelse med vattenlagens bestämmelser om ersättning vid tvångsförvärv enligt nämnda paragrafer.

Departementschefen.

Allmänna synpunkter.

Den svenska vattenrätten vilar på den principen, att rätten till vatten är förenad med äganderätten till den grund, varå vattnet finnes. Rätten att tillgodogöra sig vattnet såsom drivkraft tillkommer alltså principiellt grundens ägare. I vattenlagen har vattenkraftintresset tillgodosetts genom betydande befogenheter att för genomförande av ett kraftföretag göra intrång i annans rätt. Såsom framhölls under förarbetena till lagen ha dessa förmåner tillerkänts vattenkraftintresset med hänsyn till den stora betydelse från allmän synpunkt som är förenad med vattenkraftens tillgodogörande. Å andra sidan ha på grund av de allmänna intressen som sålunda äro förbundna med vattenkraftens användning vissa inskränkningar stadgats i strömfällsägarens förfoganderätt över vattenkraften.

För närvarande är en betydande del av vattenkraften i våra vattendrag tagen i anspråk i produktionens tjänst. Av de sakkunnigas utredning framgår sålunda, att omkring en tredjedel av den till ungefär 36 000 miljoner kilowattimmar per år beräknade totala utbyggnadsvärda krafttillgången i vårt land redan är utbyggd. Av återstående två tredjedelar kan den ena anses högvärdig, d. v. s. medföra en utbyggnadskostnad som icke väsentligt överstiger utbyggnadskostnaden vid de redan utbyggda fallen, medan utbyggandet av den sista tredjedelen medför så stora kostnader, att den icke kan betraktas som högvärdig. Med utgångspunkt från en uppskattad årlig kraftproduktionsökning av 400 miljoner kilowattimmar ha de sakkunniga beräknat, att all högvärdig vattenkraft skulle vara utbyggd omkring år 1980 samt den icke högvärdiga kraften ett antal år in på 2000-talet. Dylika beräkningar

kunna visserligen endast giva en ungefärlig bild av den troliga utvecklingen framdeles, vilken är beroende på så ovisa faktorer som teknikens utveckling och det allmänna ekonomiska läget. Så mycket torde likväl vara tydligt, att utbyggnaden av landets vattenkraft nu nått ett sådant stadium, att den tidpunkt är skönjbar, då åtminstone den högvärdiga naturkraften i stort sett kommer att vara tagen i anspråk. Den utveckling som sålunda ägt rum aktualiserar vissa spörsmål som förut icke varit så framträdande.

För en gynnsam utveckling i fortsättningen av den svenska kraftindustrin torde en viss planmässighet vid utbyggnaden av våra vattenkrafttillgångar vara erforderlig. Att det vid varje tidpunkt för utbyggnad lämpligaste strömfallet i första hand kommer till användning i produktionens tjänst är nämligen av stor ekonomisk betydelse för kraftindustrin i stort. Det torde i regel vara fördelaktigast att den högvärdiga kraften tas i anspråk innan den lågvärdiga kommer i fråga. För vinnande av ett gott ekonomiskt resultat är det vidare ofta påkallat, att samtliga strömfall i ett vattendrag utbyggnas innan strömfällen i ett annat vattendrag tagas i anspråk. Vid en fullständig utbyggnad av ett vattendrag kan nämligen en verkställd reglering av vattnets avrinning ur tillgängliga vattenmagasin mången gång utnyttjas vid ett flertal kraftstationer och kostnaden för regleringen sålunda fördelas. Reglering av vattendragens källsjöar har under senare år fått ökad betydelse genom den samkörning mellan kraftverken som kommit till stånd. Att våra strömfall utbyggnas i viss ordning torde även betingas av deras belägenhet i förhållande till redan förefintliga kraftledning. Vikten av att tillgänglig vattenkraft utbyggnas i rätt tid och på ett ändamålsenligt sätt har särskilt framträtt under nu rådande förhållanden, då importen av stenkol och drivmedel varit försvårad eller förhindrad.

En följd av strömfallsägarens rådighet över vattenkraften är, att han själv äger frihet att välja tiden för utbyggnad. För den händelse rätten till ett strömfall är fördelad på olika händer, kan den som har rätt till större delen eller ena sidan av strömfallet påkalla att utbyggnad kommer till stånd när han finner för gott. Det är givet, att strömfallsägaren eller majoritetshavaren anlägger ekonomiska synpunkter på frågan om och när utbyggnad bör ske. Såsom de sakkunniga framhållit möjliggör emellertid denna rådighet över strömfallet ej blott att välja en för företagaren ekonomiskt gynnsam tidpunkt för utbyggnad av fallet utan även att dröja därmed längre än som från allmän synpunkt är önskvärt. Den som råder över vattenkraften i strömfallet kan hålla på detta i syfte att tilltvinga sig en oskäligen ersättning av den som önskar förvärva och nyttiggöra fallet eller för att eljest bereda sig en vinst genom en väntad prisstegring på vattenkraft. Även om härigenom utbyggnad hittills icke blivit förhindrad, torde icke kunna bortses från att den möjlighet till spekulation i vattenkraft som sålunda förefinnes kan innebära en fara för att de till vattenkraften knutna allmänna intressena komma i efterhand. En från hela landets synpunkt önskvärd utbyggnad av ett visst strömfall som står i tur att tagas i anspråk kan förhindras eller fördröjas och ett planmässigt utnyttjande av våra vattenkrafttillgångar försvåras, med en stegring av priset på elektrisk energi som följd. Den lojala vatten-

kraftindustrien kan genom dylik spekulation tvingas att för säkerställande av sitt behov av naturkraft på ett alltför tidigt stadium uppköpa strömfall i ändamål att förekomma dem som i spekulationssyfte vilja förvärva vattenkraft. Det är tydligt, att genom en sådan osund konkurrens om naturkraften priset på denna pressas i höjden.

Av de sakkunnigas utredning torde framgå, att under senare år vissa tendenser till spekulation i vattenkraft kommit till synes. 1942 års riksdag har som förut berörts påpekat detta förhållande. Den verkställda utredningen giver emellertid därjämte vid handen, att en betydande kvantitet vattenkraft redan finnes på fasta händer. De förvärv av naturkraft som skett på senare tid ha sålunda i allmänhet avsett att tillgodose köparens eget behov av kraft, varvid dock detta behov mången gång icke varit omedelbart förestående utan tämligen avlägset. Enligt en av de sakkunniga med ledning av förhållandena år 1942 verkställd överslagsberäkning motsvarade den kvantitet outbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft som då innehades av kronan eller eljest finnes på fasta händer åtminstone 18 000 miljoner kilowattimmar per år eller omkring 75 procent av all outbyggd men utbyggnadsvärd vattenkraft, medan av sådan vattenkraft omkring 5 procent eller något mera antogs finnas på spekulativa händer. Den senare andelen ansågs av de sakkunniga till största delen utgöras av sådan vattenkraft, som står på gränsen mellan högvärdig och lågvärdig. Såsom de sakkunniga framhållit är emellertid att märka, att under tiden närmast före verkställandet av denna beräkning betydande kvantiteter högvärdig vattenkraft övergått från spekulativa till fasta händer.

Med hänsyn till den jämförelsevis begränsade omfattning i vilken spekulation i vattenkraft förekommit har i flera yttranden över de sakkunnigas förslag uttalats den uppfattningen, att några åtgärder mot spekulation icke vore av behovet påkallade eller att därmed i allt fall borde anstå till dess behovet blivit mer påtagligt. För egen del kan jag medgiva, att hittills framkomna spekulationstendenser icke kunna sägas vara av den omfattning, att de ingiva mera allvarliga farhågor för den svenska kraftindustriens sunda utveckling. Den stora del av den outbyggda kraften som innehaves av staten eller eljest finnes på fasta händer torde utgöra ett hinder för en mer omfattande spekulation. Särskilt statens andel torde härvid vara av betydelse. Å andra sidan innebär det förhållandet, att en så betydande del av naturkraften är placerad på fasta händer och således borta ur marknaden, vissa möjligheter att spekulera i höga priser för den återstående delen av den outbyggda kraften. Överhuvud måste det enligt min mening beaktas, att det är ett samhällsintresse av största vikt att såvitt möjligt förhindra att tillgodogörandet av våra vattenkrafttillgångar försvåras till följd av spekulation. Även med hänsyn tagen till att kostnaden för förvärv av naturkraften utgör endast en mindre del av den sammanlagda kostnaden för elektrisk kraft äro olägenheterna härav från allmän synpunkt uppenbara. Det må också framhållas, att innehav av vattenkraft i spekulationssyfte innebär en förhållandevis mindre fara för det allmänna så länge tillgången på naturkraft är god, men att olägenheterna bliva mer betydande i den mån utbyggnaden fortskrider. Svårigheterna att er-hålla lämplig vattenkraft till skäligt pris kunna sålunda i en ej alltför avläg-

sen framtid bliva mer framträdande. Det torde vara lämpligare att ingripa mot spekulation på ett tidigt stadium än att vänta därmed till en tidpunkt, då utbudet av vattenkraft från andra håll minskat och spekulationen till följd därav fått motsvarande större möjligheter att göra sig gällande. Med hänsyn till det anförda finner jag övervägande skäl tala för att åtgärder mot spekulation i vattenkraft nu vidtagas. Såsom min företrädare i ämbetet uttalade i samband med att bemyndigande utverkades för tillkallande av de sakkunniga torde denna fråga kunna avgöras utan samband med den mera omfattande utredning angående kraftförsörjningen i riket överhuvud, varom riksdagen hemställt.

För att motverka spekulation i vattenkraft torde olika utvägar kunna komma i fråga. Såsom framhölls i direktiven för de sakkunniga ligger det emellertid nära till hands att använda expropriation för att hindra innehavare av vattenkraft att tilltvinga sig oskälig ersättning för densamma när strömfallet från allmän synpunkt bör tagas i anspråk. De sakkunniga ha även, efter att ha övervägt andra tänkbara åtgärder, stannat för att föreslå införande av en tvångsrätt av antydd innebörd. För egen del finner jag lösningen av det föreliggande spörsmålet böra sökas efter denna linje. Såsom förut nämnts ha de sakkunniga jämväl förordat, att förslaget om införande av en expropriationsrätt borde kompletteras med skärpta regler om beskattning av realisationsvinst vid avyttring av vattenkraft. Denna fråga synes dock icke för närvarande böra upptagas till prövning utan torde därmed böra anstå till dess en mera allmän översyn av realisationsvinstbeskattningen verkställs. Vad angår övriga av de sakkunniga till prövning upptagna förslag till åtgärder emot spekulation i vattenkraft torde dessa, såsom de sakkunniga funnit, icke vara lämpliga.

De sakkunniga ha framhållit, att man vid införande av bestämmelser om en sådan expropriationsrätt som nyss nämnts kunde välja mellan att antingen intaga bestämmelserna i vattenlagen eller utvidga ramen för expropriationsändamålen i expropriationslagen. Vilken väg som bör väljas är tydligen beroende på den närmare utformning som expropriationsrätten erhåller. Med det innehåll denna givits i det av de sakkunniga upprättade och av mig i princip tillstyrkta förslaget torde det av skäl de sakkunniga anført vara lämpligast att bestämmelserna upptagas i vattenlagen.

De grundläggande bestämmelserna om expropriationsrätten.

I det av de sakkunniga upprättade förslaget till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen ha i 1 kap. 14 § upptagits de grundläggande förutsättningarna för den nya expropriationsrätten. Stadgandets huvudsakliga innebörd är, att om det finnes erforderligt för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft att visst strömfallet utbygges och det ej kan antagas att den som råder över vattenkraften själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utbygga fallet, vattenkraften må tillgodogöras av den som är beredd att utan uppskov utbygga fallet. Såsom framgår av det förut anförda bör enligt min mening huvudsyftet med ett ingripande i lagstiftningsväg vara att så-

vilt möjligt hindra, att ett från allmän synpunkt rationellt utnyttjande av våra vattenkrafttillgångar försvåras till följd av spekulation. Detta syfte tillgodoses tydligen genom de sakkunnigas förslag. Genom en expropriationsrätt av dylik innebörd skulle nämligen initiativrätten i fråga om vattenkraftens tillgodogörande kunna frångå den som råder över kraften och fallets utbyggnad tryggas, när detta från allmän synpunkt vore önskvärt. En tvångsrätt av innebörd, att — förutom majoritetshavaren — även den som ägde en mindre del av ett strömfall medgäves rätt att påfordra fallets utbyggnad vore där emot uppenbarligen icke tillfyllest för detta ändamål. Införandet av expropriationsrätten skulle vidare utesluta möjligheten att erhålla ett överpris för vattenkraft som står i tur att tagas i anspråk. Härigenom skulle tydligen själva grunden för spekulation i vattenkraft rubbas och alltså möjligheten att med framgång spekulera i vattenkraft beskäras. Från nu angivna synpunkter kan förslaget anses utgöra en i stort sett tillfredsställande lösning av frågan. Det torde emellertid i anslutning till framställda invändningar böra undersökas, huruvida icke förslaget å andra sidan är för långtgående.

Under remissbehandlingen har sålunda gjorts gällande, att de föreslagna bestämmelserna om expropriation av annans vattenkraft skulle strida mot grunderna för den svenska vattenrätten och hinder från denna synpunkt möta mot förslagets genomförande. Denna uppfattning kan jag icke dela. Enligt den svenska vattenrätten tillkommer visserligen rätten till vattnet den som äger grunden. Den enskildes rådighet över vattnet är emellertid begränsad och till sitt innehåll bestämd med hänsyn till de allmänna ändamål vattendragen ansetts böra tjäna. Vad särskilt angår rätten att tillgodogöra sig vattnet såsom drivkraft utgår vattenlagen från den förutsättningen, att utnyttjandet av vattenkraften är ett av de mest betydelsefulla av de allmänna intressen som äro förknippade med vattendragen. Med denna utgångspunkt ha som förut nämnts å ena sidan betydande tvångsrättigheter tillerkänts vattenkraftintresset medan å andra sidan vissa inskränkningar stadgats i strömfallsägarens rätt. Lagen innebär alltså en avvägning mellan strömfallsägarens intresse samt till vattenkraften knutna allmänna intressen. Att, när sistnämnda intressen det kräva, företaga en jämkning av dessa regler kan icke anses stridande mot lagstiftningens grundsatser, under förutsättning att ingripandet icke är alltför vittgående. Härvid torde man icke, såsom i vissa yttranden synes förutsättas, i fråga om initiativrätten till naturkraftens utnyttjande vara bunden vid den nuvarande regeln, enligt vilken rätt att tillgodogöra sig annans andel i strömfall tillkommer endast delägare i fallet. En expropriationsrätt av föreslagen innebörd, som när ett allmänt intresse det påkallar tillerkänner även annan än delägare vitsord till fallets utbyggnad, kan visserligen sägas utgöra en icke obetydlig begränsning av strömfallsägarens rätt till vattnet. Med hänsyn till den stora betydelse vattenkraften numera äger för tillgodeende av olika samhällsbehov finner jag dock, i likhet med bl. a. vattenöverdomstolen, denna inskränkning icke gå utöver de i vattenlagen gällande grundprinciperna för strömfallsägares skyldighet att i det allmännas intresse tåla inskränkningar i äganderätten. Jag vill också erinra

om att i främmande länder större vattendrag i regel förklarats vara allmänna. Då i vissa yttranden anmärkts, att de skäl som talade för införande av en dylik expropriationsrätt kunde tagas till intäkt även för en lagstiftning av motsvarande innebörd beträffande annan fast egendom, torde man vid denna jämförelse ha bortsett från den särställning som tillkommer vattenkraften på grund av dess stora betydelse från allmän synpunkt.

I vissa yttranden har vidare mot förslaget invänts, att detsamma vore mer omfattande än syftet med lagstiftningen krävde, i det att expropriationsrätten kunde riktas ej blott mot strömfallsägare som förvärvat vattenkraft i spekulationssyfte utan även mot andra. Särskilt har påpekats, att även ett företag som innehade naturkraft i avsikt att när företagets utveckling det påkallade utbygga strömfallet kunde fråntagas rätten till vattenkraften eller tvingas att utbygga fallet vid en från företagets synpunkt mindre lämplig tid. Vad sålunda anförts är enligt min mening av beskaffenhet att böra noggrant övervägas. Då det gäller att taga ställning till denna fråga torde först böra anmärkas, att begreppet spekulation icke är entydigt. Såsom påpekats i yttrandena kan det fattas i mer eller mindre vidsträckt bemärkelse. Då förut talats om spekulation i vattenkraft har därmed närmast avsetts det förhållandet, att vattenkraft förvärvats i syfte att bereda förvärvaren en mellanhandsvinst. Frånsett sådana spekulationsköp i egentlig mening kan, på sätt de sakkunniga anfört, förvärv av vattenkraft ha skett av olika anledningar. Staten samt kommuner och enskilda företag som producera kraft för distribution ha sålunda köpt vattenkraft för att vid behov utbygga densamma. I samma avsikt ha även enskilda företag som behöva kraft för egen industri förvärvat vattenkraft. Behovet av kraft kan i dessa fall ha varit jämförelsevis avlägset. Vattenkraft kan även ha förvärvats huvudsakligen i avsikt att placera kapital i realvärden. Det torde vara tydligt, att vid de flesta slag av förvärv av vattenkraft, som ej ske i syfte att omedelbart utnyttja densamma, avsikten är att bereda förvärvaren en vinst som överstiger upplupna räntor och skatter under tiden till dess strömfallet utbygges eller försäljes. I så måtto kan således alltid sägas föreligga ett spekulativt moment. Skillnaden mellan de fall, då förvärvaren har för avsikt att lojalt ställa vattenkraften i produktionens tjänst, samt övriga fall, då det huvudsakliga syftet är att bereda förvärvaren en vinst genom en väntad prisstegring å vattenkraft, är emellertid från allmän synpunkt betydande.

Ehuru det i och för sig hade varit önskvärt att begränsa expropriationsrätten uteslutande till sådana fall, då syftet med innehavet av outbyggd vattenkraft är sådant att osund spekulation kan sägas vara för handen, måste tagas i betraktande att svårigheterna att göra en sådan gränsdragning äro avsevärda. Det måste beaktas, att även den, som verkligen har för avsikt att själv så småningom låta av honom innehavd vattenkraft träda i produktionens tjänst, genom att dröja därmed under längre tid kan föranleda, att för utbyggnad mindre lämplig vattenkraft först måste tagas i anspråk och att kraftindustrien i stort härigenom kommer att i viss mån arbeta under mindre gynnsamma betingelser. Avgörande vikt torde fördens skull icke kunna tillerkännas enbart den omständigheten, att strömfallsägaren kan ha

för avsikt att i en framtid, ovisst när, utbygga fallet. Överhuvud torde det möta betänkligheter att göra lagstiftningens tillämpning helt beroende av en så osäker faktor som strömfallsägarens avsikt med fallet, vilken tydligen kan växla från tid till annan; svårigheterna i bevisningshänseende äro uppenbara. Enligt min mening låter det sig alltså knappast göra att med ledning av strömfallsägarens syfte från lagstiftningen undantaga vissa kategorier av strömfallsägare.

Om sålunda denna väg icke är framkomlig, torde böra närmare undersökas, i vad mån berättigade intressen kunna trädas för nära genom en expropriationsrätt av föreslagen omfattning. Enligt förslaget är såsom förut nämnts grundförutsättningen för att expropriation skall medgivas, att utbyggnad av strömfallet i fråga erfordras för ett planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft. Att strömfallsägaren i en sådan situation ej vill avstå fallet till skäligt pris kan — bortsett från att syftet kan vara att hålla på fallet för att framdeles erhålla en högre köpeskillning eller för att eljest bereda sig en vinst genom en väntad prisstegring å vattenkraft — bero på att han önskar nyttiggöra fallet för egen del när en från hans synpunkt mer gynnsam tidpunkt är inne. I allmänhet torde det emellertid ej vara lönande för en strömfallsägare att, ehuru fallet sett ur en vidare synvinkel står i tur att utbyggas, dröja därmed under en längre tid. Ränteförlust och skatter som belöpa å tid då fallet ligger outnyttjat, oaktat den rätta utbyggnadstidpunkten är inne och fallet fått sitt fulla värde, måste nämligen tagas i beräkning. Någon mera avsevärd tidsskillnad torde alltså i regel ej kunna uppstå mellan den tidpunkt, då fallet från allmän synpunkt bör utbyggas, och den, då strömfallsägaren själv från egen ekonomisk synpunkt ändock bör taga fallet i anspråk. Då enligt förslaget ett framställt expropriationsanspråk skall avvisas, om det är antagligt att strömfallsägaren själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utbygga fallet på ändamålsenligt sätt, torde alltså den strömfallsägare, som verkligen har för avsikt att lojalt ställa vattenkraften i produktionens tjänst, icke genom lagstiftningen åsamkas någon mera betydande inskränkning i sin rådighet över vattnet. Endast för det fall att en kristid med förhöjda utbyggnadskostnader är rådande kan det med fog göras gällande att strömfallsägaren verkligen kan ha skäl att dröja med utbyggnaden. I ett sådant läge är det emellertid som erfarenheten visat av särskild vikt att kunna rationellt utnyttja vattenkraften.

De sakkunniga ha uttalat, att under normala förhållanden ett uppskov av ett eller annat år med utbyggnadens påbörjande icke torde kunna anses innebära ett avsevärt dröjsmål. Enligt min mening bör man för att bereda ökad möjlighet för fallägaren att själv verkställa utbyggnaden i regel räkna med något längre tider. Därest en strömfallsägare, som verkligen har för avsikt att utbygga fallet, på grund av framställd expropriationsansökan skulle gripa sig an därmed tidigare än han eljest skolat göra, bör, på sätt de sakkunniga uttalat, den som påkallat expropriation förbinda sig att köpa kraft från kraftstationen intill dess strömfallets ägare själv blir i behov av kraften. Skulle expropriationssökanden ej vara villig att ingå en sådan överenskommelse på skäliga villkor, bör frågan om expropriation förfalla.

Enligt förslaget skall strömfallsägaren beredas tillfälle att yttra sig över framställd ansökan om expropriation inom ett år från det ansökningen delgavs honom eller, om synnerliga skäl därtill äro, inom kortare tid, dock minst tre månader. Genom dessa bestämmelser synes strömfallsägaren erhålla ett skäligt rådrum för att taga ställning till frågan om fallets utbyggnad.

Vid bedömandet av expropriationsinstitutets verkningar bör även beaktas den utformning som givits ersättningsreglerna. Som jag senare i anslutning till de sakkunnigas förslag ämnar föreslå skall ersättning i regel utgå i form av kraft i den mån den fastighet till vilken vattenkraften hört kan anses ha behov av kraft, och detsamma skall gälla om vattenkraften varit avsedd för viss anläggning eller ort för vilken kraften är erforderlig. En strömfallsägare, som i det allmännas intresse nödgats avstå vattenkraft, äger alltså i regel den förmånen att bekomma ersättning i form av kraft i den mån så erfordras för hans rörelse eller för distribution.

Det synes som om en expropriationsrätt, vilken kringgärdats av här berörda garantier, icke skulle medföra något obehörigt intrång för de lojala kraftproducenterna. De farhågor som framskymtat i vissa yttranden, att industriföretag, som producerade kraft för eget behov, skulle genom expropriationsmöjligheten hämmas i sin utveckling, synas mig högst överdrivna. Jag är alltså beredd att i princip godtaga de sakkunnigas förslag i vad angår förutsättningarna för expropriationsrätten.

Industriförbundet har hemställt, att som ytterligare villkor för expropriationsrätt borde gälla, att expropriationssökanden icke hade tillgång till egen vattenkraft, som lämpligen kunde utbyggas. Ett generellt villkor av dylik innebörd synes mig dock icke kunna uppställas. Lagstiftningens syfte är ju att i det allmännas intresse undanröja obehöriga hinder för en ändamålsenlig utbyggnad av landets vattenkraft. För detta syfte är det tydligen i princip ovidkommande, om den som vill verkställa utbyggnaden av det strömfall som står i tur att tagas i anspråk äger tillgång till annan outbyggd vattenkraft. Endast om den vattenkraft, varöver expropriationssökanden redan förfogar, med hänsyn till lagstiftningens syfte kan anses väsentligen likställd med den vattenkraft som han önskar exproprieras, blir situationen en annan. Vid sådant förhållande torde det nämligen icke kunna sägas, att det för planmässigt utnyttjande av landets vattenkraft är erforderligt, att just det strömfall ansökningen avser i första hand utbygges.

I detta sammanhang må även beröras den i vissa yttranden mot förslaget framförda invändningen, att expropriationsrätten borde inskränkas till att avse endast strömfall, som förvärvats efter lagstiftningens ikraftträdande. Med anledning härav må framhållas, att grunden till den föreslagna expropriationsrätten, liksom vid all expropriation, består i att allmänt gagn kräver egendomens avstående. Det allmänna intresse som förevarande lagstiftning avser att tillgodose är som förut nämnts i första hand att trygga en rättidig och ändamålmässig utbyggnad av våra krafttillgångar utan att naturkraften behöver betalas med oskäligt pris. För att vinna det syfte lagstiftningen sålunda uppställer måste självfallet lagstiftningen äga tillämpning å all outbyggd vattenkraft, oavsett vid vilken tidpunkt denna förvär-

vats. Den enskilde som vid viss tidpunkt förvärvat ett strömfall kan icke göra anspråk på att hans rätt till strömfallet allt framgent skall bedömas efter de vid förvärvet gällande rättsreglerna. Liksom förhållandet är med all äganderätt måste dess innehåll vara underkastat de förändringar, som till följd av utvecklingen på lagstiftningens väg genomföras. Av skäl som nu anförts synes även det av Skånes handelskammare väckta förslaget om att begränsa lagstiftningen till strömfall, som förvärvats efter ingången av år 1937, icke kunna upptagas. Anledning synes ej heller föreligga att, såsom samma handelskammare föreslagit, från lagstiftningen utesluta strömfall i de södra delarna av landet.

Såsom de sakkunniga framhållit torde det icke vara lämpligt att i lagen närmare angiva vad med planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft skall förstås. Gentemot vad länsstyrelsen i Jämtlands län anført angående önskvärdheten, att i lagtexten fastslås att expropriationsändamålet bör vara av väsentlig betydelse för det allmänna, må framhållas, att bestämmelsen om planmässighet enligt min mening innefattar ett dylikt krav på expropriationens vikt från allmän synpunkt. Frågan om planmässighet bör således bedömas med hänsyn till den allmänna kraftförsörjningen i riket. För att detta skall komma till tydligare uttryck i lagtexten bör en mindre jämkning vidtagas i sakkunnigförslaget. Vid avgörandet om planmässigheten kräver ett visst strömfalls tillgodogörande torde i övrigt de av de sakkunniga anförda synpunkterna kunna tjäna till ledning. Särskilt bör enligt min mening beaktas, att behovet av kraft inom de delar av landet, där vattenkraften är belägen, icke åsidosättes. Å andra sidan synes den omständigheten, att ett lokalt behov av kraft finnes, icke i och för sig utgöra tillräcklig expropriationsanledning. Ej heller läser det vara tillfyllest att den som gör ansökan om expropriation själv är i behov av kraft för sin rörelse. Införandet av en rätt till expropriation för att tillgodose ett till viss ort eller visst företag knutet behov av kraft är icke motiverat av det syfte som ligger till grund för förslaget. Det må emellertid erinras, att enligt allmänna expropriationslagen möjlighet föreligger att för där angivna ändamål taga i anspråk annans strömfall, om så skulle erfordras.

I anledning av vad kammarkollegiet yttrat angående fastställande av ordningen för vattenkraftens utbyggnad må anföras, att det icke torde vara lämpligt att på förhand fastställa ett utformat utbyggnadsschema för hela landet för någon längre tid framåt med angivande av den tidpunkt då visst strömfall bör vara utbyggt. Man torde svårligen kunna komma längre än till prognoser för en begränsad tid, vilket dock icke utesluter att man för visst eller vissa vattendrag i jämförelsevis god tid kan säga, att planmässigheten kräver att strömfallen i desamma tagas i anspråk. Genom att vederbörande strömfallsägare skall beredas tillfälle att yttra sig över framställt expropriationsanspråk får han möjlighet att framlägga sina synpunkter på detta spörsmål. Strömfallsägaren kan med denna ordning visserligen ej så lång tid förut erhålla något mera bestämt besked, vid vilken tidpunkt fallet bör vara utbyggt. Det torde emellertid av skäl som nyss nämnts kunna hållas för visst, att ägaren till ett större strömfall, vars utbyggnad överhuvud

kan anses ha någon aktualitet, städse har en uppfattning om den ungefärliga tidpunkt, då strömfallet från allmän synpunkt bör utbyggas.

Med hänsyn till arten av de avgöranden varom här är fråga anser jag det uppenbart, att befogenhet att medgiva expropriationsrätt i överensstämmelse med de sakkunnigas förslag bör tillkomma Kungl. Maj:t och ej vattendomstolarna. Vad angår ersättningsfrågan torde denna däremot, på sätt de sakkunniga föreslagit, böra avgöras av vattendomstol.

Den närmare utformningen av expropriationsrätten.

Enligt de sakkunnigas förslag skall expropriationsrätt tillkomma kronan, kommun eller annan, som är beredd att utan uppskov utbygga fallet. I vissa yttranden har däremot gjorts gällande, att expropriationsmedgivande borde kunna meddelas till förmån endast för stat och kommun. Till stöd för denna ståndpunkt har bl. a. framhållits, att om expropriationsrätt tillkomme även enskild, detta kunde medföra att lagstiftningen erhöle en vidare tillämpning än dess syfte krävde.

Då det gäller att bestämma kretsen av de expropriationsberättigade må till en början påpekas, att det för lagstiftningens syfte i princip är utan betydelse om utbyggnaden av det strömfall varom är fråga äger rum genom ett statligt, kommunalt eller enskilt företag. Det väsentliga är, att vattenkraften kommer till nytta. Vissa kraftföretag torde väl kunna sägas vara av mera omedelbar betydelse för det allmänna medan andra endast medelbart lända samhället till gagn. Med hänsyn till den samkörning som numera äger rum mellan alla större kraftföretag har dock denna gränsdraging icke någon större betydelse. Den sammanfaller för övrigt ej med den föreslagna åtskillnaden mellan statliga och kommunala företag å ena samt enskilda företag å andra sidan. Kommuner ingå t. ex. emellanåt jämte enskilda intressenter i gemensamma företag. Att utesluta expropriationsrätt för enskilda synes icke heller vara av något praktiskt värde, då man kan utgå från att expropriation icke kommer att beviljas i andra fall än då det även från allmän synpunkt är påkallat. Någon fara för att ett enskilt företag skulle erhålla rätt till expropriation av vattenkraft enbart av den anledningen att det är i behov av kraft för egen förbrukning torde alltså ej förefinnas. Dessutom må erinras om att enligt de sakkunnigas förslag Kungl. Maj:t vid beviljande av expropriationstillstånd äger föreskriva sådana villkor som från allmän synpunkt finnas erforderliga. Vad särskilt angår det av länsstyrelsen i Jämtlands län anförda skälet mot de sakkunnigas förslag, att ett enskilt företag kunde tänkas komma att under avsevärd tid efter expropriationstillståndets meddelande underlåta att utbygga strömfallet, må framhållas, att det torde kunna förutsättas att tillstånd icke kommer att meddelas utan att betryggande garanti finnes för att sökanden kommer att utan dröjsmål påbörja och fullfölja utbyggnaden. Med hänsyn till det anförda finner jag ej anledning frångå de sakkunnigas förslag att — i överensstämmelse med vad i vattenlagen eljest är förhållandet i fråga om befogenhet att göra intrång i enskild rätt — likställa statliga, kommunala och enskilda företag.

Å andra sidan har under remissbehandlingen uttalats farhågor för att i

praktiken full likställighet icke komme att råda mellan staten samt kommunala och enskilda företag på den grund att svårigheter för annan än staten skulle föreligga att visa att förutsättningarna för expropriation vore för handen. Några särskilda svårigheter i bevisningshänseende torde emellertid knappast föreligga vid avgörandet av frågan om planmässigheten kräver ett visst strömfalls utbyggande. Vad åter angår den utredning, som från strömfallsägarens sida måste förebringas för att styrka att han har för avsikt att utan avsevärt dröjsmål utbygga fallet, torde ej heller, såsom kammarkollegiet förutsatt, med avseende å denna utredning möta svårigheter av beskaffenhet att ingiva betänkligheter. En annan sak är att enskilda företag med hänsyn till förut anförda synpunkter böra erhålla expropriationstillstånd allenast om det finnes ändamålsenligt för den allmänna kraftförsörjningen.

Man torde kunna utgå från att strömfall, som tillhör kronan eller vari kronan äger så stor del att vitsord till utbyggnad föreligger, kommer att tagas i anspråk i produktionens tjänst när detta från allmän synpunkt är lämpligt. Från denna synpunkt vore det alltså ej behöfligt att låta den föreslagna expropriationsrätten gälla mot kronan. Såsom de sakkunniga framhållit torde emellertid expropriation böra kunna medgivas av en mindre kronans minoritetsandel i samband med expropriation av majoriteten i strömfall. Med hänsyn härtill torde något principiellt undantag ej böra göras i fråga om vattenkraft som tillkommer kronan. På grund av föreskrifterna i § 77 regeringsformen, enligt vilka kronans fastigheter äro undandragna Konungens administrativa förfoganderätt, torde emellertid för avstående av kronans andel i strömfall krävas riksdagens samtycke. Även om sådant samtycke kan anses innefattat i riksdagens antagande av en lag, som tillerkänner Konungen rätt att för det expropriationsändamål varom här är fråga besluta om avhändande av kronans fasta egendom, torde det dock med hänsyn till expropriationsändamålets beskaffenhet vara lämpligast, att riksdagens samtycke inhämtas i annan ordning. Ett annat skäl härför är, att kronans andelar i strömfall ofta förvärvats efter riksdagens medverkan. Jag vill därför tillstyrka de sakkunnigas förslag att i lagtexten intages bestämmelse av innehåll, att expropriationsrätt ej utan riksdagens samtycke må medgivas i fråga om strömfall, däri kronan har del. Någon tidsutdräkt av betydelse torde ej behöva förorsakas härav. En dylik bestämmelse betager icke riksdagen möjligheten att giva mer eller mindre generella bemyndiganden till upplåtelser av mindre vikt. Bestämmelsen innebär uppenbarligen ej heller i fråga om kronan tillhörig vattenkraft någon inskränkning i vattenlagens stadganden om rätt för den som har majoriteten i ett strömfall eller äger ena sidan därav att utan riksdagens medgivande tillgodogöra sig återstående andel.

Svenska elektricitetsverksföreningen har hemställt, att vattenkraft som ägdes av kommunala elektricitetsverk måtte i sådan omfattning undantagas från lagstiftningen, att kraften icke kunde exproprieras av enskilt företag. Ett sådant undantag finner jag icke behöfligt. Det är uteslutet att Kungl.

Maj:t skulle till förmån för ett enskilt företag beröva kommun vattenkraft som kommunen har för avsikt att utbygga för eget behov.

Såsom de sakkunniga föreslagit torde Kungl. Maj:ts expropriationsmedgivande icke böra innebära någon eftergift från vattenlagens villkor för utbyggande av strömfallet i annat hänseende än att exproprianten ej behöver innehåva eljest erforderlig rätt till fallet. Exproprianten må således tillgodogöra sig vattenkraften i strömfallet allenast om hinder i övrigt ej möter enligt 2 kap. vattenlagen. I anledning av vad länsstyrelsen i Jämtlands län uttalat må framhållas, att gällande bestämmelser om skyldighet att tillhandahålla bygdekraft själfvallet skola äga tillämpning även å den som med stöd av den föreslagna expropriationsrätten tillgodogör sig annans vattenkraft.

På sätt jag i det föregående antytt torde i enlighet med de sakkunnigas förslag Kungl. Maj:t, när expropriationstillstånd meddelas, böra äga att föreskriva de särskilda villkor, som från allmän synpunkt finnas erforderliga med avseende å vattenkraftens utnyttjande. De sakkunniga ha med denna bestämmelse åsyftat sådana villkor som kunna böra uppställas för att ett vattendrag med därtill hörande regleringsmagasin skall kunna utnyttjas på ett rationellt sätt eller för att strömfallet skall rätt fylla sin uppgift för kraftförsörjningen i landet vid samkörning. Bestämmelsen ger däremot icke Kungl. Maj:t rätt att uppställa fiskaliska villkor eller föreskrifter om priset å den producerade kraften eller dylikt. En priskontroll å elektrisk kraft har tidigare genomförts i annan ordning.

Självfallet bör den som erhållit expropriationsrätt snarast möjligt genomföra sin avsikt att utbygga fallet. Därest exproprianten brister härutinnan eller ej behörigen fullgör sin ersättningsskyldighet gentemot ägaren av strömfallet, bör expropriationsrätten förverkas. De bestämmelser i dessa hänseenden som de sakkunniga föreslagit torde böra genomföras. Sålunda synes förordnandet om expropriation böra förfalla, om exproprianten icke inom ett år från det förordnandet meddelades hos vattendomstolen sökt tillstånd till strömfallets utbyggande eller om ansökan om sådant tillstånd avslås. Detsamma lärer böra gälla, om i penningar bestämd ersättning för vattenkraften ej guldits inom tre månader efter det ersättningen blivit slutgiltigt fastställd — såvida icke strömfallet enligt medgivande av ersättningstagaren tagits i besittning utan att ersättningen guldits — eller om strömfallet ej utbygges inom tid som vattendomstolen bestämmer. Därjämte torde på sätt de sakkunniga föreslagit böra föreskrivas, att om expropriationsmedgivandet förfaller, nytt medgivande med avseende å strömfallet ej utan synnerliga skäl må meddelas inom tio år. Med hänsyn till att den, mot vilken expropriationsanspråket riktats, under tiden för expropriationstillståndets giltighet betagits möjlighet att förfoga över vattenkraften, synes en sådan bestämmelse befogad.

Ersättningsregler.

Frågan om de regler enligt vilka ersättningen för exproprierad vattenkraft bör bestämmas är själfvallet av största betydelse. Då det gäller att taga

ståndpunkt härtill uppstår först frågan, i vilken omfattning ersättningen bör utgå medelst kraftöverföring. Med avseende å tillgodogörande av annans vattenkraft enligt bestämmelserna i 2 kap. 5, 6 och 7 §§ vattenlagen gäller som förut nämnts, att ersättning för vattenkraften skall utgå genom tillhandahållande av motsvarande kraftbelopp, såframt och i den mån ersättningens utgörande i kraft ej prövas medföra olägenheter av betydelse för ena eller andra parten. Kostnaden för kraftens tillhandahållande skall av ersättningsstagaren gäldas antingen kontant eller medelst reduktion av kraftbeloppet. Såsom de sakkunniga framhållit torde det vara tydligt, att dessa regler icke kunna oförändrade tillämpas då annans vattenkraft må tillgodogöras med stöd av den föreslagna expropriationsrätten. Därest i sådant fall ersättning i regel skulle utgå i form av kraft, skulle nämligen den situationen inträda, att ersättningstagaren kunde efter gottfinnande disponera över större delen av kraften, medan exproprianten finge bära de med företaget förenade riskerna. Härigenom skulle expropriationsrätten bliva i stort sett värdelös. Å andra sidan bör emellertid, såsom de sakkunniga anfört, icke göras större avsteg från nu gällande principer än som är nödvändigt.

Syftet med den nuvarande bestämmelsen om ersättning medelst kraftöverföring är, att den fastighet till vilken den avstådda vattenkraften hört bör tillföras ett annat realvärde, nämligen ersättningskraft. Det torde vara tydligt, att ersättningskraften mången gång överstiger den berättigade fastighetens eget behov. För sådant fall föreligger intet hinder för fastighetens ägare att överlåta kraften till annan konsument eller att, mot den ersättning varom överenskommelse kan träffas, låta det företag som verkställt utbyggnaden förfoga över kraften. En viss konkurrens kan alltså uppstå mellan kraftverksföretaget och de fastighetsägare som erhållit ersättning i form av kraft. Mot stadgandena om ersättning medelst kraftöverföring har också från kraftproducenternas sida framkommit viss kritik, därvid hävdats att ersättningstagaren blivit alltför gynnsamt ställd i förhållande till den verkliga företagaren, som har att vidkännas de med företaget förenade riskerna.

Då det i fråga om ersättning för vattenkraft som tages i anspråk genom expropriation gäller att finna en lämplig begränsning av expropriantens skyldighet att utgiva ersättning i form av kraft, ligger det nära till hands att inskränka skyldigheten att tillhandahålla kraft till vad som motsvarar vederbörande fastighets behov eller vad fastighetens ägare eljest behöver förfoga över för egen anläggning. De sakkunniga ha också sökt utforma en begränsning av skyldigheten att leverera ersättningskraft i överensstämmelse härmed. Enligt förslaget gäller sålunda, att ersättning medelst kraftöverföring skall utgå dels i den mån fastighet till vilken vattenkraften hört kan anses ha behov av kraft dels ock om vattenkraften varit avsedd för viss anläggning och kraften erfordras för denna. Även för det fall att vattenkraften varit avsedd för viss orts behov skall enligt förslaget ersättning lämnas medelst kraftöverföring i den mån orten kan anses ha behov därav. Förutsättning för att ersättning utöver vad som erfordras för fastighetens eget behov skall utgå i denna form är emellertid, att ersättningstagaren är berättigad att överföra kraften till den anläggning eller ort, varom är fråga. Enligt för-

slaget skall vidare ersättning icke obligatoriskt utgå medelst kraftöverföring under angivna förutsättningar. Liksom förhållandet är i fråga om ersättning för annans vattenkraft, som tillgodogöres jämlikt 2 kap. 5, 6 eller 7 §, skall nämligen möjlighet föreligga att göra undantag, såframt och i den mån ersättningens utgörande i kraft prövas medföra olägenheter av betydelse för ena eller andra parten.

De sakkunnigas förslag finner jag utgöra en godtagbar lösning av spörsmålet, i vilken omfattning ersättning bör bestämmas att utgå medelst kraftöverföring. Härigenom tillgodoses i görlig mån den synpunkten, att den fastighet till vilken kraften hört erhåller ersättning i form av ett realvärde. Å andra sidan vinnes en nödvändig begränsning av expropriantens skyldighet att tillhandahålla ersättningskraft. Mot förslaget kan visserligen såsom skett i några yttranden invändas, att en vattenkraftägare, vars vattenkraft tages i anspråk genom den föreslagna expropriationsrätten, kommer i ett sämre läge i fråga om rätt att erhålla ersättningskraft än ägaren av en minoritetsandel som med stöd av nuvarande bestämmelser tillgodogöres av annan. Denna följd torde emellertid näppeligen kunna undvikas. Det synes nämligen icke lämpligt, att vid sådan expropriation av vattenkraften i ett strömfall som avses med förslaget låta ersättningen till ägaren av en minoritetsandel utgå efter principiellt andra regler än ersättningen till majoritetshavaren. För övrigt må anmärkas, att ersättningskraft för minoritetsdelar i jämförelsevis stor utsträckning brukar av ersättningstagaren mot vederlag i penningar överlåtas till kraftverksägaren, varför skillnaden i praktiken icke torde bliva så betydande. Vad angår den av länsstyrelsen i Jämtlands län uttalade farhågan, att genom förslagets bestämmelser behovet av kraft inom den bygd där strömfallet vore beläget skulle bliva åsidosatt, må erinras, att enligt förslaget ersättning i regel skall utgå i form av kraft när vattenkraften är avsedd för viss ort. Visserligen gäller som förutsättning härför, att ersättningstagaren är berättigad överföra kraften till denna ort, men om ersättningstagaren icke äger rätt att för detta ändamål begagna redan befintlig ledning, torde koncession för framdragande av ny ledning icke vägras, om den eljest är förenlig med planmässig elektrifiering. Man torde för övrigt kunna utgå från att bygdens behov av kraft kommer att beaktas redan i samband med prövning av själva expropriationsfrågan.

Av förslagets ståndpunkt beträffande förutsättningarna för att ersättning skall lämnas i form av kraft torde följa, att större delen av den vattenkraft, som exproprianten får tillgodogöra, kommer att ersättas med pengar. Beträffande ersättningens beräkning ha de sakkunniga framlagt vissa synpunkter, för vilka förut redogjorts. Mot vad de sakkunniga sålunda anfört har jag icke någon erinran.

Lagförslaget.

I det av de sakkunniga upprättade förslaget till lag om ändring i vissa delar av vattenlagen ha de grundläggande bestämmelserna om den föreslagna expropriationsrätten upptagits under 1 kap. 14 §. I detta lagrum ha där-

jämte införts stadganden om förfarandet i expropriationsärendet, varjämte, i likhet med vad som gäller enligt allmänna expropriationslagen, föreskrivits att expropriationsrätt ej må övergå från innehavaren till annan utan Konungens medgivande. Vad de sakkunniga sålunda föreslagit torde med vissa redaktionella jämkningar böra genomföras.

I 2 kap. 16 § torde i enlighet med de sakkunnigas förslag böra upptagas bestämmelse av innehåll, att exproprianten äger lösa erforderligt utmål för kraftstationen. En sådan bestämmelse synes nödvändig, enär eljest strömfallsfastighet skulle kunna komma att saknas. I anledning av denna bestämmelse torde, såsom de sakkunniga jämväl föreslagit, en följdändring av redaktionell art böra vidtagas i 9 kap. 48 §. Därjämte synas bestämmelserna i 2 kap. 19 § om utrivning av annans byggnad i vatten när vattenkraft tillgodogöres enligt 5, 6 eller 7 § i samma kap. böra göras tillämpliga jämväl då strömfall tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §.

I överensstämmelse med de sakkunnigas förslag synas stadgandena om ersättningens utgående i kraft böra upptagas i 9 kap. 13 §. Därjämte torde, såsom de sakkunniga förordat, 20 och 34 §§ i samma kap. böra ändras så, att vad i den förra paragrafen stadgas om uttagningskostnad och i den senare om ställande av säkerhet, när tillgodogjord vattenkraft avstås, erhåller giltighet även när 1 kap. 14 § tillämpas. I fråga om 9 kap. 20 § i de sakkunnigas förslag torde dock en jämkning böra vidtagas, så att det tydligt framgår att det är de i 20 § första stycket givna reglerna för uttagningskostnadens beräkning som skola i tillämpliga delar lända till efterrättelse. Jag vill nämna, att den i berörda stycke första punkten föreskrivna jämförelsen med nyttan för ersättningsgivaren kan vinna tillämpning allenast beträffande sådan falldel som icke ingår i ett eventuellt förefintligt majoritetsinnehav. I den mån ersättning till majoritetsinnehavare skall utgå i form av kraft ger sagda punkt ej annan ledning för uttagningskostnadens bestämmande än att denna skall bestämmas till skäligt belopp.

De föreslagna lagändringarna torde böra träda i kraft den 1 juli 1945.

I enlighet med vad sålunda anförts har inom justitiedepartementet upprättats förslag till *lag om ändring i 1, 2 och 9 kap. vattenlagen*.

Föredraganden hemställer, att lagrådets utlåtande över detta lagförslag, av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar, måtte för det i § 87 regeeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

Sigrid Linders.

F ö r s l a g
till
L a g
om ändring i 1, 2 och 9 kap. vattenlagen.

Härigenom förordnas, att 1 kap. 14 § vattenlagen den 28 juni 1918 (nr 523) skall jämte rubrik erhålla nedan angiven lydelse, att nuvarande 14 § i nämnda kap. skall med bibehållen rubrik betecknas 15 § ävensom att 2 kap. 16 och 19 §§ samt 9 kap. 13, 20, 34 och 48 §§ samma lag¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

1 KAP.

Om upplåtelse av rätt att taga strömfall i anspråk.

14 §.

Finnes från allmän synpunkt för planmässigt utnyttjande av tillgänglig vattenkraft erforderligt, att visst strömfall tillgodogöres, och kan det ej antagas, att den, som råder över vattenkraften i fallet, själv kommer att utan avsevärt dröjsmål utnyttja det på ändamålsenligt sätt, äger Konungen på ansökan förordna, att, om hinder enligt 2 kap. eljest ej möter, fallet må mot ersättning, som i 9 kap. skils, i stället tillgodogöras av kronan, kommun eller annan, som är beredd att utan uppskov bebygga fallet; dock må ej på grund av vad nu sagts rätt att tillgodogöra strömfall, vari kronan har del, utan riksdagens medgivande upplåtas åt annan. Vid meddelande av förordnande äger Konungen föreskriva de villkor med avseende å strömfallets utnyttjande, som från allmän synpunkt finnas erforderliga.

Då Konungens förordnande enligt första stycket blivit sökt, skall tillfälle lämnas envar, som har del i strömfallet, att avgiva yttrande i anledning av ansökningen inom ett år från det denna jämte erforderlig utredning i ärendet delgivits honom. Om synnerliga skäl därtill äro, må Konungen bestämma kortare tid, dock minst tre månader. Delgivning skall genom sökandens försorg verkställas på sätt om stämning är stadgat, dock att, om ej utan avsevärd omgång kan utrönas, vilka som hava del i fallet, delgivning må ske genom kungörelse i allmänna tidningarna och tidning inom orten. Äro vid ansökningen fogade ritningar eller andra handlingar av vidlyftig beskaffenhet, äger Konungen förordna, att de må undantagas från delgivning.

¹ Nuvarande lydelse av 1 kap. 14 § se SFS 1939: 146 och av 9 kap. 48 § se SFS 1926: 194.

Meddelas förordnande enligt första stycket, skall vattendomstolen genast underrättas.

Rätt att på grund av förordnande enligt första stycket taga strömfall i anspråk må ej från innehavaren övergå på annan, utan att Konungen medgiver det. Har ej den, som innehar sådan rätt, inom ett år från det Konungens förordnande meddelades hos vattendomstolen sökt medgivande enligt 2 kap. till strömfalllets bebyggande, eller lämnas ej sådant medgivande, vare förordnandet ej längre gällande; och må nytt förordnande med avseende å fallet ej utan synnerliga skäl meddelas inom tio år därefter. Samma lag vare, om i penningar bestämd ersättning för vattenkraften ej guldits inom tre månader från det ersättningen blivit fastställd genom utslag, som vunnit laga kraft, såvida icke fallet enligt medgivande av ersättningstagaren tagits i besittning utan att ersättningen guldits, eller om fallet ej bebygges inom tid, som vattendomstolen bestämmer.

2 KAP.

16 §.

Där utmål — — — oundgängligen tarvas.

Tages strömfall i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, må utmål, som i första stycket sägs, lösas, om så erfordras.

19 §.

Den, som — — — ändringen bestämmes.

Vad i första stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning, där strömfall tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §.

9 KAP.

13 §.

Där någon — — — av kraft.

Tages strömfall i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, skall ock under villkor, som i första stycket sägs, ersättning utgå medelst kraftöverföring, i den mån fastighet, till vilken vattenkraften hört, kan anses hava behov av kraft. Samma lag vare, om vattenkraften varit avsedd för viss anläggning eller ort, till vilken ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbelopp, som tillerkännes honom, och den anläggning eller ort kan anses hava behov av kraften.

Kraft, som lämnas i ersättning efter vad i första och andra styckena sägs, skall, med det undantag allenast, vartill stadgandet i 33 § sista stycket föranleder, tillhandahållas från den för vattenkraftens utnyttjande avsedda anläggning.

20 §.

Är fråga — — — sistnämnda kostnad.

Där fråga — — — är berättigad.

Vad ovan i denna § sägs gälla i tillämpliga delar, första stycket beträffande ersättning för vattenkraft, som tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, och såväl första som andra stycket beträffande ersättning för vattenkraft på grund av stadgandet i 2 kap. 23 §.

34 §.

Avstås på grund av stadgandena i 1 kap. 14 § eller 2 kap. 5, 6 eller 7 § tillgodogjord vattenkraft, vare ersättningsgivaren pliktig att till säkerhet för den kostnad och skada, som må tillskyndas ersättningstagaren därigenom, att kraftanläggningen och anordningarna för kraftöverföringen till äventyrs icke varda inom föreskriven tid fullbordade, hos Konungens befallningshavande ställa pant eller borgen till det belopp, som för varje fall i laga ordning bestämts.

Avser kraftöverföringen — — — nu sagts.

48 §.

Ersättning i penningar skall beräknas till fulla värdet och hälften därutöver, då fråga är om ersättning för:

— — — — —
5. intrång, som avses i 2 kap. 16 § första stycket, så ock intrång genom ledning för elektrisk kraftöverföring;

6. besittningsrätt för — — — sådana byggnader.

Om undantag — — — i 50 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1945.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 26 januari 1945.

N ä r v a r a n d e:

regeringsrådet KELLBERG,
justitieråden GULDBERG,
EKBERG,
SANTESSON.

Enligt lagrådet den 17 januari 1945 tillhandakommet utdrag av protokoll över justitiedepartementens ärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 15 december 1944, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättat förslag till *lag om ändring i 1, 2 och 9 kap. vattenlagen*.

Förslaget, som finnes bilagt detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn S. Å. Edling.

Förslaget föranledde följande yttrande av lagrådet.

Enligt stadgande i 1 kap. 14 § första stycket i det remitterade förslaget må rätt att tillgodogöra strömfall, vari kronan har del, ej utan riksdagens medgivande upplåtas åt annan. Bestämmelsen sådan den avfattats innebär, att då framställning gjorts om expropriation av strömfall, i vilket kronan är delägare, hela frågan huruvida förutsättningarna för expropriation äro för handen måste underställas riksdagens prövning. För en sådan prövning torde tillräckliga skäl icke kunna anföras. En bättre ordning kan vinnas, om i paragrafen intages föreskrift, att expropriation, varom där är fråga, icke må ske beträffande vattenkraft, som tillkommer kronan. Följden av ett dylikt stadgande — som har sin motsvarighet i 1 § lagen den 12 maj 1917 om expropriation — skulle bli, att då fråga uppkommer om expropriation av strömfall, i vilket kronan är delägare, Kungl. Maj:t finge begära riksdagens samtycke till frivillig överlåtelse av kronans andel, i den mån riksdagen icke lämnat Kungl. Maj:t ett allmänt bemyndigande att förfoga över sådan andel. Därest i allt fall stadgandet om riksdagens medverkan anses böra bibehållas i lagen, synes det böra erhålla sådan avfattning, att riksdagens prövning kommer att avse endast frågan om tillgodogörandet av den vattenkraft, som tillkommer kronan.

Huvudrubriken till 1 kap. 3 § och följande paragrafer talar om inskränkningar i jordägarens rätt att råda över vattnet å grunden. Med hänsyn härtill synes det lämpligare att åt rubriken till den föreslagna 14 § giva en avfattning, som anger, att paragrafen handlar om skyldighet att låta annan taga strömfall i anspråk.

Ur protokollet:

Bertil Crona.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 26 januari 1945.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, BERGQUIST, DOMÖ, GJÖRES, EWERLÖF, OHLIN, DANIELSON, ANDRÉN.

Efter gemensam beredning med cheferna för kommunikations-, finans-, jordbruks- och handelsdepartementen anmäler chefen för justitiedepartementet, statsrådet Bergquist, lagrådets denna dag avgivna utlåtande över det till lagrådet den 15 december 1944 remitterade förslaget till *lag om ändring i 1, 2 och 9 kap. vattenlagen*.

Föredraganden anför följande.

Lagrådet har hemställt, att i 1 kap. 14 § första stycket av förslaget skulle — i stället för den i det remitterade förslaget intagna bestämmelsen, enligt vilken rätt att tillgodogöra strömfall, vari kronan har del, ej skulle få upplåtas utan riksdagens medgivande — intagas föreskrift, att expropriation, varom här är fråga, icke må ske beträffande vattenkraft, som tillkommer kronan. På sätt lagrådet framhållit skulle en sådan bestämmelse medföra att för tillgodogörande av strömfall, vari kronan har del, erfordrades frivillig överlåtelse av kronans andel. Om denna ordning väljes eller om åt stadgandet gives det innehåll, att expropriation av sådan andel ej må äga rum utan riksdagens medgivande, synes vara utan större saklig betydelse. Med hänsyn härtill föreligga enligt min mening icke tillräckliga skäl att frångå det remitterade förslaget i denna del, vilket innebär den praktiska fördelen att expropriationen kan omfatta strömfallet i dess helhet och att exproprianten sålunda, fränsett den möjligheten att han förut har del däri, kommer att innehava fallet på enhetlig rättsgrund. För att av lagtexten tydligt skall framgå, att riksdagens prövning skall avse endast frågan om tillgodogörandet av den vattenkraft, som tillkommer kronan, ha emellertid, såsom lagrådet i andra hand hemställt, ordalagen i stadgandet jämkats i anslutning härtill.

I övrigt har lagrådet lämnat lagförslaget utan annan erinran än att lagrådet hemställt om sådan ändring i avfattningen av rubriken till 1 kap. 14 §, att densamma angäve att paragrafen handlade om skyldighet att låta annan taga strömfall i anspråk. Vad lagrådet sålunda hemställt har iakttagits.

Föredraganden hemställer, att det sålunda jämkade lagförslaget måtte jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdade hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Bertil Crona.